

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNDE KALENDERİ

Yüksek Lisans Tezi

Çağlar ATAÇ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

Nevşehir- 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Adı SOYADI

Çağlar ATAÇ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Çağlar ATAÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. H. Abdullah ŞENGÜL

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN danışmanlığında Çağlar ATAÇ tarafından hazırlanan “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

28.08.2019

JÜRİ

İMZA

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

Üye :Doç. Dr. Recep TEK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin TAŞ

T. Balaban
Recep Tek
Bünyamin Taş

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 27.09/2019 tarih ve 2019.38.1004 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

[Signature]

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TEZ YÜRÜTME KURULU

ÖNSÖZ

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî adını taşıyan çalışmanın girişinde tür ve şekil konusuna, tasnif denemelerine ve kalenderî konusu hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kalenderînin şekil özellikleri izah edilerek kalenderîlerin hangi biçimlerde yazıldıkları hakkında bilgiler verilmiş ve her şekil örneklerle tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, kalenderîlerin muhteva özelliklerine yer verilmiştir. Bununla birlikte kalenderîlerde hangi konulara yer verildiği ile ilgili bilgiler aktarılmış ve kalenderîlerin dil özellikleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, kalenderîyi diğer şiir türlerinden farklı kılan ezgisel hususiyetlerine ve dördüncü bölümde ise kalenderîlerin icra bağlamlarına değinilerek nerede, nasıl ve ne zaman okunuldukları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın son kısmında incelenen kalenderî metinleri kronolojik olarak verilmiştir.

Çalışmam boyunca hem danışmanlığımı yapan hem de ilmî ve akademik anlamda yardımlarını üzerimden eksik etmeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN'a ve maddi ve manevi anlamda her türlü destekleri ile yoluma ışık olan annem Gülser Ataç'a, babam Mehmet Ataç'a, kardeşim Hasan Ataç'a ve dostum Berk Mete Köksal'a saygı ve sevgilerimi takdim ederim.

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî

Çağlar ATAÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans, Haziran 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul BALABAN

ÖZET

“Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî” adlı çalışmada “Kalenderî” konusu detaylı olarak incelenmiştir.

Kalenderîler, hem hece ölçüsü hem de aruz ölçüsü ile yazılmışlardır. Aruz ölçüsü ile yazılan kalenderîler, aruzun “Mefûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün” kalıbıyla oluşturulmuşlardır. Kalenderîlerde toplumun düzenine karşı çıkan ve dünya hayatına ehemmiyet vermeyen bir düşünce tarzına yer verilmektedir. Bununla birlikte kalenderîler, gazel, murabba, muhammes, müseddes, müstezat gibi nazım şekilleri ile vücuda getirilmişlerdir.

Çalışmalar neticesinde hece ölçüsü ile bir tane; aruz ölçüsü ile ise pek çok kalenderînin yazılmış olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada kalenderîleri diğer türlerden ayıran kendisine özgü havalarla okunması üzerinde de durulmuştur. Bununla birlikte kalenderîler konuları açısından tetkik edilmiş ve bu incelemelere konu olan metinler, çalışmanın son kısmında aynen aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalenderî, Hece, Aruz

Kalenderi in Minstrel Style Poetry Tradition

Çağlar ATAÇ

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Turkish
Language and Literature, Master Thesis, June, 2019**

Supervisor: Dr. Lecturer Tuğrul BALABAN

ABSTRACT

In my work titled “Kalenderi type in love style poetry tradition”, “Kalenderi type” has been studied in detail.

The kalenderis were written in both syllable and aruz dimension. Measure kalenderi written with aruz, aruz, “the Mefûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün” they are created with the pattern. In the kalenderis there is a way of thinking that opposes the order of society and does not require the life of the world. However, the kalenderis, gazel, murabba, muhammes, müsessedes, were brought to the body with the form of nazım.

As a result of the studies, it was determined that there was a syllable measure and one; aruz measure and a lot of kalenderis were written.

The study also focused on the reading of the kalenderis from other species with its peculiar weather. However, kalenderis have been examined in terms of their subjects and the texts which are subject to these studies have been transferred in the final part of the study.

Keywords: Kalenderi, Syllabic, Aruz

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI (YÜKSEK LİSANS TEZLERİ İÇİN)	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
Tezin Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	1
Kalenderî Metinleri İçin Başvurulan Kaynaklar	1
III. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tür ve Şekil	2
A. Temel Kavramlar	2
1. Nazım Türü	2
2. Nazım Şekli/ Nazım Biçimi	3
3. Nazım Birimi	3
4. Kafiye ve Redif.....	4
5. Ölçü.....	4
6. Ayak.....	4
7. Makam/ Hava.....	5
8. Ezgi/ Nâme	5
9. Eda/ Tavır	5

B. Tür ve Şekil Tartışmaları	5
1. Âşık Şiirinde Tür ve Şekil Tasnifinde Karşılaşılan Problemler	6
2. Tür ve Şekil Tasnifleri	7
C. Kalender/ Kalenderî/ Kalenderîlik/ Kalenderiyye Kavramı	11
1. Kaynaklarda Kalenderî	11
a. Şiir Olarak Kalenderî	12
b. Müzik Terimi Olarak Kalenderî	13
2. KALENDERÎLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI	13

BİRİNCİ BÖLÜM

KALENDERÎLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. KALENDERÎLERDE KULLANILAN NAZİM ŞEKİLLERİ.....	15
1.1.1. Gazel Şeklinde Kalenderî	15
1.1.2. Murabba Şeklinde Kalenderî.....	16
1.1.3. Muhammes Şeklinde Kalenderî	18
1.1.4. Müseddes Şeklinde Kalenderî	21
1.1.5. Müstezat Şeklinde Kalenderî/ Ayaklı Kalenderî.....	22
1.1.6. Hece Ölçüsüyle ve Dörtlük Biçiminde Kalenderî	23
1.2. KALENDERÎLERDE VEZİN	24
1.2.1. Hece Vezni	24
1.2.2. Aruz Vezni	24
1.3. KALENDERÎLERDE KAFİYE VE REDİF	25

İKİNCİ BÖLÜM

KALENDERÎLERİN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

2.1. KALENDERÎLERDE KONU.....	27
2.1.1. Din.....	27
2.1.1.1. İtikat.....	27
2.1.1.1.1. Allah.....	27
2.1.1.1.2. Melekler.....	31
2.1.1.1.2.1. Cebrail.....	31
2.1.1.1.2.2. Azrail.....	31
2.1.1.1.3. Kitaplar.....	32
2.1.1.1.4. Peygamberler.....	32
2.1.1.1.4.1. Hz. Yakup.....	33
2.1.1.1.4.2. Hz. Yusuf.....	34
2.1.1.1.4.3. Hz. Süleyman.....	34
2.1.1.1.4.4. Hz. İsa.....	35
2.1.1.1.4.5. Hz. Muhammet.....	35
2.1.1.2. İbadet.....	36
2.1.1.2.1. Namaz ve Namazla İlgili Mehfumlar.....	36
2.1.1.2.2. Hac.....	36
2.1.1.3. Ayet ve Hadisler.....	37
2.1.1.3.1. Ayetler.....	37
2.1.1.3.2. Hadisler.....	37

2.1.1.4. Dini Kişilikler	37
2.1.1.4.1. Ehl-i Beyt	37
2.1.1.5. Diğer Dini Mefhumlar	38
2.1.1.5.1. Kıyamet	38
2.1.2. Tasavvuf	39
2.1.2.1. Tasavvufla İlgili Mefhumlar	40
2.1.2.1.1. Felek/ Çarh	40
2.1.2.1.2. Levh-i Mahfuz/ Levh-i Kalem	41
2.1.2.1.3. Gönül / Dil	42
2.1.2.1.4. Dünya (Âlem).....	49
2.1.2.1.5. Nefis	52
2.1.2.1.6. Bezm-i Elest	53
2.1.2.1.7. Belâ	54
2.1.3. Toplum	55
2.1.3.2. Kişilikler	55
2.1.3.2.1. İlim Adamları	55
2.1.3.2.1.1. Lokman Hekim.....	55
2.1.3.2.2. Hikâye Kahramanları	55
2.1.4. İnsan	57
2.1.4.1. Aşk ve Sevgili.....	57
2.1.4.1.1. Sevgiliye Ait Unsurlar	57
2.1.4.1.1.1. Ağız	57

2.1.4.1.1.2. Bel	58
2.1.4.1.1.3. Boy	58
2.1.4.1.1.4. Dudak	60
2.1.4.1.1.5. Göz	63
2.1.4.1.1.6. Kaş.....	65
2.1.4.1.1.7. Kirpik.....	65
2.1.4.1.1.8. Saç	66
2.1.4.1.1.9. Sine	68
2.1.4.1.1.10. Yüz	69
2.1.5. Tabiat.....	70
2.1.5.1. Hayvanlar.....	70
2.1.5.1.1. Uçan Hayvanlar.....	70
2.1.5.2. Vatan.....	72
2.1.5.3. Yer Adları	72
2.1.5.3.1. Şehir Adları	72
2.1.5.3.2. Ülke Adları.....	73
2.2. KALENDERÎLERDE DİL VE ÜSLUP	73
2.2.1. Kelimeler Dünyası.....	73
2.2.1.1. Sayılar	74
2.2.1.2. Renkler.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. KALENDERÎLERİN EZGİSEL ÖZELLİKLERİ.....	78
---	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KALENDERÎLERİN İCRA BAĞLAMLARI

4.1. KALENDERÎLERİN İCRA EDİLDİĞİ ORTAMLAR.....	80
--	-----------

4.1.1. Sözlü Ortam.....	80
-------------------------	----

4.1.1.1. Mekânlarına Göre Sözlü İcra Ortamları	80
--	----

4.1.1.1.1. Âşık Kahvehaneleri.....	80
------------------------------------	----

4.1.1.1.2. Kalenderî Tarikatları	80
--	----

4.1.1.2. Toplanma Biçimlerine Göre Sözlü İcra Ortamları	81
---	----

4.1.1.2.1. Âşık Fasılları	81
---------------------------------	----

4.1.1.2.2. Âşık Karşılaşmaları.....	82
-------------------------------------	----

4.1.2. Yazılı Ortam	83
---------------------------	----

4.1.3. Elektronik Ortam.....	84
------------------------------	----

4.2. KALENDERÎLERİN FONKSİYONLARI.....	84
---	-----------

4.2.1. Âşık ve Kalenderî.....	84
-------------------------------	----

4.2.2. Toplum ve Kalenderî.....	85
---------------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER

5.1. 17. Yüzyıl.....	86
-----------------------------	-----------

5.1.1. Âşık Ömer	86
------------------------	----

5.2. 18. Yüzyıl.....	114
5.2.1. Sürûrî	114
5.3. 19. Yüzyıl.....	115
5.3.1. Tokatlı Nûrî	115
5.3.2. Gedâyî	116
5.3.3. Huzûrî	117
5.3.4. Figânî	118
5.3.5. Dertlî	120
5.3.6. Kemâlî	125
5.3.7. Erzurumlu Emrah	131
5.3.8. Seyrânî	139
SONUÇ.....	150
KAYNAKÇA	151
SÖZLÜK.....	154
ÖZGEÇMİŞ.....	163

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Yay. : Yayınları

Yy. : Yüzyıl

Ed. : Editör

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDK : Türk Dil Kurumu

vb. : Ve Benzeri

vd. : Ve Diğerleri

vs. : Vesaire

GİRİŞ

Tezin Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmada “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî” tüm özellikleriyle incelenip analiz edilerek tanıtılması amaçlanmıştır.

“Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî” adlı çalışma ile kalenderîlerin hem hece ölçüsü hem de aruz ölçüsü ile oluşturulabilen bir tür olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte tetkik edilen kalenderîler içerisinde yalnızca bir tanesi hece ölçüsü ile yazılmışken diğerlerinin kalenderîlerin aruz ölçüsü ile oluşturulduğu görülmüştür.

Kalenderîlerin ezgisel hususiyetleri ve icra bağlamı bakımından diğer şiir türlerinden farklı olduğu da görülmüştür.

Tezin hazırlık aşamasında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ve Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Merkez Kütüphanelerinden çalışmanın konusuyla alakalı olarak literatür taraması yapılmış, Kalenderî konusu ve çalışmanın yöntemi ile ilgili uzman görüşlerine başvurulmuş ve Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Dokümantasyon Merkezinden konuyla ilgili tezler incelenmiştir.

Kalenderî ile ilgili metinler için akademik çalışmalardan, yazar ve araştırmacıların eserlerinden ve âşıklar için hazırlanmış olan âşık biyografilerinden yararlanılmıştır.

Metinler araştırmaya aktarılırken metnin alındığı kaynaklar esas alınmış olup kaynaklardaki imla ve noktalamaya riayet edilmiştir. Bu sebepten ötürü metinlerde yazım hataları, hece fazlalıkları ve hece eksiklikleri görülebilmekte olup metin tamir etme yoluna gidilmemiştir.

Tezin son kısmında metinlerdeki yabancı kökenli sözcüklerin anlamlarına da yer verilmiştir.

Kalenderî Metinleri İçin Başvurulan Kaynaklar

Birgören, Hamdi (2011), Âşık Dertli Divanı, Bolu: T. C. Bolu Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Dilçin, Cem (2005), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, Sadettin Nüzhet (1956), Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri, İstanbul: Semih Lütfi Matbaası ve Kitabevi.

Elçin, Şükrü (1987), *Gevherî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Elçin, Şükrü (1984), *Gevherî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Dizdaroğlu, Hikmet (1969), *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Alparslan, Cevat (1995), *Aşık Dertli Aşık Figani ve Köroğlu*, Ankara: Bolu Kalkınma ve Tanıtım Vakfı.

Çatak, Develili Aşık Ali (1992), *Bütün Yönleriyle Seyrani*.

Atlı, Sagıp (2017), *Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Dîvânçesi*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Ural, Orhan (1976), *Dost Elinden Gelen Turna Erzurumlu Emrah*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.

III. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tür ve Şekil

A. Temel Kavramlar

1. Nazım Türü

Tür kavramı üzerine pek çok görüş mevcuttur. Cem Dilçin, “Örneklerle Türk Şiir Bilgisi” adlı eserinde nazım biçimlerinin konu bağlamında adlandırılmasının nazım türlerini ortaya çıkardığını, nazım türlerini incelerken dize ve uyak düzeninin önemli olmadığını ve nazım biçimleriyle türler arasında bir bağ aranmadığını dile getirmektedir. Ayrıca eserde Dilçin, bazı konuların belli bir nazım biçimiyle yazılmasının zamanla bir gelenek halini aldığını ve bu duruma uygun bir şekilde hareket edildiğini de ifade etmektedir (2005: 98).

Adem Balkaya, “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma” adlı eserinde tür kavramını “*Belirli şekli ve ezgisi olan kendine mahsus icra ortamı olan benzerleriyle ortak konuları işleyen kendisi gibi üretilmiş ve kendisinden sonra da üretilebilme özelliği taşıyan gelenek halini almış şiirler...*” şeklinde tanımlamaktadır (2011: 16).

2. Nazım Şekli/ Nazım Biçimi

Cem Dilçin, “Örneklerle Türk Şiir Bilgisi” adlı eserinde “Nazım Şekli/ Nazım Biçimi” hakkında şu ifadelere yer vermiştir: *“Nazım biçimleri (nazım şekilleri, eşkâl-i nazm), dize ve uyağın bir düzen içinde birleşmesinden oluşur. Dizeler bir şiirde, en az ikili olmak üzere, üçlü, dördlü, beşli, altılı, yedili, sekizli, dokuzlu ve onlu olarak kümelenirler. Bu kümelenişten dize düzeni, dizeler arasında uyakların dağılımından da uyak düzeni doğar. Beyitlerden kurulu nazım biçimlerinde beyitlerin ikinci dizesinde, dörtlüklerden kurulu nazım biçimlerinde dörtlüklerin son dizesinde yinelenen uyak, şiirin ana uyağıdır. Buna temel uyak da denir. Nazım biçimleri bu dize ve uyak düzenine göre çeşitli adlar alır (2005: 95).”*

Nazım şekli bakımından mısraların bir araya gelişlerine göre farklı isimler aldığı görülmektedir. Beyit, dörtlük gibi... Genel olarak Türk halk edebiyatında dörtlük, eski Türk edebiyatında ise beyit kullanılmıştır. Bununla birlikte nazım şekillerinin kendilerine özgü kafiye şemalarının olduğu da unutulmamalıdır.

3. Nazım Birimi

Nazım biriminin, şiirin en küçük yapı taşı olduğu söylenebilir. Cem Dilçin, “Örneklerle Türk Şiir Bilgisi” adlı eserinde nazım biçimlerinde ölçü olarak kullanılan parçaya nazım birimi denildiğini ve Divan şiirindeki nazım biriminin beyit, Halk şiirindeki nazım biriminin dörtlük ve yeni Türk şiirindeki nazım biriminin ise dize olduğunu ifade etmiştir (2005: 95).

Hikmet Dizdaroğlu'nun “Halk Şiirinde Türler” adlı eserinde halk şiirindeki nazım birimi konusunda farklı görüşlere yer verilmiştir. Eserde Dizdaroğlu, Korş, Kowalski ve Fabo'ya göre Türk şiirinde birimin beyit olduğunu ve yine onlara göre dörtlüklerin iki beytin birleşmesiyle oluştuğunu dile getirmiştir. Ayrıca Dizdaroğlu eserde Ata Terzibaşı'nın Türk şiir birimini, “*umumi şiir tarihine dahil olmayan iki kanatlı (mısralı), vezinli ve kafiyeli atasözlerinde*” aramak gerektiği düşüncesine de yer vermiştir (1969: 22).

4. Kafiye ve Redif

Şiirde mısra sonlarındaki ses benzeşmesine kafiye; benzeşen seslerin aynı görevde kullanılmasına da redif denir. Âşık şiirinde koşmanın kafiye düzeni umumiyetle “*abab cccb dddb*” veya “*abcb dddb eeb*”; maninin kafiye düzeni ise “*aaba ccdc eefe*” şeklindedir.

Âşık şiirinde divan şiirinden alınan nazım şekilleri de kullanılmıştır. Divan şiirinden alınan nazım şekillerinde nazım şeklinin özelliğine aynen uyulmuştur. Örneğin âşık şiirindeki gazeller, divan şiirindeki gibi “*aa ba ca da ea ...*” şeklinde kafiyelenmiştir.

5. Ölçü

Âşık şiirinde ölçü olarak hece ölçüsü ve aruz ölçüsü kullanılmıştır. Bilindiği gibi mısralardaki hece sayıları birbirlerine eşitse bu ölçüye hece ölçüsü; mısralardaki heceler, açıklık ve kapalılık esasına göre oluşturulmuşsa bu ölçüye de aruz ölçüsü denilir.

Âşık şiirinde kullanılan temel ölçünün hece ölçüsü olduğu da unutulmamalıdır.

6. Ayak

Âşık şiirinde “ayak” terimi bir nevi kafiyelenmeyi ifade ettiği söylenebilir. Şiirde bütün dörtlüklerin son mısralarının kendi aralarındaki benzeşimine de “ayak” denilebilir. Doğan Kaya, “Âşık Edebiyatı Araştırmaları” adlı eserinde ayağın fonksiyonları sıralamıştır:

1. *Şiirin şekillenmesinde belirleyici vasfı vardır.*
2. *Bünyesinde ortak sesler bulundurmalarından dolayı şiirde ahenk sağlarlar.*
3. *Gerek ait olduğu dörtlükteki mısralar arasında gerekse şiirin tamamında dörtlükler arasında ilişki sergileyerek anlam bütünlüğünün oluşmasına yardımcı olurlar.*
4. *Karşılaşmalarda âşıkların sanat güçlerini sergilemesinde etkin rol oynarlar.*
5. *Şiirin sazla söylendiğinde, işlenen konuyla bağlantılı olarak yeni ezgilerin ve tavırların oluşmasını sağlarlar (2000: 35).*

Ayak, hem bir müzik terimi hem de âşık şiirinde makamın karşılığı olarak da ifade edilebilmektedir.

7. Makam/ Hava

Makam, bir müzik parçası veya türkünün işleniş biçimine verilen ad olarak ifade edilebilir. M. Öcal Oğuz, M. Fahrettin Kırzıoğlu, Şeref Taşlıova ve Nida Tüfekçi gibi pek çok araştırmacı makam/ Hava konusu ile ilgili araştırmalarda bulunmuşlardır.

Makam/ Hava konusu ile ilgili yapılan araştırmalarda pek çok makamın tespiti yapılmıştır. Örneğin M. Fahreddin Kırzıoğlu, “Kars İlinde Halk Saz ve Oyun Havalarının Adları” adlı makalesinde havaları, üç gruba ayırmıştır. Bunlar, Ağır havalar, Orta havalar ve Hafif havalar şeklindedir. Ayrıca Kırzıoğlu, makalede iki yüz on altı tane hava adını da sıralamıştır. Şeref Taşlıova, makamlar konusunda yaptığı çalışmada Kars ve çevresindeki âşık makamlarını ismen tanıtmıştır. Nida Tüfekçi, makamlar konusunda yaptığı çalışmasında incelemiş olduğu âşık makamlarını nota değerleriyle ortaya koymuştur (Oğuz, 2001: 22- 23- 24).

8. Ezgi/ Nâme

Belli kurallara göre düzenlenmiş kulağa hoş gelen ses veya söz dizisine “Ezgi” denilebilir. Musiki açısından ezgi, en küçük birim olarak ifade edilebilir.

9. Eda/ Tavır

Bir âşığın herhangi eserini icra ederken dinleyici karşısındaki tutumuna eda veya tavır denilebilir. Âşığın tutumu, eserin konusuna, mensubu olduğu yöreye, dile getirdiği türe ve dinleyiciye uygun olmalıdır.

B. Tür ve Şekil Tartışmaları

Âşık tarzı şiir geleneğinde tür ve şekil tasnifi konusunda ortak bir çalışma bulunmamaktadır.

Hikmet Dizdaroğlu, “Halk Şiirinde Türler” adlı eserinde “*Halk şiirinde şekil yoktur, tür vardır.*” görüşünü savunmaktadır (1969: 46).

Özkul Çobanoğlu, “Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü” adlı eseri “tür” kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “*Bir nesnenin bir benzerinin üretilebilmesi şartlarını haiz olarak üretilen nesnelere grubu. Bu formülün âşık şiiri için uygulanışı; bir âşık şiirinin şekil, ezgi, biçim (hacim) açısından benzerlerinin üretilebilmesi şartlarının belirlendiği ve bu şartlara göre oluşan benzerleriyle birlikte oluşturduğu, kalıplaşmış icra ve geleneksel işlevlere sahip şiir gruplarından her biri, şeklindedir (2000: 14).*” Ayrıca Çobanoğlu, âşık şiirinde türün ve şeklin formülasyonunu şu şekilde ifade etmektedir:

“(şekil + ezgi + biçim (hacim) + geleneksel icra bağlamı = tür)

(nazım birimi + ölçü + kafiye veya uyak şeması = şekil) (2000: 14)”

1. Âşık Şiirinde Tür ve Şekil Tasnifinde Karşılaşılan Problemler

Âşık tarzı şiir geleneği, hem edebî hem de müziksel hususiyetlere sahiptir. Âşık tarzı şiir geleneği ile ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olmayan kişilerin bu konuyla alakadar olması ve yine konuyla alakalı olan belli başlı kavramlardan –makam/hava gibi- haberdar olmaması ve bu kişilerin kavramları birbirlerinin yerine kullanmaları âşık tarzı şiir geleneği içerisinde önemli bir problemdir.

Âşık tarzı şiir geleneği içerisindeki âşıklar, saz ve söz ile dile getirdikleri şiirlerin türü ve şekli konusunda öznel görüşlerini ifade edebilmektedirler. Bu öznel görüşler, türün şekli ve içeriği noktasında yanlış yönlendirmelere sebep olabilmektedir. Âşık tarzı şiir geleneğindeki bir başka problem ise aruzlu tür ve şekillerin tasnif edilmemesidir. Konuyla ilgili olarak Adem Balkaya, “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma” adlı eserinde şu ifadelerle yer verir: “*Aruzlu tür/şekiller bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle, dışarıda bırakılarak tasnif yapılmış, tasnife dâhil edilmişlerse de tür veya şekil ayırımına tabi tutulmamışlardır. Özellikle başına “aruzlu” ifadesi konulan türlere bakıldığında kimi türlerin hâlihazırda üretilmediği üretilen varsa da aruzla ilgisinin olmadığı görülür. Hatta türün, heceli ortaya çıkıp sonradan aruzla yazılıp tekrar heceye de dönmesi de mümkündür. Bu durumda halk şiirinin bütün dönemi göz önüne alınarak bir sınıflama yapılmalıdır (2011: 24-25).*”

2. Tür ve Şekil Tasnifleri

Çalışmada M. Öcal Oğuz'un ve Özkul Çobanoğlu'nun yapmış oldukları tür ve şekil tasniflerine; Adem Balkaya'nın ise yaptığı tür ve şekil tasnif denemesine yer verilmiştir.

M. Öcal Oğuz, "Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam" adlı eserinde incelenen şiirler ve yazılan eserlerden hareketle şekil ve tür konusunda belli başlı sonuçlar çıkarmış ve sonuçları maddeler halinde sıralamıştır:

1. Hece sayısına göre şekil belirlemek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü getirilen her kuralın mutlaka istisnası bulunmaktadır.

2. Halk şiirlerinde şekil, kafiye örgüsü ve hacimde aranmalıdır. Ancak buraya âşık edebiyatında kullanılan aruzlu şekilleri dahil değildir.

3. Halk şiirlerinde hece sayısı ile makam arasında bir ilişki vardır. Makamlardaki ses dizisi ile şiirin hece sayısı birbiriyle bağlantılıdır. Parmak hesabı olarak da adlandırılan hece vezninin âşıklar tarafından parmak hesabı yapmadan kolayca ve irticali olarak ortaya konulmasını geleneğin temsilcileri, makamların nota değerlerine bağlamaktadırlar.

4. Halk şiirlerinde konu ile ezgi arasında güçlü bir bağ vardır. Bir methiye ile bir ağıtın bir koçaklama ile bir ninninin ezgisi aynı değildir.

5. Türler, konularına ve ezgilerine bakılarak adlandırılmalıdır. Tek başına konu, türü belirleyebileceği gibi, konuyu da belirleyici ve sınırlayıcı bir özelliğe kavuşmuş ezgiler de tür adı olarak kabul edilebilir (2001: 18).

M. Öcal Oğuz'un tür ve şekil tasnifi:

A. Nazım Şekilleri

1. Mâni

2. Koşma

3. Destan

B. Nazım Türleri

1. "Ezgi" Ağırlıklı Türler

a. Türkü

b. Varsağı

c. Semai

d. Koşma

2. Konu Ağırlıklı Türler

a. Koçaklama

b. Taşlama

c. Güzelleme

d. Destan

e. İlahi

f. Devriye

g. Nutuk

h. Şathiye

3. “Ezgi” ve “Konu” Ağırlığı Aynı Yoğunlukta Olan Türler

a. Ninni

b. Ağıt

c. Mâni (Oğuz, 2001: 18-19-20)

Özkul Çobanoğlu'nun tür ve şekil ile ilgili tasnifi:

I. Biçim (hacim) bakımından

a. Kısa biçimleri: 1. Koşma 2. Mâni

b. Uzun biçimi: 3. Destan, şeklindedir.

II. Şekil bakımından

1. Mâni

2. Koşma şeklindedir.

III. Ezgi Bakımından

1. Ağıt havaları

2. Güzelleme havaları
3. Koçaklama havaları
4. Taşlama havaları
5. Semai havası
6. Varsağı havası

Diğer koşma ve destan havaları

IV. Âşık Tarzı Heceli Şiir Türleri

A. Koşma türü

1. Koçaklama koşmalar
2. Güzelleme koşmalar
3. Ağıt koşmalar
4. Taşlama koşmalar
5. Ezgi, şekil ve konuyla bağlı diğer koşmalar

B. Destan Türü

1. Koçaklama destanlar
2. Güzelleme destanlar
3. Ağıt destanlar
4. Taşlama destanlar
5. Ezgi, şekil ve konuyla bağlı diğer destanlar

C. Semai türü

1. Semai (heceli)
2. Semai (aruzlu)

D. Varsağı türü (2007: 20-22)

Adem Balkaya, “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma” adlı doktora tezinde “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kullanılan Nazım Şekilleri ve Türleri” başlığı adı altında bir tasnif denemesi yapmıştır:

1. Âşık Şiirinde Kullanılan Nazım Şekilleri

I. Heceli Şekiller

1. Mâni
2. Koşma
3. Destan

II. Aruzlu Şekiller

1. Gazel
2. Murabba
3. Muhammes
4. Müstezat

2. Âşık Şiirinde Kullanılan Nazım Türleri

I. Heceli Türler

1. Türkü
2. Ağıt
3. Destan
4. Varsağı
5. Semai
6. Koçaklama
7. Taşlama
8. Güzelleme
9. Divani

II. Aruzlu Türler

1. Divani
2. Selis
3. Semai
4. Kalenderi

5. Satranç

6. Vezn-i Ahar (2011: 36-37)

C. Kalender/ Kalenderî/ Kalenderîlik/ Kalenderiyye Kavramı

Ferit Devellioğlu'nun "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat" adlı eserinde "Kalender" kelimesi, "1.Dünyadan elini çekip başı boş dolaşan (derviş). 2. Dünyadan elini eteğini çekip her şeyi hoş gören (kimse)." şeklinde tanımlanmıştır (2010: 557).

Ferit Devellioğlu'nun "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat" adlı eserinde "Kalenderî" kelimesi, "1. Kalenderlik; feylesofluk; dervişlik; serserilik. 2. Halk edebiyatı tabirlerindedir. Saz şairlerinin "mef'ûlü mefâilü mefâilü faülün" vezninde tertip ettikleri gazeller; sazla çalınıp okunan tasavvuf nazmı." şeklinde tanımlanmıştır (2010: 557).

Nihat Azamat, "İslam Ansiklopedisi"nde anlam bakımından dünyayı ve dünyevî olan gelenekleri umursamayan içerisinde yaşadıkları toplumun inanç ve geleneklerine karşı olan ve bu durumu kılık kıyafet ve davranışlarıyla yaşamlarına yansıtan sufilere "kalender"; bu sufilerin temsil ettiği tasavvufi zümrelere de "kalenderiyye" ya da "kalenderîlik" adının verildiğini dile getirmiştir. Azamat, etimolojik olarak "Kalender" in Farsça'da "iri yarı, kaba" anlamına gelen "kalanter" ya da Grekçe "kaletoz" kelimesinden geldiğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu kelimenin Farsça "kalan" kelimesinin "ender" ekiyle birleşmesinden meydana geldiğini ya da Arapça "ekall" kelimesinin Farsça "ender" ekiyle bir araya gelmesiyle oluştuğunu ifade etmektedir (2001: 253)."

1. Kaynaklarda Kalenderî

Kalenderîliğin tasavvuf akımlarının en eskilerinden bir tanesi olduğu ve tasavvufi kaynaklar öncelikli olmakla birlikte pek çok yazılı kaynakta yer aldığı dile getirilebilir.

Kalenderîlikle ilgili kaynakların en eskisi olarak Baba Tahir-i Uryan'ın eserleri dile getirebilir. Baba Tahir-i Uryan'ın "Rubaiyyat", "El-Kelimatü'l-Kısar", "El-Fütûhâtu'r- Rabbaniyye" adlı eserlerinde Kalenderîliğin dünyaya nasıl bir pencereden baktığı dile getirilmeye çalışılmıştır (Ocak, 1992: XXI- XXII)

Ahmet T. Karamustafa, “Tanrının Kuraltanıamaz Kulları” adlı eserinde Abdullah Ensârî’nin “Risale-i Kalendername”sinin olduğunu ve bu risalede Ensârî’nin bir kalenderî pîri ile konuşmasına yer verildiğini ve konuşmanın ana konusunun dünyayı bırakıp dilencilik ederek sürekli gezerek mezarlıklara gitmek olduğunu söyler ve yine bu ideallerin hepsinin kalenderîlikle alakalı konular olduğunu da dile getirmektedir (2008: 43- 44).

Hatibî Farisi tarafından yazılan “Menâkıb-ı Cemâlü’-d-Dîn-i Sâvî” adlı eser Kalenderîlik açısından önemli önemli bir kaynaktır. Eserde Cemalü’-d-Dîn-i Sâvî ve etrafındakilerin hayatı ve faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu eser Farça manzum olarak yazılmıştır. Konuyla ilgili bir diğer kaynak Otman Baba tarafından XV. yüzyılda kaleme alınmış olan “Velayet-i Otman Baba” adlı eserdir. Eserde Kalenderî şeyhi olan Otman Baba ve etrafındakilerin faaliyetlerine yer verilmiştir (Ocak, 1992: XXII-XXIII).

Kalenderîlik ile ilgili olarak dile getirilen kaynaklar, Kalenderîlerin duyuş, düşünüş, yaşayış tarzı, inanç ve kabulleri gibi pek çok konunun incelenmesine ve anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

a. Şiir Olarak Kalenderî

Erman Artun, “Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı” adlı eserinde “Kalenderî” hakkında şu ifadelerle yer vermiştir: “*Kalenderîler, aruzun Mefûlü/ Mefâilü/ Mefâilü/ Feûlün kalıbıyla söylenir. Gazel, murabba, muhammes, müseddes şeklinde yazılırlar. Kafiye şeması divan ve semai gibidir. Özel bir ezgiyle söylenir* (2001: 113).”

Cem Dilçin, “Örneklerle Türk Şiir Bilgisi” adlı eserinde “Kalenderî” konusunda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Aruzun mefûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fa’ûlün kalıbıyla gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılan şiirlerdir. Özel bir ezgiyle okunur. Uyak düzeni, divan ve semainin aynıdır* (2005: 359).”

Hikmet Dizdaroğlu, “Halk Şiirinde Türler” adlı eserinde “Kalenderî” ile alakalı olarak şu ifadelerle yer vermektedir: “*Kalenderî’ler, aruzun mefûlü mefâilü mefâilü feûlün kalıbında yazılır ve özel bir ezgi eşliğinde söylenir* (1969: 132).”

M. Öcal Oğuz, “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı”nda “Kalenderî” kavramı üzerine şu ifadelerle yer vermiştir: “*Âşıklarca ‘kalenderî’ (kalandârî) adı verilen ve ‘mefûlü*

mefâilü mefâilü faülün' veznine uygun düşen şiirler, âşıklar tarafından özel bir ezgiyle okunmuşlardır. Çoklukla gazel biçiminde yazılmakla birlikte murabba, muhammes, müseddes 'kalenderî'ler de vardır (2005:296)."

Yukarıdaki bilgiler ışığında "Kalenderî" kavramını "Âşıklar tarafından aruzun 'mefûlü mefâilü mefâilü feülün' kalıbıyla farklı nazım şekillerinde –gazel, murabba, muhammes, müseddes- yazılan ve yine âşıklar tarafından özel bir ezgiyle okunan şiirlerdir." diye tanımlayabiliriz.

b. Müzik Terimi Olarak Kalenderî

Erman Artun, Cem Dilçin, Hikmet Dizdaroğlu, M. Öcal Oğuz gibi araştırmacılar, kalenderîlerin kendilerine özgü bir ezgiyle söylendiklerini ifade etmektedirler.

2. KALENDERİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Kalenderîlik, var olan toplum nizamına karşı çıkan dünyayı umursamayan ve dünyadan el etek çekme anlayışını savunan ve bu duyuş, düşünüş ve yaşayışa hal, hareket ve faaliyetleriyle hayat veren tasavvuf akımı olarak ifade edilebilir.

Ahmet Yaşar Ocak, "Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler" adlı eserinde Kalenderîliğin tasavvuf zihniyetinden yaşam tarzına, kılık kıyafetinden İslami kurallara bakış açısına kadar hemen hemen her şeyiyle sosyal ve siyasal düzeni dışlayan zümreler içerisinde doğduğunu geliştiğini ve yayıldığını ifade etmektedir (1992: 5).

Ahmet T. Karamustafa, "Tanrının Kuraltanımaz Kulları" adlı eserinde kalenderlerin yeni ve ayrı bir derviş grubu olarak Şam ve Dimyat'ta yedinci/ on üçüncü yüzyılın ortalarından önce ortaya çıktığını, kalenderî yolunun oluşumunun Cemâleddin Sâvî'nin etkinliğiyle yine onun çevresinde yoğunlaştığını ve kimliklerini Cemaleddin Sâvî ve çevresindeki yandaşları tarafından savunulan eylemlere bağlanarak koruyan kalenderlerin ortaya çıkmasında Cemâleddin Sâvî'nin kişisel olarak örnek teşkil ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca eserde Karamustafa, kalenderîlikteki "dört vuruş" – çahar zarb- olarak bilinen saç, sakal, bıyık ve kaş tıraşının kesin olarak Cemâleddin Sâvî ile başladığını vurgulamaktadır (2008: 51).

Kalenderîlik, Cemâlû'd-Dîn-i Sâvî'den önce ve sonra diye iki döneme ayrılır. Birinci dönem Sâvî'den önceki dönemdir. Bu dönemde kaynakların azlığı sebebiyle konu ile ilgili birçok şey karışıktır ve netlik yoktur; Sâvî'den sonraki dönem ise ikinci dönemdir. Bu dönemde ise kaynakların çoğalması ile Kalenderîlik daha açık ve net bir hal almıştır (Ocak, 1992: 16).

İncelenen kaynaklarda genel olarak Cemâleddîn Sâvî, kalenderîliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALENDERÎLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. KALENDERÎLERDE KULLANILAN NAZIM ŞEKİLLERİ

1.1.1. Gazel Şeklinde Kalenderî

Haluk İpekten, “Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz” adlı eserinde gazelin kadınlarla sevgi üzerine konuşmak ve söyleşmek anlamına geldiğini ifade etmektedir (1999: 16). Gazelde aşk, şarap, kadın vs. konular işlendiği ifade edilebilir. Gazelin kafiye şeması “aa, ba, ca, da ...” şeklinde olduğu dile getirilebilir. Halk şairlerimiz gazel nazım şekliyle kalenderîler söylemişlerdir.

Ey bâd-i sabâ hâlimi cânânıma söyle

Hicrân elemi yetti benim cânıma söyle

Firkatte kalup ermedi el dâmına söyle

Cân kıldı sefer derd ile dermânıma söyle

Hasretlik ile lâle gibi oldu ciger hûn

Kan agladığım nerkis-i mestânıma söyle

Ya'kûb-ı dilin çektiğini hûn-i belâdan

Bir vasıta ol Yûsuf-i irfânıma söyle

Âşık Ömer'im kime idem hâlimi ızhâr

Âşüfteliğim zülf-i perîşânıma söyle

Mefûlü/ Mefâilü/ Mefâilü/ Feûlün (Ergun, 1956: 95)

İkbâle zevâl erse ne var sende kemâl var

Mağrûr-ı kemâl olma ki ardınca zevâl var

Her bir kişinin tâlihi devlette bir olmaz

Bir lokması yoktur ki yesin bunca ricâl var

Ahvâl-i perişânımı sormazsın efendim

Vallâhi beğim boynuna bu işte vebâl var

Bir başıma kalsam şehe sultâna kul olmam

Vîrân olası hânede evlâd u iyâl var

Dûr olmayı ister mi kişi öz vatanından

Ey Dertli-i bî-çâre bu esrârda ne hâl var

Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün (Birgören, 2011: 118)

1.1.2. Murabba Şeklinde Kalenderî

“Murabba: 1. Terbi’ olunmuş, dörde çıkarılmış. 2. Dörtlü, dört şeyden olma. 3. Dört köşeli (Devellioğlu, 2010: 797).” Haluk İpekten, “Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz” adlı eserinde aynı vezinde dörder mısralık bentlerin birleşmesinden oluşan şiirlere murabba denildiğini ifade etmektedir (1999: 84). Murabba nazım şeklinin kafiye şemasının “aaaa, bbba, ccca, ddda, ...” şeklinde olduğu dile getirilebilir.

Sevdim yine bir gamzesi kattal küçücükten

Gafil iken etti bana bir al küçücükten

Ol hâl-i siyeh rûyi ele al küçücükten

Sarmış başına kırmızı bir şal küçücükten

Dîvânesi olduğumuz âyâ nice duydu
Yohsa bu dahi dâma düşüp dâneye uydu
Çok zâhidi bir cübbe vü destâr ile koydu
Kıldı nice sergeşteyi abdal küçücükten

Kûyin dolaşur bendesi çok mest ü hem âguş
Kimisi nazar kerdesidir kimi ferâmûş
Âzârda dil kılmış iken gûşına mengûş
Aklımı diler pâyine halhal küçücükten

Reftâre gel ey serv-i sehî gel göreyim gel
Güller gibi gül pâyine yüzler süreyim gel
Dedim küçücük bûsene cânım vereyim gel
Güldü dedi cânın var ise al küçücükten

Ol nevhevesin eyle fedâ yoluna ser sev
Cevr ü sitem ü kahrımı çek tutma siper sev
Bir dilber-i nevresteyi sev Âşık Ömer sev
Bildiğin unutmaz o meh her hal küçücükten

Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün (Ergun, 1936: 265)

Kimi murabbaların bendlerinin sonundaki mısralar aynen tekrar eder. Bu tür murabbalar, “murabba-ı mütekerrir” olarak ifade edilir. Bunların kafiye şeması “aaaA, bbbA,cccA, dddA ...” şeklindedir

Gönlüm seni ey şûh-i sitem-ger sever oldu

Hicrin bana âh kim neler etti neler oldu
Sensiz geceler hem-demim âh-ı seher oldu
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Feryâd u figânım bu gece arşa dayandı
Derd ü gam ile dîdelerim kana boyandı
Firkat günü âh böyle uzandıkça uzandı
Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu

Rahm eyle bu firkat odunu söndür efendim
Bir katre zülâl-i lehini gönder efendim
Mehcûr olalı bir iki üç gündür efendim
Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu

Âhımla cihan gamz eder bu ne aceb âh
Hicran oduna can u ciger yandı bu şeb
Neysel bu Gedâyî kulunu terke sebeb âh
Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu

Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün (Dilçin, 2005: 259-260)

1.1.3. Muhammes Şeklinde Kalenderî

“Muhammes: 1. Tahmîs edilmiş, beşli, beş katlı. 2. Her bendi beş mısralı olan manzume (Devellioğlu, 2010: 778).” Umumiyetle bent sayısı dört ile sekiz arasında değiştiği söylenebilir. İki çeşit muhammes nazım şeklinin varlığından söz edilebilir: Muhammes-i müzdevic ve muhammes-i mütekerrir. Muhammes-i müzdevic nazım şeklinin kafiye şeması “aaaaa, bbbba, cccca, dddda ...” şeklindedir. Muhammes-i

mütekerrir nazım şeklinin kafiye şeması ise “aaaAA, bbbAA, cccAA, dddAA ...”
şeklindedir.

Cânâ arama tende beni canda bulursun
Bir gün güher-i âriyetim kânda bulursun
Sergeşte dili vâdi-i hicranda bulursun
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Devr oldu bahâr âleminin gülleri soldu
Hengâm-ı şitâ meclisinin mülleri doldu
Dil mürgu hevâlandı karâr eylemez oldu
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Kal sag u esen bendene bir gayri gel oldu
Gurbette gamın başıma tûl-i emel oldu
Kaldı dil-i dîvâne seninle güzel oldu
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Azmim yine bu râha ki vasfin işidenler
Verdi dil ü can nakdini arzusun edenler
Hiç geri dönüp gelmedi hep kaldı gidenler
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Âşık Ömer'im aşkile çün ülfete düştüm
Sevdâ-yı gam-ı zülfün ile zulmete düştüm
Bir uzun uzak zilleti çok gurbete düştüm
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azminim yine cân elleridir anda bulursun

Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün (Ergun,1956: 381-382)

Muhammes-i mütekerrir şeklinde kalenderîye bir başka örnek yine Âşık Ömer'in aşağıdaki şiiiridir. Fakat bu şiiir, üç bentten oluşmuştur ve bundan dolayı muhammes nazım şeklinin en az dört bentten oluşur, kuralına uymamaktadır:

Düştü nideyim aramıza âteş-i hicran
Attı seni bir yana beni bir yana devran
Unutma bu ben çâkerini gâhice bir an
Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün
Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun

Sevdâya uyup aşk ile âteşlere düştüm
Terkeyleyüp ahabbımı firkatlere düştüm
Yek başım alup vâdi-i gurbetlere düştüm
Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün
Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun

Seninle gönül hoş geçinürdü senin olsun
Gönlünce olan meclis-i rindan senin olsun

Unut Ömer'i büsbütün âlem senin olsun
Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün
Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun

Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün (Ergun,1956: 381)

1.1.4. Müseddes Şeklinde Kalenderî

Doğan Kaya, “Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü” adlı eserinde müseddesi 14, 15 veya 16 heceli ve 6 dizeli bentlerden oluşan şiirlere verilen ad olarak tanımlamaktadır. Ayrıca müseddesin kafiye düzeninin “aaaaaa, bbbba, cccca ...” şeklinde olduğunu ve müseddeslerin “Cıgalı Müseddes, Zincirbent Cıgalı Müseddes” gibi çeşitleri olduğunu dile getirmektedir (2007: 552). Müseddes nazım şekliyle kalenderîler yazılmıştır. Kemâlî'nin “Mütekerrir Müseddesi” bu konuya örnek teşkil etmektedir.

Ey sâki Hüseyin 'aşkına gel bâde dolandır
Teşne dilimiz la'l-i lebin alına kandır
Sunsun deyü gözler gözümüz hayli zamandır
Bilmez mi bilirsin sana ahvâlim 'ayândır
Aç cân gözünü cân içre cândan uyandır
Dil şem'ini zulmetde koma 'aşk ile yandır

Yakdı dil-i bî-çâreyi bu 'aşk-ı harâret
Kurtulmağa 'aşkdan hele yok zerre selâmet
Devrân ile demler sürelim bâki muhabbet
Gel sen seni gör 'âşık isen gayra ne hâcet
Aç cân gözünü cân içre cândan uyandır
Dil şem'ini zulmetde koma 'aşk ile yandır

Cânân dileyen terk eder elbetde ser ü cân
Elbetde girer destine ol sevdiği cânân
Sun cân Kemâl ‘âşika ey sâkî-i devrân
Her demde cemâlin dil ile etmeye seyrân
Aç cân gözünü cân içre cânndan uyandır
Dil şem’ini zulmetde koma ‘aşk ile yandır

Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün (Atlı, 2007: 208)

1.1.5. Müstezat Şeklinde Kalenderî/ Ayaklı Kalenderî

“Müstezat, 1. Ziyadeleşmiş, artmış, çoğalmış (Devellioğlu, 2010: 881).” Müstezat, bir gazel türü olup uzun mısralara kısa mısraların eklenmesi ile oluşturulduğu ve ayrıca uzun mısralar ile kısa mısraların vezinlerinin birbirleriyle uyumlu olduğu dile getirilebilir. Müstezat şeklinde kalenderînin uzun olan mısrası, aruzun “Mefûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün”; kısa olan mısrai ise “Mefûlü Feûlün” kalıbıyla yazılır.

Dilber sana ben gözleri mestân dimedim mi
Fettân dimedim mi
Efgân ederek bende bu giryân demedim mi
Nâlân demedim mi
Meftûn olalı sen mehitâbâna gönülden
Âh ne gelir elden
Kaddimi hilâl eyledi devrân demedim mi
Hicrân demedim mi
Sevmez beni yâr niceye dek şâh-ı levendim
Sen kendi efendim
Gel sevdiceğim eyleme bühtân demedim mi
Her an demedim mi

Ermen ne aceb kadr-i visâlinle murâda

Bu devr-i fenâda

Eyyâm-ı şerîf Gevherî kurbân demedim mi

Fermân demedim mi

“Mefûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Feûlün”

“Mefûlü/ Feûlün” (Elçin 1998: 625-626)

1.1.6. Hece Ölçüsüyle ve Dörtlük Biçiminde Kalenderî

Hikmet Dizdaroğlu, “Halk Şiirinde Türler” adlı eserinde hece ölçüsü ile yazılan kalenderînin varlığının Osman Cemal Kaygılı’dan öğrenildiğini ifade eder. Eserde Osman Cemal Kaygılı’nın bildirdiklerinden hareketle hece ölçüsü ile oluşturulan kalenderîde bir dörtlüğün üçüncü dizesi, sonraki dörtlüğün birinci dizesi olarak tekrarlanmakta olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca eserde Osman Cemal Kaygılı, hece ölçüsü ile yazılan kalenderîde ilk üç dörtlüğün anlam, uyum ve uyak bakımından bütünlük teşkil ettiğini fakat son dörtlükte anlam, uyum ve uyağın bozulduğunu ifade etmektedir (1969: 136- 137).

Hece ölçüsü ile yazılmış tek bir kalenderînin varlığından hareketle kalenderîlerin hece ölçüsü ile yazıldığı sonucuna ulaşamayacağından bu konu tartışmaya açıktır denilebilir.

Hece ölçüsü ile yazılmış tek kalenderî örneği:

Derd ü gam aşk u sevdâ

Eyledi beni şeydâ

O güzelin yoluna

Eyledim cânım fedâ

O güzelin yoluna

Saçım başım yoluna

Taramış kâkülleri
Atmış sağ u soluna

Taramış kâkülleri
Gerdânda fülfilleri
Sanırsın yanağında
Açmış cennet gülleri

Sanırsın yanağında
Küpeler kulağında
Ayda ay yıl, ay yıldız
Mâh cemalin mâhitâp (Dizdaroğlu, 1969: 137)

1.2. KALENDERÎLERDE VEZİN

1.2.1. Hece Vezni

Ferit Devellioğlu'nun "Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat" adlı eserinde "vezin" kavramı, "*1. tartma, tartılma; tartı. 2. ağırlık.*" şeklinde izah edilmiştir (2010: 1340).

Çalışmada hece vezni ile dörtlük şeklinde yazılmış olan tek bir kalenderî bulunmaktadır.

1.2.2. Aruz Vezni

Bu çalışmada incelenen kalenderîlerin çoğunlukla aruzun "mefûlü mefâilü mefâilü feûlün" kalıbıyla yazıldığı tespit edilmiştir. Üzerinde çalışılan kalenderîlerin sadece bir tanesinin hece ölçüsü ile doksan beş kalenderînin ise aruzun "mefûlü mefâilü mefâilü feûlün" kalıbıyla oluşturulduğu görülmektedir. Aruz ölçüsü ile gazel, murabba, muhammes, müseddes, müstezad şeklinde kalenderîler yazılmıştır. Aruz ölçüsü ile yazılmış gazel şeklinde kalenderîye Âşık Ömer'in şiiiri örnek teşkil etmektedir:

Üftâden ola mihnet-i hicrânına lâyük

Bîgâne adlı vuslat-i ihsânına lâyük

İnsâf edüp Allâhı seversen hele fikr et

Ne ırzına düşer bu ne hod şânına lâyük

Bir yere gelirse şeb-i yeldâ ile nevrûz

Olmaz kara zülfün gibi gerdânına lâyük

Akıtma yaşım alma ahım cevr ü sitemle

Güldür yeter ittin gam-ı nâlânına lâyük

Gördün keremi yok sana ey Ömer o yârin

Bir dilberi sev tâ kim ola cânına lâyük (Ergun, 1956: 98-99)

1.3. KALENDERÎLERDE KAFİYE VE REDİF

Çalışmada incelenmiş olan doksan altı metinde pek çok kafiye çeşidine rastlamak mümkündür. Yetmiş dokuz kalenderîde “aa xa xa xa ...” şeklinde yer verilen kafiye şeması en sık tekrar eden şemadır. Kalenderîlerde kullanılan kafiye şemaları ve şiirlerin numaraları tabloda gösterilmiştir.

Kafiye Şeması	Kalenderî Nu
aa xa xa xa ...	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 34, 35, 36, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,

	62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95
aaaa bbba ccca ddda eeea	30, 47
aaaaa bbbbaa cccaa dddaa eeeaa	31, 32
aa aa bb aa cc aa ...	37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 68, 79
aaaaaa bbbbaa ccccaa	69
aaaa aaba bbab ...	96

İKİNCİ BÖLÜM

KALENDERÎLERİN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

Âşıkların içerisinde yaşadıkları toplumun duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzı, gelenek ve görenekleri ile birlikte toplumu ilgilendiren hemen hemen her meseleyi şiirlerinde konu olarak işledikleri dile getirilebilir. Bu durum, toplumun âşığa yüklediği görev olarak da ifade edilebilir.

Âşıkların özellikle cumhuriyet, ordu, askerlik, ülke bütünlüğü, Kıbrıs meselesi, ortak pazar, Avrupa, Almanya, gençlik, pop müzik, din ve ahlak kaygısı, örf adet endişesi, değerlere bağlılık, geçim darlığı, hayat pahalılığı, toplumsal eleştiri, halkın protesto ihtiyacı, mahalli problemler gibi toplumsal; göç, gurbet duygusu, sıla hasreti, zaman değişmesi gibi ferdi konuları dile getirmeleri ve bu konularda söylediklerini geniş kitlelere duyurmaları onları ayakta tutan hususlardır (Özarıan, 2001: 171- 172).

Doğın Kaya, “Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü” adlı eserinde kalenderî şiirlerde genel olarak rindane bir tavır sergilendiğini ve ilk kalenderî şiirlerde işlenen alay ve tariz konularının yerini zamanla aşk, gurbet ve hasrete bıraktığını ifade etmektedir (2007: 400).

Kalenderî şiir şeklinin ortaya çıkışı ile ilgili net bir bilgi yoktur. Kalenderî şiirler, âşık fasıllarında ve kalenderî tarikatlarında kendilerine özgü bir ezgiyle gruplar halinde okundukları ifade edilebilir.

2.1. KALENDERÎLERDE KONU

2.1.1. Din

2.1.1.1. İtikat

2.1.1.1.1. Allah

İncelenen kalenderîlerde Allâh’ın “Tanrı, Ya Rab, Hakk, Hudâ, İlâhî, Mevlâ” gibi isimlerle anıldığı görülmüştür. Allah, sevilen, her şeyi bilen, kendisinden talep edilen ve emin olunarak emanet edilendir.

İnsâf edüp **Allâhı** seversen hele fikr et

Ne ırzına düşer bu ne hod şânına lâyık

(10/ 2)

Gizli severim ben seni **Allâh'a** ayândır

Zülf-i siyehin gibi akıllar perîşândır

(56/ 1)

Gel meclise sûfi hele bir dinle bu sâzı

Fehm it ki bu sâzın nedir **Allâh'a** niyâzı

76/ 1)

Hüsünde ki var bunca nezâketle sabâhat

Allâh'a emânet

(79/ 6)

Beyitte insanın insanı hor görmesinin yanlış bir davranış olduğunu ve Tanrı'nın da böyle bir davranışı tasvip etmeyeceği vurgulanmıştır.

Hor görme beni kim seni hor görmeye **Tanrı**

Fehm eyle ki bir pâk nazardan nazarım var

(78/ 5)

Ya Rab beni o gözleri mestâne kavuşturun

Bîmâr benim lutf edip ol cânâne kavuşturun

(80/ 1)

Beyitte Erzurumlu Emrah, Allah'a yalvarıp yakarmaktadır. Emrah, Allah'ın habibinin yüzündeki nur aşkına cananına kavuşmayı temennî etmektedir.

Ol rûy-i habîbindeki nûr 'aşkına **yâ Rab**

Emrah kulunu sevdiği cânâne kavuşturun

(80/ 6)

Emrâhî eğer **Hakk** kapusından kaçırıyorsan

Bu zîrde gezersen sürünürsün sürülürsün

(71/ 5)

Murâdım budur **Hak'tan** murâda irmesin engel

Cihânda iş ü işretten haberdâr olmasun engel

(36/ 3)

Gevherî, beyitte güçlüklerin Allah'a dua edilmesi ile aşılabileceğini vurgulamaktadır.

Beyitteki “engel” ifadesi ise âşık için “rakip” olarak değerlendirilebilir.

Efendim sen du'â eyle elin kaldır senâ eyle

Müyesser eyleyüp **Hudâ'm** yok olsun gelmesin engel

(36/ 5)

Alemde evvel şükrünü bil hakkı gözetle

Yüz yerde niyaz eyle rica bari **Hudaya**

(49/ 4)

Pervan gibi yandı gönül ateş-i aşka

Lutf eyle **Huda** ol şah-ı hûbânımı göster

(90/ 3)

İlâhî dâr-ı dünyada kırılısın kalmasın engel

Bulunsun ‘âşika ma'sûk kör olsun kalmasın engel

(36/ 1)

İlâhî dâim ağlasın harâmî elin bağlasın

Cellâdlar iyinin bağlasın salevat bulmasın engel

(36/ 4)

Erzurumlu Emrah, beyitte Allah'tan gönlü hasta olanı -âşık-, gurbette hasret içerisinde bırakmaması ve onu güzellerin şahına kavuşturması temennisinde bulunmaktadır.

Hasretle koma kûşe-i gurbette **İlâhî**

Bû hasta dili ol şeh-i hûbâne kavuştur

(80/ 2)

Gitti mecazi hâleti bizden ba'îd olduk

Bulduk **ilâhi** aşkını mânâya değiştik

(85/ 2)

Aşağıdaki beyitte Kemâlî, âlemdeki hiçbir şeye ilişmediğini, bezm-i elestten beri Mevlâ'ya bağlı olduğunu vurgulamaktadır:

‘Âlemde Kemâlî hele bir şeye ilişmez

Tâ bezm-i elestten beri **Mevlâyâ** ilişdi

(63/ 5)

Vaslınla Kemâlî kulunu gayrı sevindir

Mevlâyı seversen koma ferdâyâ efendim

(67/ 5)

Mevlâ o kulu hoş yed-i kudretle yaratmış

Figani onun hasılı her yanına yandım

(50/ 5)

Mecnun oluben bir yüce sahralara çıktık

Leyla'yı geçip **Hazret-i Mevlâ'ya** değiştik

(87/ 4)

Seyrânî kulun bu gece seyrana çıkardım

Gönlüm uyanup zikr ile **Mevlâda** bulundum

(87/ 5)

Mevlâ'ya emânet meh-i tâbânımı el'ân

Ey gözleri fettân

(42/ 5)

2.1.1.1.2. Melekler

2.1.1.1.2.1. Cebrail

Cebrail, dört büyük melekten biridir. Vahiy meleği olarak da bilinir. Vazifesi, Allâh'ın buyruklarını peygamberlerine bildirmektir.

İncelenen beyitte “Cebrail”, “Cibrîl” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Meryem'in kutlu doğumuna gönderme yapılarak Mesih'in doğumu ile şiirlerin üretiminin aynı kaynaktan beslenen verimler olduğu düşünölmüştür:

Meryem gibi doldurdu derûnum dem-i **Cibrîl**

Çok şi'r-i Mesîhâ'yı doğurdum gebelikten

(53/ 5)

2.1.1.1.2.2 Azrail

Azrail de dört büyük melekten biridir. Vazifesi, Allâh'ın emrettiği canları almaktır.

İncelenen beyitte “Azrail”, “Melekü'l-mevt” şeklinde ifade edilmiştir. Bu beyitte âşık, Azrâ'il'e canına dokunmamasını ve canını cananına adadığı dile getirmektedir.

Vermem sana çek benden elin ey **melek-ül mevt**

Cânânıma nezreylediğim câné dokunma

(2/ 4)

2.1.1.1.3. Kitaplar

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın emirlerini ve İslam Dininin temel ilkelerini dile getiren ve Hz. Muhammed'e indirilmiş olan kutsal kitaptır. Kalenderîlerde âşıklar, Kur'ân-ı Kerîm'e atıf yapmışlardır.

Hâzır mı ola hâcesi ol serv-i revânın

Envâra verir rûyini **Kur'ân** okudukça

(1/ 2)

Kemâlî, bu beyitte insanın elest meclisinde yaradanına vermiş olduğu sözü tutarsa Kur'ân'ı ve Kur'ân âyetlerini unutmayacağını ifade etmektedir. Şair, “hüsn” kelimesini özellikle kullanmış olabilir. Çünkü şiirde geçen “hüsn” ifadesi insanın yaratılışındaki güzelliği ve temizliği temsil etmektedir. Bu bağlamda yaratılışındaki güzelliği ve temizliği koruyan insanın Kur'ân'ı ve elest meclisinde verdiği sözü unutmayacağı beyitte vurgulanmaktadır.

Tâ bezm-i elest eylese kim dersini ezber

Hüsnünde olan **âyet-i Kur'ânı** unutmaz

(61/ 3)

2.1.1.1.4. Peygamberler

Kalenderîlerde birçok peygambere yer verilmiştir.

Kalenderîlerde Hz. Yakup, oğlunun hasretiyle; Hz. Yusuf, güzelliği ve çektiği çilelerle; Hz. Süleyman, kuş, karınca gibi hayvanlara, cin ve peri gibi varlıklara, rüzgâra hükmetmesiyle; Hz. İsa, nefesinin can hükmü taşımasıyla; Hz. Muhammed ise mahşer günü insanlara şefaathçi olması gibi yönleriyle dile getirilmiştir.

2.1.1.1.4.1. Hz. Yakup

Kalenderîlerde Hz. Yakup umumiyetle Hz. Yusuf ile birlikte dile getirilmiştir. Hz. Yakup, Hz. Yusuf'un babasıdır. Hz. Yakup, henüz çocuk yaşta olan oğlu Hz. Yusuf'tan ayrılmıştır. Sebebi kardeşlerinin Hz. Yusuf'u kuyuya atmaları ve sonrasında bir kervanın Hz. Yusuf'u bulması, Mısır'a götürmesi ve devamında Hz. Yusuf'un Mısır'da hayat sürmeye başlaması şeklinde hikâye edilebilir.

Ya'kûb-ı dilin çektiğini hûn-i belâdan

Bir vasıta ol **Yûsuf**-i irfânıma söyle

(5/ 4)

Dertli, beyitte sevgilisini güzelliğiyle cihana nam salmış Hz. Yusuf'a benzetirken kendisini ise sevgilisi için hasret çeken bir âşık misali Hz. Yakup'un yerine koymuştur. Bir nevi şair, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'a telmih yaparak onların birbirlerine karşı olan sevgi, özlem ve hasretlerini kendisi ve sevgilisi arasındaki ilişkiye denk tutmuştur. Bu bağlamda düşünüldüğünde şair, kendisi ve sevgilisi arasındaki ilişkiye kutsiyet atfetmiştir.

Sen hüsn ile **Yûsuf** gibi sultân-ı Mısır'sın

Kim görse beni der ki bu **Ya'kûb**-ı Ken'ândır

(56/ 2)

Erzurumlu Emrah, beyitte kendisini Hz. Yakup'un; sevgilisini ise Hz. Yusuf'un yerine koymuş ve Hz. Yakup ve Hz. Yusuf arasındaki ayrılığı kendisi ve sevgilisi arasındaki ayrılıkla bir tutmuştur. Bununla birlikte şair, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un kavuşması gibi kendisinin ve sevgilisinin kavuşacağı ümidini taşımaktadır.

Ağlatma beni firkat ile beyt-i hazende

Ya'kuub-sıfat Yûsuf-i Ken'ân'e kavuşturun

(80/ 5)

2.1.1.1.4.2. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf, Hz. Yakup'un oğludur. Hz. Yusuf'un kardeşleri kendisini kuyuya atarlar. Hz. Yusuf, Mısır'a giden kervandaki insanların yardımıyla kuyudan çıkarılır ve Mısır götürülür. Burada yaşamaya başlar. Bu şekilde babasından ve ailesinden ayrılır.

Hz. Yusuf yüz güzelliğiyle bilinir. Ayrıca çok iyi bir rüya yorumcusudur:

Oldunsa eğer hüsn ile bir şûh-ı zamâne

Yûsuf gibi billah yine hüsnâ olamazsın

(72/ 2)

Sensiz bu kerem kanı benim şâh-ı cihânım

Ey Yûsuf-i sâni'm

(39/ 4)

2.1.1.1.4.3. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Davud'un oğludur. Hz. Süleyman, döneminde hem peygamber hem de saltanat sahibidir. Hz. Süleyman'ın rüzgâra ve pek çok varlığa hükmettiği bilinmektedir. Bu varlıklar, cin, peri vs. Ayrıca Hz. Süleyman'ın kuşlarla ve karıncalarla konuşabildiği de bilinmektedir. Hz. Süleyman, edebi anlamda pek çok şiire ve metne konu olmuştur:

Pendim tutub 'aklın var ise mûr-ı zaîf ol

Şâh-ı cihân olsan da **Süleymân** olamazsın

(74/ 4)

2.1.1.1.4.4. Hz. İsa

Hz. İsa kendisine kitap indirilen dört büyük peygamberden biridir. Hz. İsa'ya inmiş kutsal kitap, "İncil"dir. Hz. İsa, Hz. Meryem'in oğludur. Hz. İsa hem İsa hem de Mesih olarak adlandırılmaktadır.

Kalenderîlerde Hz. İsa'nın nefesiyle cansız bir varlığa dahi cân bahsettiği vurgulanmıştır.

Şol kalib-i bîrûha dem **İsâ** nefesindir

Her bir bakışın mürdeye bin cân olur âfet

(28/ 4)

Meryem gibi doldurdu derûnum dem-i Cibrîl

Çok şi'r-i **Mesîhâ'yı** doğurdum gebelikten

(53/ 5)

2.1.1.1.4.5. Hz. Muhammet

Hz. Muhammet, kendisine kutsal kitap indirilen son peygamberdir. Hz. Muhammed'e kutsal kitap olarak Kur'ân-ı Kerîm indirilmiştir. Hz. Muhammed'in birçok ismi vardır. Bunlardan bazıları Ahmed, Mahmud, Mustafa, Emin vs. Edebî anlamda pek çok şiir ve metinde Hz. Muhammed'e yer verilmiştir.

Beyitte Hz. Muhammed'in mahşer günü ümmet-i Muhammed'e şefaati olacağının haberi verilmiş olabilir:

Küffar ol cehennemde kalup mü'mine cennet

Ümmet-i Muhammed

(41/ 9)

2.1.1.2. İbadet

2.1.1.2.1. Namaz ve Namazla İlgili Mehfumlar

Bilindiği üzere namaz, İslam'ın beş şartından bir tanesidir. Hadis-i şerifte namazın, dinin direği olduğu ifade edilmiştir. Kalenderîlerde de namaz kavramına yer verilmiştir.

Kaynaklarda kalenderîlerin genel olarak namaz kılmadıkları, şeri kurallara uymadıkları ve yarı çıplak bir şekilde diyar diyar gezip dilenerek geçindikleri dile getirilmektedir. Bu bağlamda incelenen kalenderîde kalenderîlerin namazın şart ve kurallarına bir başka deyişle şeri kurallara uymamaları durumunda günahın kendilerinin boynuna olacağı vurgulanmıştır.

Sal boynuna cürmin anı tabşır bir imâma

Bilmezse eğer kâ'ide-yi şart-ı **namâzı**

(76/ 4)

2.1.1.2.2. Hac

Hac, İslam'ın beş şartından bir tanesidir. Hac ibadeti yapanlar, Hz. Muhammed'i ziyaret etmiş olduklarına inanılırlar. Hac ibadeti yapan kişinin bu ibadeti yaptıktan sonra anasından yeni doğmuş gibi günahsız olacağına da inanılmaktadır. Kalenderîlerde hac kavramı, tavaf ve Kâbe gibi isimlerle birlikte kullanılmıştır:

Haccâc tavâf eşiğini yılda bir eyler

Herdem bu Ömer şem'ine pervân olur âfet

(28/ 5)

Mülk-i Medine Taif-i Arafat'a vardım

Dil etti **tavaf Kâbe-i ulyâda** bulundum

(87/ 3)

2.1.1.3. Ayet ve Hadisler

2.1.1.3.1. Ayetler

İncelenen kalenderîlerden yalnızca birinde “âyet-i Kur’ân” ifadesine yer verilmiş olup ayet Kur’an ile birlikte anılmıştır:

Tâ bezm-i elest eylese kim dersini ezber

Hüsnünde olan **âyet-i Kur’ânı** unutmaz

(61/ 3)

2.1.1.3.2. Hadisler

Hadis, “Hz. Muhammed’in sözleri” olarak tanımlanabilir. Kalenderîlerde “Lâ havle velâ kuvvete illâ hu ve billâh Aliyyü'l-azîm” hadisine yer verilmiş olup “Güç ve kuvvet sadece Allah’ın yardımıyla elde edilir.” anlamındadır.

Lâ havle velâ kuvvete illâ hu ve billâh

Aliyyü'l-azîm mümine her yerde siperdir

(57/ 4)

2.1.1.4. Dini Kişilikler

2.1.1.4.1. Ehl-i Beyt

“Ehl-i beyt”, genel kabule göre Hz. Peygamber’in eşleri ve çocukları olarak kabul edilirken bir rivayete göre abasının altına alarak, “Allahım, bunlar benim Ehl-i beytimdir, onları günahlarından temizle!” dediği Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’dir.

Ey sâki **Hüseyin** ‘aşkına gel bâde dolandır

Teşne dilimiz la’l-i lebin alına kandır

Sunsun deyü gözler gözümüz hayli zamandır

Bilmez mi bilirsin sana ahvâlîm ‘ayândır

Aç cân gözünü cân içre cândan uyandır

Dil şem'ini zulmetde koma 'aşk ile yandır

(69/ 1)

2.1.1.5. Diğer Dini Mefhumlar

2.1.1.5.1. Kıyamet

Kıyamet, dünya hayatının bittiğini ve tüm insanların mahşerde toplanarak hesap vereceği zamanı ifade eden bir kavram olarak nitelendirilebilir. Kalenderîlerde kıyamet kavramı “mahşer” olarak da ifade edilmiştir.

İncelenen kalenderîde bir nevi mahşer günü tasvir edilmiştir. Kalenderîde mahşer günü bir ulu divanın kurulacağı, bu ulu divanda her insanın ameliyle değer göreceği, küffar olanın cehenneme mümin olanın cennette konulacağı ve hatta Allah'a iman edenlere Hz. Muhammed'in şeffaatçi olacağı gibi konulara yer verilmiştir.

Mahşerde şehâ bir ulu dîvân olacaktır

Her an olacaktır

(41/ 1)

Bu kalenderîde ayrılığın vuslata dönüşmesi ancak mahşer gününe kalmıştır. Ayrıca sevgiliye de bir sitem vardır:

Düştü nideyim aramıza âteş-i hicran

Attı seni bir yana beni bir yana devran

Unutma bu ben çâkerini gâhice bir an

Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün

Bir dahi meğer arsa-i **mahşerde** bulursun

Sevdâya uyup aşk ile âteşlere düştüm

Terkeyleyüp ahbâbımı firkatlere düştüm

Yek başım alup vâdi-i gurbetlere düştüm

Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün

Bir dahi meğer arsa-i **mahşerde** bulursun

Seninle gönül hoş geçinürdü senin olsun

Gönlünce olan meclis-i rindan senin olsun

Unut Ömer'i büsbütün âlem senin olsun

Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün

Bir dahi meğer arsa-i **mahşerde** bulursun

(32)

2.1.2. Tasavvuf

Abdülbaki Gölpınarlı, “100 Soruda Tasavvuf” adlı eserinde Hz. Peygamber zamanında mescidin sofasında yatıp kalkan sahabeye, sofa ehli anlamına gelen “Ashâb-ı suffa” denildiğini ve sûfilerin de sofa ehli gibi yokluğu ve yoksulluğu benimsediklerinden kendilerine sûfi; sûfilerin yollarına ise tasavvuf adının verildiğini dile getirmektedir (1985: 7).

İskender Pala, “Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü” adlı eserinde tasavvufun temelini yaratılış nazariyesine bağlar. Bu bağlamda Pala, Allâh’ın kendini görmek ve göstermek istemesini âlemin yaratılma nedeni olarak nitelendirir ve yine Allâh’ın kendi güzelliğini temaşa etmesi için âlemi ve âlemin en şerefli varlığı olan insanı yarattığını vurgular (Pala, 1995: 523).

Mahir İz, “Tasavvuf” adlı eserinde tasavvufun inanç sistemi olduğunu dile getirir. Bu inanç sisteminin insanın ve dünyanın yaratılışını ve yaratılma sebebini, yaratıcı ve insan arasındaki münasebeti işlediğini ve bir yol veya yöntem belirleyerek kişinin dünyevî isteklerinden vazgeçerek Allâh’a ulaşmasını ve olgun bir insan olmasını hedefleyen bir felsefe olduğunu ifade etmektedir (1990: 31).

Mahmud Erol Kılıç, “Tasavvufa Giriş” adlı eserinde tasavvufun bir bilgi olmadığını bir düşünce tarzı, bir usul veya metot olduğunu ve ancak bu metodolojinin izlenmesi suretiyle bir tür bilgiye ulaşılabileceğini vurgulamaktadır (2013: 13).

Mutasavvıf şair ve yazarlar, kendilerine özgü bir dil geliştirdikleri ve bu dili şiirlerinde ve diğer eserlerinde kullandıkları dile getirilebilir. Bununla birlikte mutasavvıf şair ve yazarların, eserlerinde duygu ve düşüncelerini vahdet-i vücud anlayışı istikametinde dile getirdikleri de ifade edilebilir.

Mutasavvıf yazar ve şairlerin vahdet-i vücud konusu ile birlikte yaratılış, Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammet, tarikat adap, usul ve erkânı, ilahi aşk, dünyanın gelip geçiciliği, nefsin terbiye edilmesi gibi pek çok meseleye de eserlerinde yer verdikleri dile getirilebilir.

2.1.2.1. Tasavvufla İlgili Mefhumlar

2.1.2.1.1. Felek/ Çarh

Ferit Devellioğlu'nun "Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat" adlı eserinde felek, "gökyüzü, sema" anlamına gelmektedir (2010: 292).

"Gök. gökyüzü, sema; tâlih, baht kader; her gezegene mahsus gök tabakası. Çoğulu eflak'tır (Pala, 1995: 181).

Felekler 1. Kamer (Mah, Ay), 2. Utarid (Debir, Tir, Sekendiz, Merkür), 3. Zühre (Nahid, Venüs, Erendiz, Çobanyıldızı, Kervankıran), 4. Güneş (Şems, Mihr, Hurşid), 5. Merih (Mirrih, Behram, Mars, Sakıt), 6. Müşteri (Bercis, Hürmüz, Jüpiter, Çulpan), 7. Zühal (Keyvan, Arzutilek), 8. Hareketsiz Yıldızlar "Burçların bu felekte olduğu ifade edilir. Koç (Hamel), Boğa (Sevr), İkizler (Cevzâ), Yengeç (Seretan), Aslan (Esed), Terazi (Mizan), Akreb, Yay (Kavs), Oğlak (Cedi), Başak (Sünbüle), Kova (Delv), Balık (Hüt), 9. Boş olduğu ve bütün yıldızları kuşattığı dile getirilmiştir. Atlas, Arş adı verildiği ve Tanrı'nın manevi kürsüsünün de burada olduğu ifade edilmiştir. (İpekten, 1999: 227- 228).

Kalenderîlerde felek/ çarh kavramları birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Felek, kalenderîlerde genel olarak şikâyet edilen bir kavram olarak dile getirilmiştir. Ayrıca felek devretmesi yani sürekli dönmesi onun sözünde durmayan olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Yine kalenderîlerde felekten "temennâ"da bulunma anlayışı da göze çarpmaktadır:

Bu **devr-i felekte** hele bir Gevherî kânım

‘Âlemlere şânım

(39/ 8)

Sen al ile başımdan alıp ‘aklımı şimdi

Ey rind-i **felek**-meşreb edîbâne durursun

(46/ 5)

Ey **çarh-ı sitemger** dil-i nâlâne dokunma

Heçr âlemdir ettiğim efgâne dokunma

(2/ 1)

Bir dil-dâr için **çarha** temennâdan usandım

Hüsnüne âşık bende-i hicrandan usandım

(86/ 1)

2.1.2.1.2. Levh-i Mahfuz/ Levh-i Kalem

“Levh-i mahfuz”un Arapça bir ifade olduğu ve “korunmuş levha” anlamına geldiği ifade edilebilir. Ferit Devellioğlu’nun “Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat” adlı eserinde levh-i mahfuz, “*Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levha, ilm-i ilâhi.*” olarak tanımlanmıştır (2010: 632).

“*Korunmuş satıh, üstü düz nesne, üzerinde yazı olan satıh. Allah kudretiyle olacak şeylerin üzerinde yazılı ·bulunduğu levha. Allah ilk önce levh ü kalem (satıh ve kalem)i yaratmıştır. Kalem, bu levhaya kâinatta vuku bulacak olan her şeyi yazmıştır (Pala, 1995: 346).*”

Bu kavramın Allâh’ın ezeli hükmü ve takdirini ifade ettiği söylenebilir. Kısaca yaratanın olmuş ve olacak her şeyin yerini, zamanını ve nasıl olacağını ezelden takdir etmesi anlamına gelir. İncelenen kalenderîde Allah’ın ezeli hükmü dile getirilmiştir. İnsan için ezelden ne takdir edilmişse onun dışına çıkamayacağı vurgulanmıştır.

Kadrin ne ise **levha**-i takdîr-i ezelde

Tagyîrine kâdir olub a'lâ olamazsın

(72/ 3)

Keşf oldı bana bu gice ma'nâ-yı hakikat

Yazıldı gönül **levhine** imlâ-yı hakikat

(73/ 1)

2.1.2.1.3.Gönül / Dil

Gönül kelimesinin Arapça'da "kalp" ve Farsça'da "dil" kavramlarıyla ifade edilmekte olduğu söylenebilir. Abdülbaki Gölpınarlı, "Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri" adlı eserinde gönül kavramını, insanın manevi varlığına, manevi gücüne, sevginin, nefretin, inancın ve iyi kötü bütün duyguların tamamının varlığına ve ifadesine verilen ad olarak tanımlamaktadır (2004: 127).

"Gönül, aşkın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir (Pala, 1995: 204)." Gönül, sevgilin aşkıyla yanıp tutuşur. Bu nedenle gönül kavramının dertli, perişan ve çaresiz olarak nitelendirildiği söylenebilir.

Gönül, Allah'ın evi olarak da düşünülebilir. Bu bakımdan hem Allah sevgisi hem de iman gönülden gelir. Gönüle verilen değer, Allah'a verilen değerdir. Bilindiği üzere gönül kabadir. Gönül, aşkın ve sevginin doğduğu yerdir. "Ben hiçbir yere sığmaz iken ancak mümin kulunun kalbine sığırdım" hadisi bu bağlamda değerlendirebilir. Pek çok edebî eserde gönül kavramı çok değerli olarak görülmüştür. Örneğin Yunus Emre, "Bir gönül yıkmanın sonucunda ne kılınan namazın namaz olduğunu ne de edilen haccın hac olduğunu dile getirir."

Kalenderîlerde gönül ve dil kavramları birbirlerinin yerine kullanılmışlardır, Dil - gönül-, suya, haneye, konağa, kasma teşbih edilmiştir; arzuları olan, talep eden, acı çeken bir varlıktır.

Ey **dil** su gibi her yere akma yorılursun

Geçdükte bulanıklığın elbet durılursun

(71/ 1)

Dil hânesinin pasını hep bir yana sürsün

Silsin ve süpürsün

(68/ 8)

Doğrusu güzel sevmeyi ister **gönül** ammâ

Elden ne gelür ah nideyim sîm ü zerim yok

(11/ 4)

Tob-1 sitemin etti **gönül** kasrını berbâd

Mir'ât hasenin sakla gubâr-1 kederimden

(19/ 2)

Beyitte gönül, pervana –pervane- teşbih edilmiştir.

Pervan gibi yandı **gönül** ateş-i aşka

Lutf eyle Huda ol şah-1 hûbânımı göster

(90/ 3)

Kurtulmadı derdinle **gönül** bu semelikten

Buldum reh-i aşkında telezzüz dedelikten

(53/ 1)

Keşf oldı bana bu gice ma'nâ-yı hakikat

Yazıldı **gönül** levhine imlâ-yı hakikat

(73/ 1)

Beyitte gönül, mestane –sarhoş- olarak nitelendirilmiştir.

Mestâne **gönül** meclis içinde seni ister

Gel nûş idelim sâgar-i sahbâ güzelim gel

(34/ 2)

Garet ederim deyu va'deler etmiş

Yağmaya **gönül** şehrini kânım niye gelmez

(95/ 4)

Gelmez bu **gönül** murgu gibi her yeme şimdi

Zülfün tuzağından güzelim gayrı boşandım

(64/ 4)

Beyitte gönül bî-çâre –çâresiz- olarak vasıflandırılmaktadır.

Bî-çâre **gönül** düşdü gine kaşı kemâna

Bu sîne nişâne

(68/ 3)

Meftûn olalı sen mehitâbâna **gönülden**

Âh ne gelir elden

(37/ 3)

Âhır lehini sırreder ağyâre duyurmaz

Ol nâme-i âh-ı **dili** pinhân okudukça

(1/ 4)

Ya'kûb-ı **dilin** çektiğini hûn-i belâdan

Bir vasıta ol Yûsuf-i irfânıma söyle

(5/ 4)

Beyitte dil –gönül-, çılgın olarak nitelendirilmiştir.

Meydân-ı mahabbette gezerken **dil-i** şeydâ

Dil dilbere dilber **dile dil** dâre dolaştı

(7/ 2)

Zencîr-i ser-i zülfüne düştü **dil-i** Mecnûn

Lutfeyle ki lâzımdır o dîvâne sarılmak

(8/ 3)

Merdümlüğün özler **dil-i** gam pîşe efendim

Hor bakma sakın sûret-i dervîşe efendim

(15/ 1)

Ahvâl-i **dil-i** zâr ola mı zâtına ma'lûm

Boşalmayacak tâ bir iki şîşe efendim

(15/ 4)

Deprendi yine âteş-i hicrân içerimden

Ey mürğ-i **dilim** nâr-ı gama yan içerimden

(18/ 1)

Kalenderîde dil –gönül-, sergeşte –âvâre, sersem- olarak nitelendirilmiştir.

Cânâ arama tende beni canda bulursun

Bir gün güher-i âriyetim kânda bulursun

Sergeşte **dili** vâdi-i hicranda bulursun

Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun

Azmim yine cân elleridir anda bulursun

(31/ 1)

Hoştur sana ger şimdi bile nağme-i a'lâ

Dil bülbülünü ey gül-i ra'nâ çok ararsın

(23/ 4)

Seninle **gönül** hoş geçinürdü senin olsun

Gönlünce olan meclis-i rindan senin olsun

Unut Ömer'i büsbütün âlem senin olsun

Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün

Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun

(32/ 3)

Nezzare-i erbâb-ı **dilin** devresi hurşîd

Her katresi bir sebha-i mercân olur âfet

(28/ 3)

Beyitte dil –gönül-, teşne –susamış- olarak vasıflandırılmaktadır.

Bir katresi mest etdi **dil**-i teşneyi sâkî
Pesdir bu kadar bâde-i hammârına tahsîn
(65/ 4)

Kimse alamaz kişverini ceşş ile ey **dil**
Bu mülke seni mâlik eden şâh-ı vefâyet
(58/ 3)

Pak itmez isen çeşşm-i **dilin** kehl-i kühenden
Keşfin açılıb dîde-i binâ olamazsın
(72/ 4)

Dil milkini cânâ yine sahrâya yürüttüm
Mecnûn gibi aklım reh-i sevdâya yürüttüm
(77/ 1)

Ey **dil** kapılansan sıdk ile bâb-ı rızaya
Kail ola bil haktan gelecek türlü kazaya
(49/ 1)

Ten hâbda iken mur-i **dilim** çıkdı kafesten
Beyt-i cemâlin semtine esmâda bulundum
(87/ 2)

Dil kuş-e-i firkatta visalin talep eyler
İzhâr-i talep etmeye amma acep neyler

(89/ 1)

Âşıklara hûblardan bir ihsan ola gelmiş
Ma'şûk derdiyle bu **dilim** yeksân ola gelmiş

(92/ 1)

Ey **dil** bu sözüm rütbede kimya ile bir tut
Hakkı bileni yoksul ise bay ile bir tut

(94/ 1)

Ey **dil** yürü var dilbere sen ağlayarakdan
Dâmânına yüz sürmeli bel bağlayarakdan

(62/ 1)

'Aşk ehli olan böyle bu sevdâya ilişdi

Dil virdi (dili) dilber-i ra'nâya ilişdi

(63/ 1)

Dil mülkü senin tahta cülûs eyle adâlet

Ey Şâh-ı velâyet

(79/ 4)

Rahm eyle kerem eyle efendim **dil**-i zâre

Düştüm yine zâre

(40/ 3)

Ey sâki Hüseyin ‘aşkına gel bâde dolandır
Teşne dilimiz la’l-i lebin alına kandır
Sunsun deyü gözler gözümüz hayli zamandır
Bilmez mi bilirsin sana ahvâlîm ‘ayândır
Aç cân gözünü cân içre cândan uyandır
Dil şem’ini zulmetde koma ‘aşk ile yandır
(69/ 1)

2.1.2.1.4. Dünya (Âlem)

İskender Pala, “Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü” adlı eserinde dünya kelimesini âlem, cihan, kâinat ve evren kelimeleriyle aynı anlama geldiğini, tasavvufta âlem kelimesinin pek çok tamlamada yer aldığını ve İslam’a göre âlemin Allâh’tan ayrı olduğunu söyler. Ayrıca Pala, tasavvufun, âlemi Allâh’ın tecellisi olarak gösterdiğini ve bu bağlamda insanın küçük âlem, Allâh’ın ise büyük âlem olduğunu dile getirmektedir (1995: 30).

Kalenderîlikte dünya, gelip geçici bir yer olarak nitelendirilmekle birlikte dünyadaki her şeyden el etek çekip tek hakikat olan Allâh’a yönelme anlayışı bulunmaktadır. Bu bağlamda kalenderîliğin de bir nevi doktrini olan insanın hayatını sürdürülebilmesi için zaruri ihtiyaçları dışında dünyadaki hiçbir şeyle ilgilenmemek ya da hiçbir şeye sahip olmamak düşüncesinin kalenderî şiirlerde de vurgulandığı dile getirilebilir.

Kalenderîlerde dünya kavramı âlem, cihan ve dâr-ı dünyâ şekillerinde de ifade edilmiş olup şiirlerde dünyanın gelip geçiciliği üzerinde durulmuş ve dünyaya değer vermeme anlayışı vurgulanmıştır. Kalenderîlerde dünya, insan için geçici süreliğine konup göçülecek kıymeti olmayan bir yer gibi düşünülmüştür.

Cânâ seni ben âlemi **dünyâya** değişmem
Ruhsârını iki gül-i ra'nâyâ değişmem
(13/ 1)

Emrah ne çiçek olduğun âlem bilir elbet
Nâlemde olan nameyi **dünyâya** yürüttüm

(77/ 5)

İlâhî **dâr-ı dünyada** kırılınsın kalmasın engel

Bulunsun ‘âşîka ma'şûk kör olsun kalmasın engel

(36/ 1)

Seyrânî kamu zikrini tevhidine çekmiş

Dünyayı geçip behcet-i uhrâya değıştik

(85/ 5)

Dünya dolusu mal değer peykerin bakışı

On hüsnüne mâil olan civanlar öğünsün

(88/ 2)

Bu Seyrânî’yi sen vuslat-ı didâr ile şâd et

Dünyada benim lebleri mercanımı göster

(90/ 5)

Ülfet mi eder ehl-i gedâ ile ganîler

Onlar bu fenâ cîfe-i **dünyâya** ilişdi

(63/ 4)

Mislin ‘acebâ geldi mi **dünyaya** efendim

Uğratdı cihân halkını gavgâya efendim

(67/ 1)

Bu hüsn ile bu kadd-ile ‘âşık sana **dünyâ**

Ey hüsn ile hemtâ

(38/ 2)

Devlet serine Gevherî'nin 'âlem-i **dünyâ**

Ey gonce-i ra'nâ

(38/ 8)

Dünyâda eger iylik edersen veli ammâ

Eyler seni ihyâ

(41/ 5)

Ey Âşık Ömer aç gözünü bak şu **cihâna**

Gam askere asker gama gam zâre dolaştı

(7/ 5)

Dest etsem **cihanı** bulunmaz hiçbir naziri

Aşkıyla bana ettiği pervâz ne güzeldir

(91/ 3)

Mislin 'acebâ geldi mi dünyaya efendim

Uğratdı **cihân** halkını gavgâya efendim

(67/ 1)

Kul başına **âlemde** gelen hükm-i kaderdir

Ol hükm-i kader bizlere mîrâs-ı pederdir

(57/ 1)

Emrah ne çiçek olduğun **âlem** bilir elbet
Nâlemde olan nameyi dünyâya yürüttüm
(77/ 5)

Firğat ateşi eyledi bu canıma tesir
Alemde benim sevgili sultanımı göster
(90/ 2)

2.1.2.1.5. Nefis

Nefis, insanın derununda cereyan eden olumlu ve olumsuz istek ve arzular şeklinde tanımlanabilir. Bilindiği üzere nefsin yedi mertebesi vardır:

1. Nefs-i Emmare
2. Nefs-i Levvame
3. Nefs-i Mülhime
4. Nefs-i Mutmaine
5. Nefs-i Radiye
6. Nefs-i Marziye
7. Nefs-i Kâmile (İsmailoğlu, 2016: 59).

Nefis, terbiye edilmelidir. Çünkü nefsin, insanı yaratılışının gayesinden ve iyiliklerden uzaklaştırma, kötü işlerle muhatap etme gibi özellikleri vardır ve kalenderîlerde nefis, “terk edilmesi gereken” olarak nitelendirilir. Ayrıca bir başka kalenderîde nefis, “kör nefis” olarak dile getirilmiştir. Bilindiği üzere insan, dünyaya imtihan için gönderilmiştir. İnsan, son nefesini vereceği güne kadar nefsiyle mücadele eder. İnsanın en büyük düşmanı nefsidir. Nefsini yenen kişi, yaradanının katında en münasip olandır. İncelenen kalenderî metinlerinde de nefse uymaması için insana bir çeşit uyarı yapılmıştır ve işte bu sebepten nefis, terk edilmesi gerektir.

Beyitte nefsin terk edilmemesi halinde her iki cihanda da insanın yaratıcı tarafından bağışlanmayacağı vurgulanmaktadır.

Emrâh gibi terk itmez isen **nefs-i hevâyı**

Dâreynde şâyeste-i gufrân olamazsın

(74/ 5)

Nefs ile gurur eyleme sen sivri belaya

Düz yerde sakın uğrama sen sivri belaya

(49/ 3)

2.1.2.1.6. Bezm-i Elest

“Bezm-i Elest”, ruhlar meclisi anlamına gelmektedir. Bu mecliste bütün ruhlar toplanarak Allah’a söz vermişlerdir. Kur’ân-ı Kerim’in A’raf Suresi’nin 172. ayetinde bu konu şu şekilde ifade edilmiştir: *Bir de Rabbin, Âdemoğullarından bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” dediği vakit, “pekâlâ Rabbimizsin, şahidiz” dediler. Bunu kıyamet günü “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye yapmıştık (Yazır, 2009: 172).*

Aşağıya alınan kalenderîde insanın elest meclisinde yaradanına vermiş olduğu sözü tutarsa Kur’ân’ı ve Kur’ân âyetlerini unutmayacağı ifade edilmektedir. Şair, “hüsn” kelimesini özellikle kullanmış olabilir. Çünkü şiirde geçen “hüsn” ifadesi insanın yaratılışındaki güzelliği ve temizliği temsil etmektedir. Bu bağlamda yaratılışındaki güzelliği ve temizliği koruyan insanın Kur’ân’ı ve elest meclisinde verdiği sözü unutmayacağı beyitte vurgulanmaktadır.

Tâ **bezm-i elest** eylese kim dersini ezber

Hüsnünde olan âyet-i Kur’ânı unutmaz

(61/ 3)

Kemâlî beyitte âlemdeki her şeyden el etek çekip hiçbir şeye ilişmeyip elest meclisinde yaradana verilmiş olan söze bağlılığı vurgulamaktadır.

‘Âlemde Kemâlî hele bir şeye ilişmez

Tâ **bezm-i elestden** beri Mevlâya ilişdi

(63/ 5)

2.1.2.1.7. Belâ

Adem Balkaya, “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma” adlı eserinde bela kavramının zor, güç, gam gibi kötü iş ve durumlar için kullanıldığını söyler. Ayrıca Balkaya, edebî anlamda sevgilinin her türlü tavır ve davranışının âşık için bela sayıldığını ve tasavvufî anlamda ise belayı kulun imtihan için olmaz işlerden geçirilmesi olarak ifade etmektedir (2011: 156).

İncelenen kalenderîlerde “belâ” kavramı, genel olarak sevgiliye duyulan aşkın nihayetinde çekilen eziyet, cefa, keder, özlem vs. durumlara karşılık olarak kullanılmıştır:

Ya'kûb-ı dilin çektiğini hûn-i **belâdan**

Bir vasıta ol Yûsuf-i irfânıma söyle

(5/ 4)

Sel gibi nola çağlasa serhâb-ı sirişkim

Peygân-ı **belâ** cânıma geçti ciğerimden

(19/ 3)

Dil ol güzelin kâkülü tuzağına düşmüş

Hayfâ ki yazık derd ü **belâ** bâğına düşmüş

(27/ 1)

Aşkınla kadem bassa **belâ** bezmine uşşâk

Me'külü ciğer-pâresi içtikleri kandır

(56/ 3)

Gözüm yana **belâ** içre **belâ** üzre **belâ** olsan

Onulmaz derde düş olsun devâ hiç bulmasın engel

(36/ 2)

Nefs ile gurur eyleme sen sivri **belaya**

Düz yerde sakın uğrama sen sivri **belaya**

(49/ 3)

2.1.3. Toplum

2.1.3.2. Kişilikler

2.1.3.2.1. İlim Adamları

Kalenderîlerde ilim sahibi kişiliklere yer verilmiştir.

2.1.3.2.1.1. Lokman Hekim

Lokman Hekim, her türlü hastalığa derman olabilecek türde ilaçlar yapmış bir tabiptir. İncelenen kalenderîde şair, “Lokman Hekim”e atıfta bulunmuştur. Bir nevi Lokman Hekim, şiirde sevgilinin yerini tutar halde kullanılmış ve şair, sevgilisini gizli tutup onun yerine Lokman Hekim’i koyarak derdine dermanın sevgilisinin kırmızı lebinde olduğunu beyan etmektedir:

Ver la'l-i lebin agzıma ey taze-i **Lokman**

Ancak irişür derdime dermân içerimden

(18/ 3)

2.1.3.2.2. Hikâye Kahramanları

Kalenderîlerde özellikle aşklarıyla cihana nam salmış kişilerin hikâyelerine atıf yapılmıştır. Bu âşıklar Leyla ve Mecnun ya da Ferhat ile Şirin vs. olabilmektedirler.

İncelenen kalenderîlerde özellikle Leyla ve Mecnun arasındaki aşktan hareket edilerek Mecnun'un âşıklığına, bu âşıklığın kendisini hangi hallere getirdiğine ve Leyla'nın güzellik unsurlarına –saç vs.- yer verilmiştir:

Mecnûn gibi ettin beni sen dağlara seyyâh
Ben hupluğunu doğrusu **Leylâ**'ya değişmem
(13/ 2)

Mecnûnu olup kandedir âyâ bu dedikte
Bir vakt ola kim ol saç **Leylâ** çok ararsın
(23/ 2)

Mecnûn gibi sahrâda gezer Gevherî daim
Lâyık mı sana ey saç **Leylâ** güzelim gel
(34/ 5)

Mecnun oluben bir yüce sahralara çıktık
Leyla'yı geçip Hazret-i Mevlâ'ya değiştik
(85/ 4)

Mecnûn gibi ettin beni ey kâkül-i **Leylâ**
Ey rûh-i mücellâ
(38/ 6)

2.1.4. İnsan

2.1.4.1. Aşk ve Sevgili

İnsanın kendisine haz veren bir nesneye yönelmesi sonucunda ortaya çıkan hâle aşk denilebilir.

Aşk konusu, asırlardan beri hemen hemen her şeyin kaynağını oluşturur. Günümüze kadar gelmiş olan pek çok edebi metinde aşk ve sevgi konusu daima işlenmiş ve hâlâ işlenmeye devam etmektedir.

Aşk kavramı, maddi aşk ve manevi aşk olarak ikiye ayırabilir. İnsanoğlu, maddi olan şeylerde doyuma ulaşmadan manevi olana yönelemez. Çünkü maddi olan aşkın gelip geçiciliğini, sonunun olduğunu anlayamayan insan, sonsuz olan manevi aşkı idrak edemez.

Adem Balkaya, “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma” adlı eserinde tasavufî düşünce sisteminin âlemin yaratılışını açıklarken aşk konusu üzerinde durduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte Balkaya, her güzelin kendisinin görülmesini ve fark edilmesini istediğini ve bu bağlamda âlemin, o güzelliğin tezahürü olarak peygamberin hürmetine yaratıldığını ifade etmektedir (Balkaya, 2011: 170).

2.1.4.1.1. Sevgiliye Ait Unsurlar

2.1.4.1.1.1. Ağzı

Sevgilinin ağzı güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin ağzı, yuvarlak, dar ve küçük olarak nitelendirilebilir. Kalenderîlerde sevgilinin ağzı “gonca-dehân” olarak dile getirilir. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ağzı, açılmamış güle teşbih edilmiştir. Ayrıca sevgilinin ağzının şiirlerde bal ya da şeker kadar tatlı olduğu da ifade edilir:

Uşşaka eder cevr ü cefâ gerçek güzeller

Müşkil bu ki **gonca dehân** bi-sebeb eyler

(89/ 3)

Gülzâr-ı hüsünsün benim ey **gonce dehânım**

Gülşende a cânım

(39/ 1)

Rahmeyle ki yok zerre kadar tâb ü tûvânım

Vay **gonca dehânım**

(48/ 2)

2.1.4.1.1.2. Bel

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de belidir. Sevgilinin beli için ‘‘miyan’’ ifadesi de kullanılmıştır. Sevgilinin beli ince ve narindir. Âşık, sevgilisinin ince ve narin olan beline sarılmayı arzular. Sevgilinin ince ve narin olan beli, salına salına yürüyüşüyle bir araya geldiğinde  şığı daha da etkiler:

Ey  şık  mer bağçe-i hüsne nazar kıl

Sıkma **belini** ince **miy nın**  r d rs n

(25/ 5)

Mor şalvar ile **belde** salındırmaları hep

Yüz sürmek i n ol cenanın pâyine düşmüş

(27/ 4)

Hançer bıçağı **belde** durur dâim o ş hun

Bu  şık  mer kaşlarının y yına düşmüş

(27/ 5)

2.1.4.1.1.3. Boy

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de boyudur. Sevgilinin boyu, uzun ve düzgündür. Ayrıca sevgilinin boyunun güzelliğini anlatmak için ‘‘serv-i revân’’, kadd-i nih l’, ‘‘serv-i seh ’’, ‘‘serv-i hırâm’’, ‘‘serv-i hırâmân’’ ve ‘‘kadd’’ ifadeleri

kullanılmıştır. Sevgilinin boyu genel olarak servi ağacına benzetilmiştir. Bununla birlikte âşık, sevgilinin uzun ve düzgün boylu olmasını istediği gibi sevgilisinin fidana benzeyen boyunun da etkisindedir:

Hâzır mı ola hâcesi ol **serv-i revânın**

Envâra verir rûyini Kur'ân okudukça

(1/ 2)

Beyitte sevgilinin boyunun düzgün ve fidan gibi olduğu vurgulanmıştır.

Ey **serv-i sehî** kâmet-i refâtına yandım

Âyîne-i didârına, rûhsarına yandım

(75/ 1)

Reftâre gel ey **serv-i sehî** gel göreyim gel

Güller gibi gül pâyine yüzler süreyim gel

Dedim küçücük bûsene cânım vereyim gel

Güldü dedi cânın var ise al küçücükten

(30/ 4)

Beyitte sevgilinin boyu servi fidanına benzetilmiştir.

Düştüm yine sevdâsına bir **serv nihâlin**

Göz yaşımın ırmağını deryâya yürüttüm

(77/ 2)

Seyrânî seni çokdan diler ey **cism-i servi**

Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem

(81/ 4)

Beyitte âşık, sevgilisinin salına salına, naz nazlı yürüyüşünün etkisindedir.

İkrârına dur bendeni ferdâlara salma

Ol va'deye dur **serv-i hırâmân** güzelim gel

(34/ 3)

Ey **serv-i hırâm** seyrin eden ‘azm-i seyirde

Birden dediler nâzına refâtına tahsîn

(65/ 3)

Beyitte sevgilinin boyu fidana teşbih edilmiş ve fidan boylu bir güzele ulaşabilmek için evvela âşık kişinin aşk derdini gönlünde yaşaması gerektiği vurgulanmıştır:

Çekmek dileyen sîneye ol **kadd-i nihâli**

Ref eylemeli evvelâ gönlünde melâli

(52/ 1)

Bu hüsn ile bu **kadd**-ile ‘âşık sana dünyâ

Ey hüsn ile hemtâ

(38/ 2)

2.1.4.1.1.4. Dudak

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Sevgilinin dudağı renk bakımından kırmızı, şekil olarak yuvarlak ve bal ve şeker kadar tatlı olarak ifade edilir. Sevgilinin

dudağı, “gonca leb”, “kiraz leb”, “lebleri mercan”, leb-i yakut”, “la’l-i leb”, “lebleri sükker”, “lebi mül” vs. şekilde tasvir edilir.

Beyitte sevgilinin dudağı açılmamış güle teşbih edilmiş ve âşığın, sevgilisinin dudağını arzulaması dile getirilmiştir.

Âgûşa alup **gonca lebin** agzıma alsam

Pâyine düşüp gûşe-i dâmâne sarılsam

(12/ 2)

“lebleri mercan” ifadesi ile sevgilinin dudaklarının kırmızılığı vurgulanmıştır.

Ey dişleri dür **lebleri mercan** ağa yollum

Kıldım serimi yoluna kurban ağa yollum

(17/ 1)

Kirpikleri ok sineme tir atmada daim

Dür dişlerine **lebleri mercanına** yandım

(50/ 2)

Bu Seyrânî’yi sen vuslat-ı didâr ile şâd et

Dünyada benim **lebleri mercanımı** göster

(90/ 5)

Sevgilinin dudağı kiraza teşbih edilmiştir. Kirazın renginin kırmızılığı ve tadının güzelliğine dayanılarak sevgilinin dudağına benzetilmiştir:

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçın

Kiraz lebini ol gül-i handâna değişmem

(81/ 2)

Ey kaşları kalem **lebi yâkut** ne güzeldir

Bu ruhları al gerdanı beyaz ne güzeldir

(91/ 1)

Bilindiği üzere sevgilinin kırmızı dudakları, âşık için âb-ı hayattır; âb-ı hayatı tadan âşık yoktur. İşte âşık da bu ölümsüzlük suyunu sevgilinin dudaklarında görebilir; fakat ona ulaşamaz. Bununla birlikte sevgilinin kırmızı dudaklarının lezzetine de vurgu yapılmıştır:

La'l-i lebin lezzetini fehm eden 'âşık

Teşne-dil olup sâgar-ı sahbâya ilişdi

(63/ 2)

Ey sâki Hüseyin 'aşkına gel bâde dolandır

Teşne dilimiz **la'l-i lebin** alına kandır

Sunsun deyü gözler gözümüz hayli zamandır

Bilmez mi bilirsin sana ahvâlim 'ayândır

Aç cân gözünü cân içre cândan uyandır

Dil şem'ini zulmetde koma 'aşk ile yandır

(69/ 1)

Sevgilinin dudağının bal ve şeker kadar lezzetli olduğunu vurgulanmaktadır. Beyitlerde geçen "sükker" kelimesi "şeker" anlamındadır:

Ma'nâda güzel **leblerini** bir kere emdim

Ol **leblerinin** lezzetine hayli yalandım

(64/ 3)

Ey **lebleri sükker** güzelim dilber-i ra'nâ

Etti beni şeydâ

(38/ 1)

Lutf eyle aziz başın için ey gül-i ahmer

Ey **lebleri sükker**

(43/ 3)

Sevgilinin dudağı şaraba benzetilir. Bu bağlamda sevgilinin dudağı, şarap gibi âşığı sarhoş edebilecek niteliğe sahiptir.

Ey ruhleri gül-gûn **lebi mül** kameti mevzûn

'Aşkım sana efzûn

(44/ 1)

Ey **lebleri mül** ruhleri gül dilber-i âfet

Var sende letâfet

(44/ 1)

2.1.4.1.1.5. Göz

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de gözüdür. Sevgilinin gözü, kalenderîlerde "gözleri âhû", "gözleri mestan", gözleri fettan" şeklinde tasvir edilmiştir. Sevgilinin gözü ceylanın gözüne teşbih edilir ve sevgilinin gözlerinin ceylan gözleri gibi süzgün ve tatlı bakışlı olduğu vurgulanır:

Ey **gözleri âhû** seni şimdengeru yâ Hû,
Bîçâre garip Ömer'i ammâ çok ararsın
(23/ 5)

Ben bir güzelin hüsnüne seyranına yandım
Ahu bakışı gözleri mestanına yandım
(50/ 1)

Sevgilinin gözleri “gözleri mestan” olarak dile getirilmiştir. Sevgili, mestane gözleri ile âşığının gönlünü fetheder ve onu kendisine bağlar:

Ey **gözleri mestân** seni alaya değişmem
Rûyını senin şol kızıl elmaya değişmem
(81/ 1)

Dilber sana ben **gözleri mestân** dimedim mi
Fettân dimedim mi
(37/ 1)

Sevgilinin gözleri fettan olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin fettan gözleri âşığını esir edebilecek kuvvettedir:

Mevlâ'ya emânet meh-i tâbânımı el'ân
Ey gözleri fettân
(42/ 5)

2.1.4.1.1.6. Kaş

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir diğeri kaştır. Kalenderîlerde güzellik unsurlarından biri olan kaş, “kaşı keman”, “ebru” gibi sözcüklerle ifade edilir. Bilindiği üzere sevgilinin kaşları yay, kirpikleri oktur. Sevgili kaşlarıyla yayını kurar ve kirpiklerini o yayın oku olarak kullanır ve attığı ok âşığın gönlüne saplanır. Bu bağlamda incelenen kalenderîde âşık, gönlüne saplanmış oku gönderen kaşı kemana benzeyen sevgilisinin gelmemesinden şikâyetçidir:

Mânend-i hedef sinemi almış ok nişana

Ol kirpiği ok **kaşı kemanım** niye gelmez

(95/ 2)

Beyitte âşık, sevgilinin kaşlarına canını kurban etmeye razıdır.

Kurbân ola **ebrûlarına** tendeki cânım

Hey rûh-i revânım

(48/ 4)

Beyitte âşık, gönlünü bir nevi nişâne gibi görerek sevgilisinin, sinesine atacağı oku beklemektedir.

Bî-çâre gönül düşdü gine **kaşı kemâna**

Bu sîne nişâne

(68/ 3)

2.1.4.1.1.7. Kirpik

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi de kirpiktir. Kalenderîlerde “kirpik”, “kirpikleri ok”, “tır”, “müjgan” gibi sözcüklerle ifade edilmiştir. Bilindiği üzere sevgilinin kaşları yay, kirpikleri oktur. Sevgili kaşlarıyla yayını kurar ve kirpiklerini o yayın oku olarak kullanır ve attığı ok âşığın gönlüne saplanır.

Âşık, sevgilinin kirpiklerini ok olarak kullanıp kendisini vurmasına rıza göstermektedir. Zirâ âşık, bu durumu kendisine lütuf olarak görmektedir:

El çekmeyerek ol **oku müjgân** ile ursun

Meydâna buyursun

(68/ 4)

Kirpikleri ok sineme **tir** atmada daim

Dür dişlerine lebleri mercanına yandım

(50/ 2)

2.1.4.1.1.8. Saç

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir diğeri saçtır. Kalenderîlerde saç, “kâkül-i reyhâne”, “zülf- i perîşân”, “zülf-i siyeh”, “kara zülf”, “kâkül”, “zülf” gibi kavramlarla tasvir edilmiştir.

Kalenderîlerde âşık olan kişi sevgilisinin saçına çok büyük bir önem vermektedir. Örneğin bu önemi, şairin sevgilinin saçlarını “kâkül-i reyhân” olarak ifade etmesinden çıkarabiliriz. Çünkü “reyhan” güzel kokulu bir süs bitkisidir. İşte bu bağlamda beyitte sevgilinin saçlarının güzel kokması ve âşığının bu güzel kokudan dolayı sevgilisinin saçlarına sarılma arzusu vurgulanır:

Gülruhlerine arzu edüp dest ile âdem

Bilmezlik ile **kâkül-i reyhâne** sarılısam

(12/ 4)

Ey bâd-ı sabâ uğrar isen yâre selam et

Tel kırma fakat **zülf-i perîşâne** dokunma

(2/ 2)

Âşık Ömer'im kime idem hâlimi ızhâr

Âşüfteliğim **zülf-i perîşânıma** söyle

(5/ 5)

Renk bakımından sevgilinin saçı, siyah-kara- olarak ifade edilmiştir. Örneğin bu kalenderîde âşık, sevgilisinin saçlarına kurban olma arzusundadır:

Düşürme **siyah zülfünü** gerdâna dökülsün

Zülfün teline ey perî kurban olayım ben

(33/ 3)

Bir yere gelirse şeb-i yeldâ ile nevrûz

Olmaz **kara zülfün** gibi gerdânına lâyıık

(10/ 3)

Gizli severim ben seni Allâh'a ayândır

Zülf-i siyehin gibi akıllar perîşândır

(56/ 1)

Zülfün gibi ah aklı perişânım efendim

Kurbân tenine bende olan cânım efendim

(82/ 1)

Teşrif ederek bezmime dilşâd ü serîr et

Zülfünle esîr et

(48/ 3)

Beyitte sevgilinin kâkülünün âşığın gönlünü tuzağa düşürdüğü vurgulanır. Bu bağlamda sevgilinin saçları hem âşık tarafından arzulanan hem de âşığı tuzağa düşüren bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar:

Dil ol güzelin **kâkülü** tuzağına düşmüş

Hayfâ ki yazık derd ü belâ bâğına düşmüş

(27/ 1)

O güzelin yoluna

Saçım başım yoluna

Taramış **kâkülleri**

Atmış sağ u soluna

(96/ 2)

Ol âşık-ı âşüfte-i dâim gice gündüz

Zülfün gamını vuslat-ı giysûya değişmem

(14/ 3)

Ağyar ile hem sen olasın işrete meşgûl

Zülfün gibi ben hâl-i perîşân ağa yollum

(17/ 2)

2.1.4.1.1.9. Sine

Sine, şiirlerde parlaklığı ve saflığı ile sevgilinin bir diğer güzellik unsuru olarak kullanılabilir. Sine, incelenen kalenderîlerde âşık açısından oklara hedef olan

bir bölge olarak kullanılmıştır. Ayrıca şiirlerde âşık, sevgilisinden gelen ve sinesine sapanan her oku, kendisi için bir lütuf olarak görmektedir.

Sînem siper-i tîr-i cefâdır benim ey dost

Gamzen okunu bin gözü câdûya değişmem

(14/ 4)

Tiz hançerini alma **sînemden** kerem eyle

Cûş eylesin ol su gibi bir kan içirimden

(18/ 4)

Rahm et bu **sînem** yâresine ey şeh-i hûbân

Çeşmim hele giryân

(39/ 3)

Hicr âteşine **sîneler** ‘uryân olacaktır

Sûzân olacaktır

(41/ 2)

2.1.4.1.1.10. Yüz

Sevgilinin güzellik unsurlarından bir tanesi de yüzdür. Sevgilinin yüzü aydınlıktır. Bu yönüyle şiirlerde genel olarak aya benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü, saçlarıyla çevrenmiştir. Bununla birlikte sevgilinin yüz güzelliğini tamamlayan bir de “ben”inin mevcut olduğu söylenebilir.

İncelenen kalenderîde sevgilinin yüzünü her gören kişinin hayran olduğu hatta bu güzel yüzü görenlerin akıllarını yitirdikleri vurgulanır:

Gören **yüzünü** vâlih ü hayrân olur âfet

Aklın yitürür görmese dîvân olur âfet

(28/ 1)

2.1.5. Tabiat

2.1.5.1. Hayvanlar

2.1.5.1.1. Uçan Hayvanlar

Kalenderîlerde hayvan isimleri de yer alır. İncelenen metinlerde daha çok “bûlbûle” yer verilmiştir. Bilindiği üzere bûlbûl, âşık kişi ile özdeşleşmiş bir kavramdır. Bûlbûl, “bûlbûl-i şeydâ”, “dil bûlbûlü” gibi şekillerde de ifade edilir. Kalenderî şiirlerde gül, sevgilinin; bûlbûl ise âşığın yerini almıştır. Bilindiği üzere gül ve bûlbûl sevgilidir. Bûlbûl, sevdasını anlatabilmek için gül dalında gülün aşkıyla şakıyıp durur.

Gül dalında öten bûlbûlün sesi, hem güzeldir hem de dertlidir. Bûlbûlün sesinin güzelliği hakikati şakıması ile bağdaştırılabilirken sesinin dertliliği ise sevgilisi olan güle sevdasından ileri gelmektedir.

Bûlbûl, sabah yeli esmekte iken gülün dalına konar; tam o sırada gonca, açmaya başlar; gül açarken dallarında dikenleri de çıkar. Bûlbûl, gülün açılışının seyrine dalıp kendinden geçmişken gülün dikenini, bûlbûlün gönlüne saplanır. Bûlbûl, kendisini feryat ettirip acı çektiren gülün dikeninin gönlünden çıkmasını istemez; gülün dikeninin gönlünden çıkması yerine canının çıkmasını tercih eder.

Bûlbûlün, gülün aşkıyla yandığı ve âh ettiği görülür. Bûlbûl, gülün aşkıyla feryat edip yanıp kavrulsa dahi gülden asla vazgeçmez. Bu bağlamda âşığın maşuğuna duyduğu aşkın canından daha değerli olduğu sonucu çıkmaktadır:

Bûlbûl gibi tahkik lehi gülşende açarken

Gül faslını ol gonca-i handân okudukça

(1/ 3)

Bu Âşık Ömer derdini dermânını bilmez

Bûlbûl gibi cevlân edüp efgâne dolaşma

(3/ 5)

Gülşende figân eyler iken **bülbül-i şeydâ**

Gül **bülbüle bülbül** güle gül hâre dolaştı

(7/ 3)

Eyyâm-ı bahâr ermeden öğretme de راست

Şol gonca lebin **bülbüle** taksîm ağa yollum

(16/ 4)

Hoştur sana ger şimdi bile nağme-i a'lâ

Dil bülbülünü ey gül-i ra'nâ çok ararsın

(23/ 4)

Âhım şereri yaktı gülistân-ı cihânı

Ben **bülbülü** ol gonce-i handâne kavuşturd

(80/ 4)

Gülşende menevşe dahi sünbüller açılsa

Bülbül gine ol gonce-i handânı unutmaz

(61/ 2)

Bülbül bahar eyyâmı gülistana yürür yâ

Bir yerde karar eylemez efgâne yürür yâ

(66/ 1)

Emrah sana **bülbül** gibi ey rublan gül-gûn

Bin cân ile meftûn

(79/ 9)

Beyitte bülbül ve karga tezadı görülmektedir. Bülbülün sesi güzel; fakat karganın sesi ise kötüdür. Bülbülün sesinin güzelliği hakikati şakımasından ileri gelir. Bu bağlamda beyitte bildiği ilim ile amel etmeyen âlimlerin, kargalarla aynı kafeste bulunan hakikati şakımayan karga kılığındaki bülbüllere benzediği vurgulanmaktadır:

Bir ulemâ ki olmaya ilmi ile âmil

Koy bir kafese **bülbülü karga** ile bir tut

(94/ 6)

2.1.5.2. Vatan

“Vatan” kavramına pek çok edebî eserde rastlayabiliriz. Kalenderîlerde “vatan” kavramına değinilmiştir. Vatan, insanların üzerinde yaşadığı toprak parçası olarak algılanmamalıdır. Âşık için sevgilisi vatandır. Bu konu yaratılışa da bağlanabilir. Örneğin Allah, insanları kendi ruhundan bir parça olarak yaratmıştır. Bu bağlamda insanın öz vatani, eninde sonunda dönüp dolaşır varacağı yer yine yaratının kendisidir:

Dür olmayı ister mi kişi öz **vatanından**

Ey Dertli-i bî-çâre bu esrârda ne hâl var

(54/ 5)

2.1.5.3. Yer Adları

2.1.5.3.1. Şehir Adları

İncelenen kalenderîde şehir olarak “Medine” ve “Taif”e yer verilmiştir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed’in yaşadığı yerlerden birisi Medine’dir, yine bir dönem peygamber Taif’te de bulunmuştur. Kalenderîde bu şehirler dile getirilerek âşığın aşkının kutsiyeti ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte kalenderîde dile getirilen aşk, manevi aşk şeklinde değerlendirilebilir:

Mülk-i **Medine Taif**-i Arafat'a vardım

Dil etti tavaf Kâbe-i ulyâda bulundum

(87/ 3)

2.1.5.3.2. Ülke Adları

Hz. Yusuf'un Mısır'da bulunuşundan dolayı "Mısır" ülkesine; bununla birlikte yine Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un geçtiği şiirlerde "Kenan" ülkesine yer verilmiştir. Kalenderîde sevgili, güzelliğiyle cihana nam salmış Mısır'ın sultanı Hz. Yusuf gibi görülürken âşık kişi ise ayrılık ateşiyle yanan Kenanlı Hz. Yakup olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda kalenderîlerde Mısır ve Kenan ülkeleri kullanılarak bu ülkelerdeki bahsi geçen yaşanmışlığın manasını ve etkisini, şiirlere adapte etme anlayışı güdülmüştür, denilebilir:

Sen hüsn ile Yûsuf gibi sultân-ı **Mısır'sın**

Kim görse beni der ki bu Ya'kûb-ı **Ken'ândır**

(56/ 2)

Ağlatma beni firkat ile beyt-i hazende

Ya'kuub-sıfat Yûsuf-i **Ken'ân**'e kavuştun

(80/ 5)

2.2. KALENDERÎLERDE DİL VE ÜSLUP

2.2.1. Kelimeler Dünyası

"Kalenderî"lerde genellikle anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Bazı kalenderîlerde Arapça ve Farsça tamlama ve terkiplere yer verildiği görülmektedir.

Kalenderî metinleri içerisinde bir tane kalenderînin hece vezni ile doksan beş tane kalenderînin ise aruz ölçüsü ile yazıldığı tespit edilmiştir. Hece vezni ile yazılmış olan kalenderînin dili, aruz ölçüsü ile yazılan kalenderîlere nazaran daha sadedir. Aruz ölçüsü ile yazılan kalenderîlerin tamamı "mefûlü mefâilü mefâilü feûlün" kalıbıyla oluşturulmuştur.

2.2.1.1. Sayılar

Kalenderîlerde daha çok “bir” ve “iki rakamı ve “bin” sayısı kullanılırken sadece bir metinde “üç” rakamına yer verilmiştir. İncelenen kalenderîlerdeki rakamlar, daha çok sayı sıfatı olarak kullanılmıştır. Örneğin, “bin can”, “bir iki şişe”, “bin yıl” gibi...

Beyitteki “ahsen-i sûret” ifadesi “en güzel şekil” manasına geldiği ifade edilebilir. Ahsen-i suret, hem yaratılmışların en şerefli –eşref-i mahlûkât- olan insanı hem de âşık için maşuğunu anlatır. Öyleyse beyitten yaratana bir kere değil bin kere şükür etme anlamı çıkar. Bu bağlamda beyitteki “bir” rakamı birliği, vahdeti, yaratana çağrıştırmak amacıyla kullanılmış olabilir:

Bir tanesini ahsen-i sûretde yaratmış

Bir kere değil **bin** kere mi'mârına tahsîn

(65/ 2)

Bin kerre dedim sana ki **bin** pâre olursun

Ey şâne o giysûları sehâre dolaşma

(4/ 3)

Bin can değer ey Âşık Ömer belki katımda

Doğrusu kumaş câmeli **bir** câne sarılmak

(8/ 5)

Ahvâl-i dil-i zâr ola mı zâtına ma'lûm

Boşalmayacak tâ **bir iki** şişe efendim

(15/ 4)

Bîçâre hâlim arzedemem sen şeh-i hüsne

Ta içmeyicek **bir iki** fincân ağa yollum

(17/ 4)

Arzyleyeyim çekticeğim derdleri ben hep

Destimden eğer **bir iki** fincânım içersin

(24/ 4)

Bahş ettin idi **bir iki** kaç buse efendim

İkramını **bin** mihnet ile başıma kaktın

(51/ 4)

Rahm eyle bu firkat odunu söndür efendim

Bir katre zülâl-i lehini gönder efendim

Mehcûr olalı **bir iki üç** gündür efendim

Her sâat-i hicrin bana **bin** yıl kadar oldu

(47/ 3)

2.2.1.2. Renkler

Kalenderîlerde “kırmızı –al-“, “beyaz”, “siyah –kara-“ gibi renklere yer verilmiştir.

Beyitte “kara”, zülfün niteyicisi olarak kullanılmıştır:

Bir yere gelirse şeb-i yeldâ ile nevrûz

Olmaz **kara** zülfün gibi gerdânına lâyük

(10/ 3)

Ağyârı çıkar ravza-i kûyundan efendim

Ol zâğ-ı **siyâh** hüsn-i gülistâne yakışmaz

(70/ 2)

Beyitte siyah, zülfün niteleyicisi durumundadır.

Düşürme **siyah** zülfünü gerdâna dökülsün

Zülfün teline ey perî kurban olayım ben

(33/ 3)

“Al”, sevgilinin yanaklarının; beyaz ise sevgilinin gerdanının niteleyicisi olarak kullanılmıştır:

Ey kaşları kalem lebi yâkut ne güzeldir

Bu ruhları **al** gerdanı **beyaz** ne güzeldir

(91/ 1)

Hem zülf-i **siyâh** sîm gibi gerdân olacaktır

Cânân olacaktır

(42/ 2)

Geldim o **siyâh** zülfüne divâneliğimdir

Âvâreliğimdir

(43/ 2)

Ayrıca “al” sevgilinin dudaklarının niteleyicisi olarak kullanılmıştır:

Ey sâki Hüseyin ‘aşkına gel bâde dolandır

Teşne dilimiz la’l-i lebin **alına** kandır

Sunsun deyü gözler gözümüz hayli zamandır

Bilmez mi bilirsin sana ahvâlim ‘ayândır
Aç cân gözünü cân içre cânndan uyandır
Dil şem’ini zulmetde koma ‘aşk ile yandır
(69/ 1)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. KALENDERİLERİN EZGİSEL ÖZELLİKLERİ

Müzik, sesler aracılığıyla insanın duygu ve düşüncelerini aktarma sanatı olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan müziğin insan ile birlikte bir bütünlük teşkil ettiği ifade edilebilir.

Halk müziğinde saz ve söz eşliğinde sanatını icra eden kişilere “âşık” denilmektedir. Âşıklar, halk müziğinin oluşumunda önemli bir yere sahiptirler. Âşıklar, içerisinde yaşamış oldukları toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerine, duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzına eselerinde-şiiir, türkü vs.- yer verirler.

Cem Dilçin, “Örneklerle Türk Şiir Bilgisi” adlı eserinde “Kalenderî” konusunda şu ifadeleri kullanmıştır: “*Aruzun mefûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fa’ûlün kalıbıyla gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılan şiirlerdir. Özel bir ezgiyle okunur. Uyak düzeni, divan ve semainin aynıdır (2005: 359).*”

Ensar Aslan, “Türk Halk Edebiyatı” adlı eserinde halk şairlerinin kalenderî olarak adlandırıp söyledikleri şiirlerin 7+7=14’lü hece ölçüsüyle söylenmiş olduklarını vurgular ve kalenderî şiirlerde aruz aramanın ve bu şiirleri aruz kalıbına uydurmanın doğru olmadığını ifade etmektedir (2011: 183).

Kalenderîler, hem hece hem de aruz ölçüsü ile yazılabilen şiirlerdir. Kalenderîler, aruzun “Mefûlü/ Mefâilü/ Mefâilü/ Feûlün” kalıbıyla yazılırlar ve özel bir ezgiyle söylenirler. Kalenderîlerin kafiye şeması divan ve semainin uyak düzeni gibidir. Kalenderîler, gazel, murabba, muhammes, müseddes, müstezat şeklinde yazılırlar.

Kalenderîlerin “Düz Kalenderî”, “Acem Kalenderîsi” ve “Emrah Kalenderîsi” gibi çeşitleri mevcuttur. Doğan Kaya, “Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü” adlı eserinde kalenderîleri çeşitleri ile ilgili şu bilgileri aktarır:

“Acem Kalenderisi: 14 heceli olup düz kalenderi yahut Emrah kalenderisi gibi adlarla da anılan şiir şekli. Divriğili Aşık Veli, Vahit Lütü Salcı’ya kalenderi konusunda şunları söylemiştir: ‘... Kalenderi saz şairlerinin malıdır. Buna düzme şairler (divan edebiyatı mensupları) ne karışıyor? Kalenderilerin halk şairlerinin malı olduğu şununla sabittir ki bunlar, ona birkaç türlü isim vermişlerdir. Düz kalenderi, Acem kalenderisi, Emrah kalenderisi... Bunları divan şairleri ne bilirler? Vezinlerine göre

hepsi de on dörtlü, duraklı hecelidirler.' Bu Őir Őekline ait elimizde bir örnek yoktur (2007: 25).''

DÜRDÜNCÜ BÖLÜM

KALENDERÎLERİN İCRA BAĞLAMLARI

4.1. KALENDERÎLERİN İCRA EDİLDİĞİ ORTAMLAR

4.1.1. Sözlü Ortam

4.1.1.1. Mekânlarına Göre Sözlü İcra Ortamları

4.1.1.1.1. Âşık Kahvehaneleri

Âşık kahvehaneleri, âşıkların saz ve söz ile sanatlarını icra ettikleri mekânlardır. Âşık kahvehanelerinde âşıklar bir araya gelerek saz ve söz eşliğinde fasıllar düzenlerler.

Âşık kahvehanelerinin ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de başlangıcının XVI. yüzyılda olduğu düşünülmektedir. Âşık tarzı şiir geleneğinin ilerlemesine ve gelişmesine âşık kahvehanelerinin büyük bir etkisi olmuştur. Âşık kahvehaneleri, âşık tarzı şiir geleneğinin nesilden nesile aktarılmasında da büyük rol oynamışlardır.

“Âşık kahvehanesinde bulunmak, bir âşık için sanıldığı gibi hemen sazını alıp gidebileceği bir durum değildir. Âşık kahvehanesinde fasıl yapabilmek için âşık adayının geçmesi gereken bir dizi aşama vardır. Bunlar tamamlandıktan sonra kahvehanede boy gösterilebilir. Âşık için bir fırsat niteliği taşıyan kahvehaneler, sanatın icra edilecek mekânı olmaları nedeniyle, âşıklar için oldukça önemlidir. Çünkü sanatın icra edilmesi tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Çalınan sazın ve söylenen sözün bir de dinleyicisi olmalıdır (Balkaya, 2011: 235).”

4.1.1.1.2. Kalenderî Tarikatları

Kalenderî olarak nitelendirilen şiirlerin genel olarak aruz vezni ile yazıldığı ve bu tip şiirlerin kendilerine özgü ezgileri olduğu daha önceki bölümlerde dile getirilmişti. Bu şiirlerin kalenderî tarikatlarında genel olarak kendilerine özgü bir ezgiyle birçok kişi tarafından okunduğu dile getirilebilir.

Doğan Kaya, “Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü”nde “Kalenderî” şiirlerin nerede, nasıl ve ne şekillerde okunduklarını şu şekilde dile getirmiştir:

“Kalenderî şiir şekli, edebiyatımızda XIX. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Ortaya çıkışı ile ilgili bilgiler tahminlerden öteye gitmemektedir. Söz gelişi Ahmet Talat Onay, bu tip şiirlerin Kalenderî tarikatlarında ahenkle okunduğundan söz etmiş, Osman

Cemal Kaygılı da kalenderlerin mani, koşma, semai, divan gibi türlerin zıddına tek kişi tarafından değil de gruplar tarafından okunduğuna işaret etmiştir. Vahit Lütfi Salcı da bu şiirlerin Kalender Abdal veya Kalender adlı bir şair tarafından söylenmiş olabileceğini ve adını da buradan aldığını söylemiştir (2007: 400).”

4.1.1.2. Toplanma Biçimlerine Göre Sözlü İcra Ortamları

4.1.1.2.1. Âşık Fasılları

Âşık fasılları, âşık kahvehanelerinde âşıklar tarafından belli bir plan ve program dahilinde gerçekleştirilir. Bu fasıllar, bir ya da birden fazla âşık tarafından âşık faslının plan ve programına uygun bir şekilde tertip edilir. Âşık fasıllarında âşık ya da âşıkların nerede ne okuyacağı daha önceden bilinir. Âşıklar, fasıllarda var olan faslın kuralına uyarlar.

“Âşık Fasılları: Âşık fasılları çeşitli bölümlerden oluşur. Fasıllar, yöre âşıklık geleneğine göre değişir. Fasıla merhabalaşma ile başlanır, hatırlatmadan sonra fasıla geçilir. Fasıldan sonra tekellüm bölümüne geçilir. Fasil gönül alına ve elveda bölümüyle sona erer (Artun, 2001: 212).”

Kastamonu'daki âşık fasıllarında 12 burca karşılık sayılan 12 tür/şekil şunlardır:

1. Taksim
2. Peşrev
3. Divan
4. Semâî (Aruz)
- 5. Kalenderî**
6. Müstezâd
7. Medhiye
8. Satranç
9. Koşma
10. Semâî (Hece)
11. Mâni

12. Destan

İstanbul âşık fasıllarındaki ise yine şu şekildedir.

I. Bölüm

1. Taksim
2. Divan (Meclisteki tüm âşıklar ortaklaşa)
3. Divan (Her âşık ayrı ayrı)
4. Koşma
5. Muamma
6. Milli Türküler

II. Bölüm

1. Gazel
- 2. Kalenderi**
3. Semai
4. Destan
5. Koşma, Müstazad, Acem Ağzı, Dübeyt, Destan vs.

III. Bölüm

1. Koşma
2. Divan
3. Kerbela Destanı
4. Methiye
5. Muamma Çözümü (Balkaya, 2012: 124- 125)

4.1.1.2.2. Âşık Karşılaşmaları

Âşıklık geleneğinde âşık karşılaşmalarının iki âşığın karşı karşıya gelerek saz ve söz eşliğinde ve kurallar dahilinde birbirleriyle yarışmalarını ifade ettiği söylenebilir. Bu karşılaşmalarda âşıklar, saz ve söz ile birbirlerini yenmeye çalışırlar.

Erman Artun, “Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı” adlı eserinde âşık karşılaşmasında âşıkların birbirlerine hayatlarını şiirle hikâye ederek tanıştıklarını ve tanışmadan sonra âşıkların birbirlerine “ağırlama” adında deyişler söylediğini ve yine bu ağırlamayı iğneleyici ve küçümseyici deyişlerin izlediğini daha sonra “tutmaca”lara, “karşı beri”lere, “bağlama- çözme”lere geçildiğini, sonunda âşıklardan birinin diğerini mat ettiğini ve yenen âşığın ortaya konulan ödülleri aldığını, yenilen âşığın ise sazını rakibine teslim ederek bir daha divana çıkmaması hatta geleneği bırakmasının da söz konusu olabileceğini ifade eder. Ayrıca eserde Artun, âşığın çalım yapmak için mızrabını sert bir şekilde vurarak çaldığını ve arada bir de şöyle bir kalenderî söylediğini dile getirir:

Ağlatma beni gözleri afet yeter oldu

Yaktı yüreğim ateş-i hicran yeter oldu.

Bi-çare bu Fazli kulunu ey şeh-i huban

Dünyaya edüp aşkıla destan yeter oldu

Artun, bu gibi kalenderîleri oradaki âşıklardan sesi güzel olanın okuduğunu ve bu şekilde ortama neşeli bir hava katıldığını ifade eder (2001: 177).

4.1.2. Yazılı Ortam

Âşıklar ve âşık şiirleri hakkında ilk bilgilere cönklerden ulaşmaktayız. Bu bağlamda cönkler âşık şiiri ve geleneği açısından kaynak olma hususiyeti taşır. Cönklerde ilk dönemdeki âşıklar ile alakalı bilgiler sınırlıdır.

Halk hikâyelerinin kalenderîlere kaynaklık ettiği ifade edebilir. Öyle ki birçok Kalenderîde Leylâ ve Mecnûn hikâyesine atıf yapılmıştır.

Akademik anlamda çalışma yapan araştırmacılar, yazarlar ve dahi akademisyenler, Kalenderîlik ile ilgili birçok kitap yazmışlardır. Yazılan kitaplar ve yapılan çalışmalar da Kalenderîlik ve Kalenderî konusu açısından kaynak olma hüviyetine sahiptir.

Halk bilimi ile ilgili yapılan çalışmalar ve kaleme alınan pek çok eserde Kalenderîlik ve Kalenderî ile ilgili bilgiler mevcuttur.

Kalenderîlik ve Kalenderî ile ilgili bilgilere yazma eserlerde, makalelerde ve akademik çalışmalarda yer verilmiştir.

4.1.3. Elektronik Ortam

Son yıllarda gelişen teknoloji ile birlikte âşık şiirinin çok geniş alanlara yayıldığı söylenebilir. Bu yayılma plak, kaset gibi elektronik malzemeler ve radyo, televizyon vs. vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Gelişen teknolojinin âşık şiirini plak, kaset gibi elektronik malzemeler ve radyo, televizyon vs. ile geniş alanlara yayması olumlu bir etken olarak görülebilir; fakat bu durumun olumsuz sonucunun olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin, âşık, ya plak, kaset gibi elektronik aletlere kaydettiği sanatının icrası ile ya da radyo, televizyon programlarına katılarak sanatını icra etmesiyle dinleyicisine ulaşır. Bu bağlamda düşünüldüğünde âşık ve dinleyici arasında hem ortak bir gönül bağının oluşmasının hem de yüz yüze bir iletişimin mümkün olamayacağı görülmektedir. Bu durum, âşık şiirine teknolojinin olumsuz etkisi olarak gösterilebilir.

4.2. KALENDERÎLERİN FONKSİYONLARI

Âşık tarzı şiir geleneği içerisinde “Kalenderî”nin farklı fonksiyonlarının olduğu dile getirilebilir. Kalenderî, farklı özellikleri ile diğer âşık tarzı şiirlerden ayrılır.

4.2.1. Âşık ve Kalenderî

Saz ve söz ile ya da saz olmadan doğaçlama olarak sanatını icra eden kişilere âşık denilebilir.

Âşıklık geleneği, tarihsel bakımdan incelendiğinde bu geleneğin temellerinin İslamiyet Öncesine kadar uzandığı görülür. Çünkü İslamiyet Öncesinde Orta Asya’daki “ozan”lar, âşıklık geleneğinin temelini oluşturan en önemli etken olmuştur.

İslamiyet Öncesinde Orta Asya’daki “ozanlık geleneği”, sosyal, kültürel, dini vs. gelişmeler sonucunda yerini âşıklık geleneğine bırakmıştır. Bu bağlamda İslamiyet Öncesinde “ozan” diye tabir edilen kişilerin yerini zamanla “âşık” almıştır.

Âşıklık geleneğinin gelişmesi, ilerlemesi ve nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rolü olan âşık kahvehanelerinin XVI. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Âşık kahvehanelerinde âşıklar bir araya gelerek saz ve söz ile ya da doğaçlama olarak sanatlarını icra etmişlerdir. Âşıklar, gerek sanatlarını icra ederken gerekse fasıllar düzenlerken kalenderîler söylemişlerdir. Kalenderîlerin kendisine özgü ezgisi olduğundan âşıklar, kalenderîleri, bu türün ezgisine uygun olarak söylemişlerdir.

Kalenderîleri icra edecek âşıkların bu türün her özelliğini bilen bilgi, beceri ve yetenek bakımından bu türe en uygun kişilerden oluştuğu dile getirilebilir.

4.2.2. Toplum ve Kalenderî

İçerisinde yaşadığı toplumun duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzına karşı çıkan dünyevî olanı önemsiz olarak gören tasavvufî akıma “Kalenderîlik”; bu tasavvufî akımın temsilcisi olan kişilere ise “Kalender” ya da “Kalenderî” denilir.

“Kalenderîlik” diye tanımlanan tasavvufî akımın temsilcileri toplum içerisinde “aykırı insan tipi” olarak görülmüşlerdir. Ahmet Yaşar Ocak, “Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler” adlı eserinin bir bölümünde kalenderîlerin toplum içerisindeki durumu şu şekilde tasvir edilmiştir:

“ Bunlar bir gürûh-ı mekrûdur ki cibilliyetlerinde bağı u fesad ve tabiatlarında küfr ü ilhâd bir mertebede istidâd üzre olub asla helal ve haram dimezler mübâhilerdür ki haramı bulmadıklarında yimezler. Esrâr u bengi deng ile çalarlar, şarap içerler, dilber severler, dünyânın kabâhatin iderler (1992: 218).”

Kalenderîler, yaşadığı dönem içerisinde hem toplum tarafından “aykırı insan tipi” hem de dönemin âlimleri ve aydınları tarafından onaylanmayan kişiler olarak nitelendirilmişlerdir.

Kalenderîlerin toplum içerisindeki hal, hareket ve davranışları şeriata ve dine uygun olmaması onları toplumdan ayıştırmıştır. İşte bu bakımdan Kalenderîlik toplumun nizamına karşı olan bir tasavvufî akım olarak değerlendirilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER

5.1. 17. Yüzyıl

5.1.1. Âşık Ömer

1)

Mektepte kaçan nâz ile cânân okudukça

Terler dökülür lepleri mercân okudukça

Hâzır mı ola hâcesi ol serv-i revânın

Envâra verir rûyini Kur'ân okudukça

Bülbül gibi tahkik lehi gülşende açarken

Gül faslını ol gonçe-i handân okudukça

Âhır lehini sırreder ağyâre duyurmaz

Ol nâme-i âh-ı dili pinhân okudukça

Bir âfeti kim şâdoluben sevse acep mi

Ömer gibi bir ehl-i suhandan okudukça (Ergun, 1956: 85)

2)

Ey çarh-ı sitemger dil-i nâlâne dokunma

Hecr âlemdir ettiğim efgâne dokunma

Ey bâd-ı sabâ uğrar isen yâre selam et

Tel kırma fakat zülf-i perîşâne dokunma

Ey bâde eğer yarım içerse seni bensiz
Ver neş'e fakat nerkis-i mestâne dokunma

Vermem sana çek benden elin ey melek-ül mevt
Cânânıma nezreylediğim cânê dokunma (Ergun, 1956: 86)

3)

Ey hatt-ı siyeh ârız-ı cânâne dolaşma
Yüz kareliğin eyleme nâlâne dolaşma

Ayakta koma cür'a sıfat hâle düşürme
Ey cân-ı musaffâ yürü yârâne dolaşma

Ey şâne senin cismini sad pâre kılur bâd
El çek sakın ol zülf-i perîşâne dolaşma

Açılma katı 'âleme şây eyleme zârın
Ey rişte-i cân nâme-i sultâne dolaşma

Bu Âşık Ömer derdini dermânını bilmez
Bülbül gibi cevlân edüp efgâne dolaşma (Ergun, 1956: 86)

4)

Mestâne varup ey gönül ol yâre dolaşma
Yakar seni pervâne gibi nâre dolaşma

Rindâne varup kûyini geşt ü güzer eyle
Azmin gerek ise varup ağıyâre dolaşma

Bin kerre dedim sana ki bin pâre olursun
Ey şâne o giysûları sehâre dolaşma

Dîvâne sıfat pârelenüp dâmen-i sabrın
Ey bülbül-i dil bir gül için hâre dolaşma

Gelsün der isen pâyine ol dilber-i ra'nâ
Sabr eyle Ömer semtini bir yâde dolaşma (Ergun, 1956: 86)

5)

Ey bâd-i sabâ hâlimi cânânıma söyle
Hicrân elemi yetti benim cânıma söyle

Firkatte kalup ermedi el dâmına söyle
Cân kıldı sefer derd ile dermânıma söyle

Hasretlik ile lâle gibi oldu ciger hûn
Kan agladığım nerkis-i mestânıma söyle

Ya'kûb-ı dilin çektiğini hûn-i belâdan
Bir vasıta ol Yûsuf-i irfânıma söyle

Âşık Ömer'im kime idem hâlimi ızhâr

Âşüfteliğim zülf-i perîşânıma söyle (Ergun, 1956: 95)

6)

Ey gonca varup sünbül-i reyhâne öpülme

Çek turraların zülf-i perîşâne öpülme

İfşâ eder esrâr-ı leb-i la'lini sâgar

Her bezme varan mahrem-i mestâne öpülme

Bir kalb-i siyeh sûrete nakşın vara her dem

Teslîm-i dü lep eyleme fîncâne öpülme

Uşşâka koçul sîneye sîne zarar etmez

Lutfeyle sakın kendini nâdâne öpülme

İrfân haberin bu Ömer'in al deheninden

Kim dedi sana ki leb-i irfâne öpülme (Ergun, 1956: 95)

7)

Bu dil yine bir âfet-i mekkâre dolaştı

Mekkâre gözüm gözleri mekkâre dolaştı

Meydân-ı mahabbette gezerken dil-i şeydâ

Dil dilbere dilber dile dil dâre dolaştı

Gülşende figân eyler iken bülbül-i şeydâ

Gül bülbüle bülbül güle gül hâre dolaştı

Destinde tutup câm-ı meyi sâkî-i devrân

Mey sâgare sâgar meye mey nâre dolaştı

Ey Âşık Ömer aç gözünü bak şu cihâna

Gam askere asker gama gam zâre dolaştı (Ergun, 1956: 97)

8)

Olmaz mı aceb bir gece cânâne sarılmak

Cân cânê vü gömlek dahi yâbâne sarılmak

Dil zülfüne dolaştı dedim nâz ile dedi

Aceb mi ya cânbâz olan (orgâne) sarılmak

Zencîr-i ser-i zülfüne düştü dil-i Mecnûn

Lutfeyle ki lâzımdır o dîvâne sarılmak

Cânlar veririz yârdan ister dileriz biz

El ele alup kol kola yan yane sarılmak

Bin can değer ey Âşık Ömer belki katımda

Doğrusu kumaş câmeli bir cânê sarılmak (Ergun, 1956: 97-98)

9)

Pek nâzik olur her gece cânâne sarılmak

Yok çâre lebin öpmege cânâne sarılmak

Sen cânâ sarılmazdım eyâ rûh-i musavver

Sun'-i ezeli olmasa ten cânê sarılmak

Hoştur sanemâ lebbeleb ü sîne-i besîne

Sen sîm beden dilber-i fettâne sarılmak

Gönlüm düşeli ol resen-i zülf-i nigâra

Cânım diler ol dilber-i rindâne sarılmak

Ömer'le ola bir gece ey dilber-i fettân

Uryân oluben sen gül-i handâne sarılmak (Ergun, 1956: 98)

10)

Üftâden ola mihnet-i hicrânına lâyıık

Bîgâne adlı vuslat-i ihsânına lâyıık

İnsâf edüp Allâhı seversen hele fikr et

Ne ırzına düşer bu ne hod şânına lâyıık

Bir yere gelirse şeb-i yeldâ ile nevrûz

Olmaz kara zülfün gibi gerdânına lâyıık

Akıtma yaşım alma ahım cevır ü sitemle

Güldür yeter ittin gam-ı nâlânına layık

Gördün keremi yok sana ey Ömer o yârin

Bir dilberi sev tâ kim ola cânına lâyık (Ergun, 1956: 98-99)

11)

Bir gün mü geçer kûyuna cânâ haberim yok

Lâkin durup eğlenmege bir lâhza yerim yok

Sevdâ-yı digergûn ile hâlîm ne ki bilsem

Ârâm idemem kendiliğimden haberim yok

Evc-i nâzâr-ı himmet ile uçmak olurdu

Hicrân odu yaktı komadı bâl ü perim yok

Doğrusu güzel sevmeyi ister gönül ammâ

Elden ne gelür ah nideyim sîm ü zerim yok

Ağyar ile seyrâna çıkup cilveler ittin

Bir gez dimedin dursun o seyrân Ömer'im yok (Ergun, 1956: 99)

12)

Mecliste gece dilbere mestâne sarılsam

Sundukça bana nâz ile peymâne sarılsam

Âgûşa alup gonca lebin agzıma alsam

Pâyine düşüp gûşe-i dâmâne sarılsam

Medhûş oluben bezm-i visâlınden o yârin
Kendim yitirüp ‘aşk ile mestâne sarılsam

Gülruhlerine arzu edüp dest ile âdem
Bilmezlik ile kâkül-i reyhâne sarılsam

Âşık Ömer’e etmek için hâlimi i’lam
Çıksam o şehin pâyine dîvâne sarılsam (Ergun, 1956: 102)

13)
Cânâ seni ben âlemi dünyâya değişmem
Ruhsârımı iki gül-i ra’nâyâ değişmem

Mecnûn gibi ettin beni sen dağlara seyyâh
Ben hupluğunu doğrusu Leylâ’ya değişmem

Kurbân olayım nâz ile refâtına her bâr
Dür dişlerini lü’lü-yi lâlâyâ değişmem

Ömer kulunu sen bugün ağyâra değiştin
Ammâ seni ben âlem-i dünyâya değişmem (Ergun, 1956: 103)

14)
Fıkr-i ruhini sad gül-i hoşbûya değişmem
Yâd-ı lebini bâde-i hamrâyâ değişmem

Ben yâr-ı cefâkârının endîşesi rûyin
Bin mihri olan dilber-i mehrûya değişmem

Ol âşık-ı âşüfte-i dâim gice gündüz
Zülfün gamını vuslat-ı giysûya değişmem

Sînem siper-i tîr-i cefâdır benim ey dost
Gamzen okunu bin gözü câdüya değişmem

Lep beste olup kaldı Ömer künc-i fenâda
Hâmûşluğu hây ile bin hûya değişmem (Ergun, 1956: 103)

15)

Merdümlüğün özler dil-i gam pîşe efendim
Hor bakma sakın sûret-i dervişe efendim

Zâhid dem urur aşk-ı hakîkîden inanma
Olmaz esedin menzili her mîşe efendim

Akl adını andırmaz olur âdeme her giz
Sevdâ-yı cünûn özge bir endîşe efendim

Ahvâl-i dil-i zâr ola mı zâtına ma'lûm
Boşalmayıcak tâ bir iki şîşe efendim

Lâyık mı Ömer böyle kala hâk ile yeksân

Lütfun ki dirîğ olmaya hayr işe efendim (Ergun, 1956: 104)

16)

Ey dişleri lûlû bedeni sim ağa yollum
Kıldım serimi yoluna teslîm ağa yollum

Ağyara tamâm eylesin lütfunu dâim
Geldikçe bize bir nigeş-i nim ağa yollum

Bir doğru elif okumadı bâb-ı vefâdan
Ya cevri kim etti sana ta'lîm ağa yollum

Eyyâm-ı bahâr ermeden öğretme de rastı
Şol gonca lebin bülbüle taksîm ağa yollum

İncitme Ömer 'aşıkına kûsme başınçün
Gel nezdine seyyidim efendim ağa yollum (Ergun, 1956: 106-107)

17)

Ey dişleri dür lebleri mercan ağa yollum
Kıldım serimi yoluna kurban ağa yollum

Ağyar ile hem sen olasın işrete meşgûl
Zülfün gibi ben hâl-i perîşân ağa yollum
Olma hazer et gül gibi her hâl ile hemdem
Gel eyleyelim meclis-i irfân ağa yollum

Bîçâre hâlim arzedemem sen şeh-i hüsne
Ta içmeyicek bir iki fincân ağa yollum

Âşık Ömer'in çektiğini 'aşkın elinden
Bir kendi bibir bir ulu Sübhan ağa yollum (Ergun, 1956: 107)

18)

Deprendi yine âteş-i hicrân içerimden
Ey mürğ-i dilim nâr-ı gama yan içerimden

Bir hâl ile âh olmadı teskin bu harâret
Oldu cigerim sûz ile büryân içerimden

Ver la'l-i lebin agzıma ey taze-i Lokman
Ancak irişür derdime dermân içerimden

Tiz hançerini alma sînemden kerem eyle
Cûş eylesin ol su gibi bir kan içerimden

Gördükçe seni çeşm-i celâlinle efendim
Tir tir titirer Âşık Ömer cân içerimden (Ergun, 1956: 108-109)

19)

Ey gonca dehen kıl hazer âh-ı seherimden
Yandıra gibi gülşeni sûz-i şererimden

Tob-1 sitemin etti gönül kasrını berbâd
Mir'ât hasenin sakla gubâr-ı kederimden

Sel gibi nola çağlasa serhâb-ı sirişkim
Peygân-ı belâ cânıma geçti ciğerimden
Mey içme deyip âşıkına nükte edersin
Var mı haberin sâfi benim derd-i serimden

Pervâne sıfat Âşık Ömer suhte vücûdum
Şem'a dahi yâdetti beni bâl ü perimden (Ergun, 1956: 109)

20)

Sevdim yine bir dilber-i ra'nâ küçücükten
Sükkerle anı beslemiş ana küçücükten

Gam çekmez idim dâyesi bir âfet-i devrân
Olsaydım ana ben dahi lâla küçücükten

Sen yalvarasın döğe söğe ağlayasın sen
Uşşâka gelir özge temâşâ küçücükten

Bir bûse dedim lâ dedi bin nâz ile ol şûh
Gör nice olur âkil ü dâna küçücükten

Ey Âşık Ömer vazgele mi senden o dilber
Bir âfet-i cânı sevesin ta küçücükten (Ergun, 1956: 109-110)

21)

Ettin mi cefâ ilmini tahsil küçücükten
Ne sendeki bu va'deye te'vil küçücükten

Sükker ile mi beslemiş anan seni ey mâh
Ta'lîm edegör tûti gibi dil küçücükten

Ağlar gezer ol bende-i hayrânın olanlar
Sen böyle gazûb olma kerem kıl küçücükten

Bu hüsnile sen lemi ârâ olacaksın
Hüsnün gibi et hulkunu tekmiil küçücükten

Akl ile güzel fehmedegör yâr-ı kadîmi
Sen bu Ömer'in kıymetini bil küçücükten (Ergun, 1956: 110)

22)

Ey şûh-i cefâ âşîka bigâne bakarsın
Çünkü keremin yok bize cânâ ne bakarsın

Her gice varup yâd ile ülfetler edersin
Kalkup seheri bendene âyâ ne bakarsın

Bu çeşm-i gazap sende ki var tâze civânım
Baktıkça bize gûye ki hasmâne bakarsın

Düşman mı olur cân ile meftûnun olanlar
Söylesem eğer hançer-i bürrâne bakarsın

Ahvâlimi arzetmege ben pâyine varsam
Hançer çeküben sîne-i üryâne bakarsın

Kasdın eğar öldürmek ise Âşık Ömer'i
Öldür a efendim dahi sen yâ ne bakarsın (Ergun, 1956: 111)

23)

Terk etme bu ben âşıkı cânâ çok ararsın
Bu gün aramazsın ben ferdâ çok ararsın

Mecnûnu olup kandedir âyâ bu dedikte
Bir vakt ola kim ol saçı Leylâ çok ararsın

Gel etme firâvân gözümün yaşını sonra
Bir dem ola kim kameti Tûbâ çok ararsın

Hoştur sana ger şimdi bile nağme-i a'lâ
Dil bülbülünü ey gül-i ra'nâ çok ararsın

Ey gözleri âhû seni şimdengeru yâ Hû,
Bîçâre garip Ömer'i ammâ çok ararsın (Ergun, 1956: 111)

24)

Gel bezme kadem bas leb-i mercânım içersin

Bârâne karış lutf ile sultânım içersin

Ağyar ile gülşende varup içme efendim

Meyhâneye gel dostlar ile cânım içersin

Cân meclisini sâki gibi eyle ziyâret

İçme diyelim bâde gibi kanım içersin

Arzeyleyeyim çekticeğim derdleri ben hep

Destimden eğer bir iki fincânım içersin

Bu Âşık Ömer gibi koma bâde-i la'li

Ey ruhleri gül la'l-i Bedahşân'ım içersin (Ergun, 1956: 112)

25)

Cevretme güzel nahl budağın çürüdürsün

Mahsûlümüzün meyva budağın çürüdürsün

Sen yar ile et bağçe safâsında şifâlar

Tâze gül ile urma yanağın çürüdürsün

Ey hâce okut ol mehe sen ilm-i vefâyi

Mengûş gibi çekme kulağın çürüdürsün

Sermest·i mey oldukça gelir ise o dilber

Öp leblerini emme dudağın çürüdürsün

Ey Âşık Ömer bağçe-i hüsne nazar kıl

Sıkma belini ince miyânın çürüdürsün (Ergun, 1956: 112-113)

26)

Gördüm o güzel sünbül ü gülzâre sarılmış

Kendi gibi cevri idici dildâre sarılmış

Feryâd ü figân eylemesün neylesün Uşşak

Yüz virmez ana rû siyeh ağyâre sarılmış

Bin kerre nasihat ide gördüm ana olmaz

Nisbet edüp ol fitne-i mekkâre sarılmış

Ey Âşık Ömer cevrinile döndü hilâle

Rahmeylemez ol gamze-i hunhâre sarılmış (Ergun, 1956: 114)

27)

Dil ol güzelin kâkülü tuzağına düşmüş

Hayfâ ki yazık derd ü belâ bâğına düşmüş

Şâhâne giyim Yeniçeri yosma kıyâfet

Başında görür şal saçağı sağına düşmüş

Sansar paçası cübbe kakum eğnine giymiş

Dülbendi sarık çıkmağı gerdânına düşmüş

Mor şalvar ile belde salındırmaları hep

Yüz sürmek için ol cenanın pâyine düşmüş

Hançer bıçağı belde durur dâim o şûhun

Bu Âşık Ömer kaşlarının yâyına düşmüş (Ergun, 1956: 117)

28)

Gören yüzünü vâlih ü hayrân olur âfet

Aklın yitürür görmese dîvân olur âfet

Hurşîd ruhin şâ'saasından kamaşır göz

Hüsnün göre bilmem ki ne seyrân olur âfet

Nezzare-i erbâb-ı dilin devresi hurşîd

Her katresi bir sebha-i mercân olur âfet

Şol kalib-i bîrûha dem Îsâ nefesindir

Her bir bakışın mürdeye bin cân olur âfet

Haccâc tavâf eşîğini yılda bir eyler

Herdem bu Ömer şem'ine pervân olur âfet (Ergun, 1956: 119)

29)

Yârem açamam yâre keder eyleye şâyet

Derdim anamam hâtıra yer eyleye şâyet

Havfım bu ki mest-i nıgeh-i gamzelerinden

Sat tır-i cefâ cânê güzer eyleye şâyet

Da'vet kılamam meclis-i gamhâneye tenhâ

Ol şeb sıfat ağyâre haber eyleye şâyet

Ol sımberi sîneye çekmek kolay ammâ

Katlanmıya cân sîne sefer eyleye şâyet

Dîvâneliğim arzedemem ey Ömer olmaz

Tür düşse seni dahi beter eyleye şâyet (Ergun, 1956: 119)

30)

Sevdim yine bir gamzesi kattal küçücükten

Gafil iken etti bana bir al küçücükten

Ol hâl-i siyeh rûyi ele al küçücükten

Sarmış başına kırmızı bir şal küçücükten

Dîvânesi olduğumuz âyâ nice duydu

Yohsa bu dahi dâma düşüp dâneye uydu

Çok zâhidi bir cübbe vü destâr ile koydu

Kıldı nice sergeşteyi abdal küçücükten

Kûyin dolaşur bendesi çok mest ü hem âguş

Kimisi nazar kerdesidir kimi ferâmûş
Âzârda dil kılmış iken gûşına mengûş
Aklımı diler pâyine halhal küçücükten

Reftâre gel ey serv-i sehî gel göreyim gel
Güller gibi gül pâyine yüzler süreyim gel
Dedim küçücük bûsene cânım vereyim gel
Güldü dedi cânın var ise al küçücükten

Ol nevhevesin eyle fedâ yoluna ser sev
Cevr ü sitem ü kahrını çek tutma siper sev
Bir dilber-i nevresteyi sev Âşık Ömer sev
Bildiğin unutmaz o meh her hal küçücükten (Ergun, 1956: 265)

31)

Cânâ arama tende beni canda bulursun
Bir gün güher-i âriyetim kânda bulursun
Sergeşte dili vâdi-i hicranda bulursun
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Devr oldu bahâr âleminin gülleri soldu
Hengâm-ı şitâ meclisinin mülleri doldu
Dil mürgu hevâlandı karâr eylemez oldu
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Kal sag u esen bendene bir gayri gel oldu
Gurbette gamın başıma tûl-i emel oldu
Kaldı dil-i dîvâne seninle güzel oldu
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Azmim yine bu râha ki vasfin işidenler
Verdi dil ü can nakdini arzusun edenler
Hiç geri dönüp gelmedi hep kaldı gidenler
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun

Âşık Ömer'im aşkile çün ülfete düştüm
Sevdâ-yı gam-ı zülfün ile zulmete düştüm
Bir uzun uzak zilleti çok gurbete düştüm
Şimdengeru cânâ beni sen kande bulursun
Azmim yine cân elleridir anda bulursun (Ergun, 1956: 381- 382)

32)

Düştü nideyim aramıza âteş-i hicran
Attı seni bir yana beni bir yana devran
Unutma bu ben çâkerini gâhice bir an
Şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün
Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun

Sevdâya uyup aşk ile âteşlere düştüm

Terkeyleyüp ahbâbımı firkatlere düştüm
Yek başım alup vâdi-i gurbetlere düştüm
şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün
Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun

Seninle gönül hoş geçinürdü senin olsun
Gönlünce olan meclis-i rindan senin olsun
Unut Ömer'i büsbütün âlem senin olsun
şimdengeru cânâ beni sen kande görürsün
Bir dahi meğer arsa-i mahşerde bulursun (Ergun, 1956: 381)

5. 1. 2. Gevherî

33)

Göster güzelim hüsnüne hayran olayım ben
Firkatte iken diline şâdan olayım ben

Ağyâr ile sohbetler idüp bâde içersün
Lâyık mı görüp hâk ile yeksan olayım ben

Düşürme siyah zülfünü gerdâna dökülsün
Zülfün teline ey perî kurban olayım ben

Ey nâzenînim lûtfun ile iznin olursa
Bir gice girip koynuna uryan olayım ben

Bu Gevherî kulunu derde düşürdün

Bir bûse virüp derdine derman olayım ben (Elçin, 1998: 624)

34)

Ey ruhleri gül kameti bâlâ güzelim gel

Gel oldu tamam va'de-i ferdâ güzelim gel

Mestâne gönül meclis içinde seni ister

Gel nûş idelim sâgar-i sahbâ güzelim gel

İkrârına dur bendeni ferdâlara salma

Ol va'deye dur serv-i hırâmân güzelim gel

Kûyunda senin gûşuna girmez mi figânım

Akıtma sirişkin dîdelerim mâ güzelim gel

Mecnûn gibi sahrâda gezer Gevherî daim

Lâyık mı sana ey saçı Leylâ güzelim gel (Elçin, 1984: 625)

35)

Göster güzelim hüsnüne hayrân olayım ben

Firkatte iken diline şâdân olayım ben

Agyar ile sohbetler idüp bâde içersin

Lâyık mı görüp hak ile yeksân olayım ben

Düşürme siyâh zülfünü gerdâna dökülsün

Zülfün teline ey perî kurbân olayım ben

Ey nâzenînim lutfun ile iznin olursa

Bir gice girip koynuna ‘uryân olayım ben

Bu Gevheri kulunu derde düşürdün

Bir buse virüp derdime dermân olayım ben (Elçin, 1984: 626)

36)

İlâhî dâr-ı dünyada kırılısın kalmasın engel

Bulunsun ‘âşika ma’şûk kör olsun kalmasın engel

Gözüm yana belâ içre belâ üzre belâ olsan

Onulmaz derde düş olsun devâ hiç bulmasın engel

Murâdım budur Hak'tan murâda irmesin engel

Cihânda iş ü işretten haberdâr olmasun engel

İlâhî dâim ağlasın harâmî elin bağlasın

Cellâdlar iyinin bağlasın salevat bulmasın engel

Efendim sen du’â eyle elin kaldır senâ eyle

Müyesser eyleyüp Hudâ’m yok olsun gelmesin engel (Elçin, 1984: 625- 626)

37)

Dilber sana ben gözleri mestân dimedim mi

Fettân dimedim mi
Efgân ederek bende bu giryân demedim mi
Nâlân demedim mi
Meftûn olalı sen mehitâbâna gönülden
Âh ne gelir elden
Kaddimi hilâl eyledi devrân demedim mi
Hicrân demedim mi
Sevmez beni yâr niceye dek şâh-ı levendim
Sen kendi efendim
Gel sevdiceğim eyleme bühtân demedim mi
Her an demedim mi
Ermen ne aceb kadr-i visâlinle murâda
Bu devr-i fenâda
Eyyâm-ı şerîf Gevherî kurbân demedim mi
Fermân demedim mi (Elçin 1998: 625-626)

38)

Ey lebleri sükker güzelim dilber-i ra'nâ
Etti beni şeydâ
Bu hüsn ile bu kadd-ile 'âşık sana dünyâ
Ey hüsn ile hemtâ
Ben payine kullar olayım şâh-ı levendim
Sen kendi efendim
Gülzâr-ı çemendir salın ey kamet-i bâlâ
Ey kaşları tuğra

Şâhım güzelim devletim ey rûh-i revanım

Ey serv-i revânım

Mecnûn gibi ettin beni ey kâkül-i Leylâ

Ey rûh-i mücellâ

Var mı güzelim bendene sarılmağa niyyet

Hey cânıma minnet

Devlet serine Gevherî'nin 'âlem-i dünyâ

Ey gonce-i ra'nâ (Elçin, 1984: 627)

39)

Gülzâr-ı hüsünsün benim ey gonce dehânım

Gülşende a cânım

Atma sineme garnzen okun kaşı kemânım

Dinle bu figânım

Rahm et bu sînem yâresine ey şeh-i hûbân

Çeşmim hele giryân

Sensiz bu kerem kanı benim şâh-ı cihânım

Ey Yûsuf-i sâñî'm

Gel etme benim hicr ile bu dîdemi giryân

Bağrımda bu hicrân

Efgânıma rahm et benim ey tildi zebânım

Ey tâze civanım

Ey kaşı kemân cân ile 'uşşâk meye döndü

Kaddim neye döndü

Bu devr-i felekte hele bir Gevherî kânım

'Âlemlere şânım (Elçin, 1984: 628-629)

40)

Ey ruhleri gül-gûn lebi mül kameti mevzûn

‘Aşkım sana efzûn

‘Aşkın güzelim etti beni zülfüne meftun

Oldum dahi mecnûn

Rahm eyle kerem eyle efendim dil-i zâre

Düştüm yine zâre

Giryân oluyor ‘aşkın ile dîde-i pür-hûn

Hicrin ile gerdûn

Bir gün ola mı vuslatına ersem efendim

Var sana pesendim

Güldürse nolur câm ile ‘uşşâkını gerdûn

Ey lebleri gül-gûn

Güller sevenin hârını da sevmeli derler

Hem cebine derler

Hûblar ne cefâ eyler ise Gevherî memnûn

‘Âşıklara kânun (Elçin, 1984: 629)

41)

Mahşerde şehâ bir ulu dîvân olacaktır

Her an olacaktır

Hicr âteşine sîneler ‘uryân olacaktır

Sûzân olacaktır

Anda amelin yahşi olup gör ne safâdır

Tâ ahde vefâdır

Kurulu Sırat köprüsü nîrân olacaktır

Burhân olacaktır
Dünyâda eger iylik edersen veli ammâ
Eyler seni ihyâ
Her kim görüp ol cürmü girizân olacaktır
Lerzân olacaktır
Hak sanma saîd kullarına eyleye ihsân
Ey mü'min-i ihvân

Girsin bu kulun cennete fermân olacaktır
Gılman olacaktır
Küffar ol cehennemde kalup mü'mine cennet
Ümmet-i Muhammed
Her kullarına luf ile ihsân olacaktır
Gülşen olacaktır

Cürmüm ne kadar var ise afv eyle Bari
Göstermeye nârı
Gevherî şefim hele sultân olacaktır
Ol cân olacaktır (Elçin, 1984:629-630)

42)

Ol tıfl güzel hüsn ile hûbân olacaktır
Fettân olacaktır
Hem zülf-i siyâh sîm gibi gerdân olacaktır
Cânân olacaktır
Bir dem büyüse sarmalıdır sîneye anı
Ol şâh-ı hûbânı

Gülzâr-ı hüsün tâze gülistân olacaktır

Hândân olacaktır

Mevlâ'ya emânet meh-i tâbânımı el'ân

Ey gözleri fettân

‘Âlemde beyim âfet-i devrân olacaktır

Seyrân olacaktır

Her kande hıram eyler ise serv-i revânım

Tûtî-i zebânım

Bin Gevherî-veş yoluna kurbân olacaktır

Hayrân olacaktır (Elçin, 1984: 630-631)

43)

Ol şem'-i ruhun ey gözü mestâneliğimdir

Pervâneliğimdir

Geldim o siyâh zülfüne dîvâneliğimdir

Âvârelîğimdir

Lutf eyle aziz başın için ey gül-i ahmer

Ey lebleri sükker

Bu nâz ü edâlar hele cânâneliğimdir

Handânelîğimdir

Gönlüm alıcı cebr ile âşüftesin ammâ

Bir dânesin ammâ

Ol gonce femin tâzece dürdâneliğimdir

Kimyânelîğimdir

Lütf eyle kerem kanı efendim bana rahm et

Bu gamdan âzâd et

Bu nazm-ı güher Gevherî üstâdeliğimdir

Cânâneliğimdir (Elçin, 1984: 631)

44)

Ey lebleri mül ruhleri gül dilber-i âfet

Var sende letâfet

Hûb olduğunu eyleme ifşâ neye hâcet

Verdi bana hâlet

Âh bunca zamân gül lebinin teşnesi oldum

Âşüftesi oldum

Gel sarılalım bendesine itti işâret

Cânım ne sa'âdet

Her kande görüp kadd-i serefrâzını her bâr

Ey lebleri gülzâr

Gülşende hıram eylese ol serv-i kıyamet

Şâhâne mehâbet

Ol şâh-ı mürüvvet hele bahşende sehâdır

'Uşşâka safâdır

Gevherî kulun dedi mi billâhi kerâmet

Gel eyle inâyet (Elçin, 1984: 631-632)

5.2. 18. Yüzyıl

5.2.1. Sürûrî

45)

Tükendi

Ya Rabbi şükür cevri ü meşakkat de tükendi
Sabretmeye hiç kalmadı takat de tükendi

Kâşane-i gam içre yaman çille-keş idim
Perhiz-i cefa cana eziyet de tükendi

Derman deyü ağyalarının ayağın öperdim
Lokman ile ahbaplara minnet de tükendi

Ebna-yı zaman ağzına düştüm nice eyyam
Kim zemm ile gam söz dahi sohbet de tükendi

Bu aşk-ı belâ malına çok malik idim ben
Sermaye-i sevda vü musibet de tükendi

Bezm içre şeker şerbet ü sahba içilince
Batn içre Sürûrî'deki illet de tükendi (Kaya, 2007: 400)

5.3. 19. Yüzyıl

5.3.1. Tokatlı Nûrî

46)

İçtin mi a cânım yine mestâne durursun
Gamzen gibi 'âşıklara bîgâne durursun

Kimden söz işittin ki cefâ hakkına dâir
Böyle güzelim hatırı virâne durursun

Geç şahım otur başımın üstünde yerin var

El bağlı efendim kime divâne durursun

Bir çift idiniz vuslat-ı devlette geçen gün

Nettin eşini ey peri bir dane durursun

Sen al ile başımdan alıp ‘aklımı şimdi

Ey rind-i felek-meşreb edîbâne durursun

Öldürmek ise Nûri kulun kaskına böyle

Çek hançeri öldür o paşam ya ne durursun (Dilçin, 2005: 359)

5.3.2. Gedâyî

47)

Gönlüm seni ey şûh-i sitem-ger sever oldu

Hicrin bana âh kim neler etti neler oldu

Sensiz geceler hem-demim âh-ı seher oldu

Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Feryâd u figânım bu gece arşa dayandı

Derd ü gam ile dîdelerim kana boyandı

Firkat günü âh böyle uzandıkça uzandı

Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu

Rahm eyle bu firkat odunu söndür efendim

Bir katre zülâl-i lehini gönder efendim
Mehcûr olalı bir iki üç gündür efendim
Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu

Âhımla cihan gamz eder bu ne aceb âh
Hicran oduna can u ciger yandı bu şeb
Neysel bu Gedâyî kulunu terke sebep âh
Her sâat-i hicrin bana bin yıl kadar oldu (Dilçin, 2005: 259-260)

5.3.3. Huzûrî

48)

Hicrin ile çıktı felege âh ü figânım
Ey serv-i revânım
Rahmeyle ki yok zerre kadar tâb ü tûvânım
Vay gonca dehânım
Teşrîf ederek bezmime dilşâd ü serîr et
Zülfünle esîr et
Kurbân ola ebrûlarına tendeki cânım
Hey rûh-i revânım
Ahvâl-i perîşânıma yok hadd ü nihâyet
Tafsîle ne hâcet
Deldi yüregim gamzelerin kesti emânım
Gör dâğ-ı nihânım
Mecnûn gibi ahir beni sevdâlara saldın
Yerden yere çaldın
Ceyhûn'u unutturdu akan eşk-i revânım

Âh tâze fidânım
Ağlatma Huzûrî reh-i ‘aşkında gedâdır
Bî-berk ü nevâdır
‘Aşkın ile mahvoldu bütün şöhret-i şânım
Bî-nâm u nişânım (Dizdaroğlu, 1969: 136)

5.3.4. Figânî

49)

Ey dil kapılansan sıdk ile bâb-ı rızaya
Kail ola bil haktan gelecek türlü kazaya

Muhkemce sarıl bâb-ı tevekkülde karar et
Gûş eyle sözüm âkil isen düşme cezaya

Nefs ile gurur eyleme sen sivri belaya
Düz yerde sakın uğrama sen sivri belaya

Alemde evvel şükrünü bil hakkı gözetle
Yüz yerde niyaz eyle rica bari Hudaya

Sen dost ile düşmanını fark eyle Figani
Kör nefse gel uyma sakın düşme niyaza (Alparslan, 1995: 97)

50)

Ben bir güzelin hüsnüne seyranına yandım
Ahu bakışı gözleri mestanına yandım

Kirpikleri ok sineme tir atmada daim
Dür dişlerine lebleri mercanına yandım

Hal-i siyahı gül ruhuna leşker-i hindu
Nazik bedeni penbe-i gerdanına yandım

Reftarı güzel tarz-ı eda naz-ı lâtifî
Güftar-ı şirin meşrebi merdanına yandım

Mevlâ o kulu hoş yed-i kudretle yaratmış
Figani onun hasılı her yanına yandım (Alparslan, 1995: 97- 98)

51)

Kastın var imiş canımı ateşler yaktın
Zincir-i gamın lalelerin boynuma taktın

Rahm eylemedin bir kere ahvalime zalim
Cevr oklarını sine-i uryanıma çaktın

Kullukta kusur eylemedim zatına amma
Bilmem ne sebep bendene düşman gibi baktın

Bahş ettin idi bir iki kaç buse efendim
İkramını bin mihnet ile başıma kaktın
Figani senin payine yeksan iken ey yar
Dedik anı birden bire hicranda bıraktın (Alparslan, 1995: 98)

5.3.5. Dertli

52)

Çekmek dileyen sîneye ol kadd-i nihâli

Ref' eylemeli evvelâ gönlünde melâli

Zîrâ o şühun gönlü evi şöyle vîrândır

Gam âteşine yanmada pervâne misâli

Yazık o ciger-pâresine merhamet eyle

Evvel alıver dest-i köpeklerdeki mâli

Tahsîlden ol boş yere hiç resm alınır mı

Sizlerde beğim böyle midir âdet-i vâli

Her gâh ki gayrette kusûr etmedi Dertli

Ey kân-ı sahâvet hele fikr eyle şu hâli (Birgören, 2011: 116)

53)

Kurtulmadı derdinle gönül bu semelikten

Buldum reh-i aşkında telezzüz dedelikten

Bilmez idim ol şehd-i hakikat ne şîrîndir

Bir ehl-i harâbât bana tattırdı çelikten

Bir noktada kaldım dahî ebced okumadım

Fark eyleyemem onun için şâhı melikten

Seyr eylediler halk-ı cihân râz-ı derûnum

Peykânlarının sîne de deldiği delikten

Meryem gibi doldurdu derûnum dem-i Cibrîl

Çok şî'r-i Mesîhâ'yı doğurdum gebelikten

Beyne'ş-şuarâ Dertli de bir söz ebesidir

Hâlince tefâhürler eder bu ebelikten (Birgören, 2011: 116)

54)

İkbâle zevâl erse ne var sende kemâl var

Mağrûr-ı kemâl olma ki ardınca zevâl var

Her bir kişinin tâlihi devlette bir olmaz

Bir lokması yoktur ki yesin bunca ricâl var

Ahvâl-i perîşânımı sormazsın efendim

Vallâhi beğim boynuna bu işte vebâl var

Bir başıma kalsam şehe sultâna kul olmam

Vîrân olası hânede evlâd u ıyâl var

Dûr olmayı ister mi kişi öz vatanından

Ey Dertli-i bî-çâre bu esrârda ne hâl var (Birgören, 2011: 118)

55)

Âşık bu fenâ mülkünün encâmını söyler
Sâz remzile ol dağların eyyâmını söyler

Devrân beni yârimdan ayırmış deyip ağlar
Tezyâne kiraz vaktinin ahkâmını söyler

Gör nice zaif oldu deyü ta'na taşından
Tel haddelerin cevri-i serencâmını söyler

Kör perde usûlüyle o hengâmede girmiş
Bâm-ı feleğin bâzîce-i dâmını söyler
Sûfî bizi bir dinle gel ibret kulağıyla
Dertli de ömür rûzunun akşamını söyler (Birgören, 2011: 118)

56)

Gizli severim ben seni Allâh'a ayândır
Zülf-i siyehin gibi akıllar perîşândır

Sen hüsn ile Yûsuf gibi sultân-ı Mısır'sın
Kim görse beni der ki bu Ya'kûb-ı Ken'ândır

Aşkınla kadem bassa belâ bezmine uşşâk
Me'kûlü ciğer-pâresi içtikleri kandır

Vasfın bize mîrim ebedi va'deler ettin
İkrârına sâbit-kadem ol ikrâr îmândır

Bir bağlamaya bağlanarak geçmede ömrüm

Dertli'ye beğim lutf u inâyet ne zamândır (Birgören, 2011: 120)

57)

Kul başına âlemde gelen hükm-i kaderdir

Ol hükm-i kader bizlere mîrâs-ı pederdir

Ben hırsız hırsız beni görmek nice mümkün

Görmez göze duymaz kulağa sor ne haberdir

Ben kapımı kitler yatarım el neme lâzım

Çok el şugulu zevkime gâyetle kederdir

Lâ havle velâ kuvvete illâ hu ve billâh

Aliyyü'l-azîm mümine her yerde siperdir

Mevtimde Müneccim Tepesi mansıbım olsun

Taşları cevâhirdir onun toprağı zerdır

Yoldan geçen ervâhıma bir fâtiha versin

Kim görse diye tek şu mezâr Dertli mezarıdır (Birgören, 2011: 120)

58)

Biz pîr-i mugândan ezeli aldık icâzet

Rez duhterini verdi bize kıldı inâyet

Çok ehl-i riyâ azlim için eyledi tedbîr
Mansûb olalı bizlere bu şehri melâmet

Kimse alamaz kişverini ceş ile ey dil
Bu mülke seni mâlik eden şâh-ı vefâyet

Koymazsa bizi cennete ger zâhid-i hod-bîn
Tek görmeyelim rûyunu vallâhi isâbet

Âşık olalı nâmûs u ârı yeke verdin
Rifâat mi gelir Dertli sana böyle rezâlet (Birgören, 2011: 122)

59)
Kul başına âlemde gelen hükm-i kaderdir
Ol hükm-i kader bizlere mîrâs-ı pederdir

Ben hırsız hırsız beni görmek ne mümkün
Görmez göze duymaz kulağa sor ne haberdir

Ben kapımı [kitler] yatarım el neme lazım
Çok il şugûlü zevkime gayet leke vardır

Lâ havle velâ kuvvete illâ hüve billâh
Aliyyi'l-azîm mümine her yerde siperdir

Mevtimde müneccim diye mensûbum olur

Taşları cavâhir[dir] anın toprağı zerdır

Yoldan geçen ervâhıma bir Fâtiha versin

Kim görse diye tek şu mezar Dertli mezardır (Düzgün, 2011: 198)

5.3.6. Kemâlî

60)

Zulmet dilime doğdu gine şems-i cemâli

Çeşmimde güzâr eylemede şimdi hayâli

Gönlüm alarak sen beni ey dilber-i ra'nâ

Yakdın dahi ol hüsnüne pervâne misâli

Yâr sevmek için 'âşıkı ta'n eyleme vâ'iz

Noksânını gör 'âşık için çekme vebâli

Gam gussa çeken rızık için 'âlemde eyâ dil

Beyhûde gider her işi bilmez ki bu hâli

Ey dil özünü bilmez ile eyleme ülfet

Aç cân gözünü ara bul erbâb-ı Kemâlî (Atlı, 2017: 197)

61)

Teşne-dil olan sâki-i devrânı unutmaz

Sunsun deyü gözler dolu peymânı unutmaz

Gülşende menevşe dahi sünbüller açılrsa
Bülbül gine ol gonçe-i handânı unutmaz

Tâ bezm-i elest eylese kim dersini ezber
Hüsnünde olan âyet-i Kur'ânı unutmaz

Hüsnün gülüne bülbül idim vakt-i seherde
İnkâr edemez etdiğim efgânı unutmaz

Herkes unuttur sevdiğini çağı geçerse
Bî-çâre Kemâl sevdiğini cânânı unutmaz (Atlı, 2017: 202)

62)

Ey dil yürü var dilbere sen ağlayarakdan
Dâmânına yüz sürmeli bel bağlayarakdan

Bu derd ü belâ hasretiyle böyle giderse
Çeşmim yaşı deryâ olacak çağlayarakdan

Ol gamzesi cellâd gine bu cânıma geldi
Bir şiddet ile gamzesini zâğlayarakdan

Vîrâne dilim 'aşkıyla kül eyledi gitdi
Gördükde o zâlim oduna dağlayarakdan

Bu devr ü zamân dilberine bakma Kemâlî

Hiç sâbile sübyâ demesin sağlayarakdan (Atlı, 2017: 205- 206)

63)

‘Aşk ehli olan böyle bu sevdâya ilişdi

Dil virdi (dili) dilber-i ra’nâyâ ilişdi

La’l-i lebin lezzetini fehm eden ‘âşık

Teşne-dil olup sâgar-ı sahbâyâ ilişdi

Tâ ‘aşkı muhabbetler ile yansa uyansa

Pervâne olan yanmağa şem’aya ilişdi

Ülfet mi eder ehl-i gedâ ile ganîler

Onlar bu fenâ cîfe-i dünyâyâ ilişdi

‘Âlemde Kemâlî hele bir şeye ilişmez

Tâ bezm-i elestden beri Mevlâyâ ilişdi (Atlı, 2017: 211)

64)

Ermeklik içi vaslına yâr cevre dayandım

Mecnûn gibi ol zülfün için hayli dolandım

Yâr cevri ü cefâ eylemeden zerre usanmaz

Men çille-i sevdâ ile cânımdan usandım

Ma’nâda güzel leblerini bir kere emdim

Ol leblerinin lezzetine hayli yalandım

Gelmez bu gönül murgu gibi her yeme şimdi
Zülfün tuzağından güzelim gayrı boşandım

Nâ-kesliğin bilse Kemâlî bûse mi ister
Lâkin seni yâr ehl-i sehâvet kişi sandım (Atlı, 2017: 219)

65)

Kim kılsa temâşâ dedi ruhsârına tahsîn
Hüsnünde mu'ayyen olan envârına tahsîn

Bir tanesini ahsen-i sûretde yaratmış
Bir kere değil bin kere mi'mârına tahsîn

Ey serv-i hırâm seyrin eden 'azm-i seyirde
Birden dediler nâzına reftârına tahsîn

Bir katresi mest etdi dil-i teşneyi sâkî
Pesdir bu kadar bâde-i hammârına tahsîn

Her kim okusa dinlese erbâb-ı Kemâlî
Derler bu senin nazm ile eş'ârına tahsîn (Atlı, 2017: 227)

66)

Bülbül bahar eyyâmı gülistana yürür yâ
Bir yerde karar eylemez efgâne yürür yâ

Zâtın arayan sâfi cemâl 'aşk-ı mutlak

Cân terkin eder vuslat-ı cânâna yürür yâ

Bildim ki sahî-meşreb imiş sâki-i devrân

Teşne-dile hâzır dolu peymâne yürür yâ

Nâ mahreme râzın nice fâş eylesin ‘âşık

Hâl ‘arz edecek ‘ârife seyrâna yürür yâ

Sîm ü zeri versen güzele çokça Kemâlî

Elbetde sana her gece mihmâna yürür yâ (Atlı, 2017: 229- 230)

67)

Mislin ‘acebâ geldi mi dünyaya efendim

Uğratdı cihân halkını gavgâya efendim

Zülfün teline murg-ı gönül oldu giriftâr

Tâkat mi kalır böylece sevdâya efendim

Variyyetimi benliğimi lâ’da bıraktım

Meyletdi tezekkür dilim illâ’ya efendim

Değdikçe sabâ zülf-i perîşânıma bir kez

Hep verdi benim ‘aklımı yağmâya efendim

Vaslınla Kemâlî kulunu gayrı sevindir

Mevlâyı seversen koma ferdâya efendim (Atlı, 2017: 239)

68)

Meclisde bu şeb sâki ayağ üstüne dursun

Bâkîsi otursun

Devrân ederek teşnelerin hâlini sorsun

Sundukça doyursun

Bî-çâre gönül düşdü gine kaşı kemâna

Bu sîne nişâne

El çekmeyerek ol oku müjgân ile ursun

Meydâna buyursun

‘Ahdin var idi ‘âşık ile tâ ki ezelden

Bin tane güzelden

Sertâcısın â’lâlarısın pâkize nûrsun

Pek zulm ediyorsun

Da’vetçi olan hânesine olalı sâdik

Yâr isteyen ‘âşık

Dil hânesinin pasını hep bir yana sürsün

Silsin ve süpürsün

Cehd eyle Kemâlî yürü dost doğru yere yet

Hak râha sülük et

Bir deste yapış sende seni sana duyursun

Yâ hu ne uyursun (Atlı, 2007: 224- 225)

69)

Ey sâki Hüseyin ‘aşkına gel bâde dolandır

Teşne dilimiz la’l-i lebin alına kandır

Sunsun deyü gözler gözümüz hayli zamandır

Bilmez mi bilirsin sana ahvâlim ‘ayândır
Aç cân gözünü cân içre cânndan uyandır
Dil şem’ini zulmetde koma ‘aşk ile yandır

Yakdı dil-i bî-çâreyi bu ‘aşk-ı harâret
Kurtulmağa ‘aşkdan hele yok zerre selâmet
Devrân ile demler sürelim bâki muhabbet
Gel sen seni gör ‘âşık isen gayra ne hâcet
Aç cân gözünü cân içre cânndan uyandır
Dil şem’ini zulmetde koma ‘aşk ile yandır

Cânân dileyen terk eder elbetde ser ü cân
Elbetde girer destine ol sevdiği cânân
Sun cân Kemâl ‘âşika ey sâkî-i devrân
Her demde cemâlin dil ile etmeye seyrân
Aç cân gözünü cân içre cânndan uyandır
Dil şem’ini zulmetde koma ‘aşk ile yandır (Atlı, 2007: 208)

5.3.7. Erzurumlu Emrah

70)

Ey gül sana bu meclis-i rindâne yakışmaz
Dîvân-ı hümâyûnuna dîvâne yakışmaz

Ağyârı çıkar ravza-i kûyundan efendim
Ol zâğ-ı siyâh hüsn-i gülistâne yakışmaz

‘Arz eyleme nâ-ehline kâlâ-yı visâlin
Bu gevher-i nâdîde o nâdâne yakışmaz

Taş olsa dayanmaz bu kadar cevr ü cefaya
Şâhım bu revîş sen gibi sultâna yakışmaz

Emrâh ile mahrem iken ağıyâra bakınma
Erbâb-ı garaz bezm-i sühandâna yakışmaz (Akman, 2016: 485-486)

71)
Ey dil su gibi her yere akma yorılursun
Geçdükde bulanıklığın elbet durılursun

Bu kâr-geh-i külbe-i bâzâr-ı fenâda
N'etdin ise bir gün olur andan sorılursun

Bir katre meniden seni halk eyledi Hâlık
Nen var ki bu varlık ile dâ'im kurulursun

Gel dinle benim pendimi ibret kulağıyla
Nâ-hak yere bir kimseye urma urılursun

Emrâhî eğer Hakk kapusından kaçırıyorsan
Bu zîrde gezersen sürünürsün sürülürsün (Akman, 2016: 486)

72)

Ey zâğ-ı siyâh bülbüle hempo olamazsın
Söz söylemede tûtî-i gûyâ olamazsın

Oldunsa eğer hüsn ile bir şûh-ı zamâne
Yûsuf gibi billah yine hüsnâ olamazsın

Kadrin ne ise levha-i takdîr-i ezelde
Tagyîrine kâdir olub a'lâ olamazsın

Pak itmez isen çeşm-i dilin kehl-i kühenden
Keşfin açılıb dîde-i binâ olamazsın

Bin pend-i gülistân okusan râh-ı talebde
Emrâh gibi ismiyle müsemâm olamazsın (Akman, 2016: 486-487)

73)

Keşf oldu bana bu gice ma'nâ-yı hakikat
Yazıldı gönül levhine imlâ-yı hakikat

Mevc eyliyerek hâb-ı tegâfülden uyandım
Cûş eyledi deryâ gibi deryâ-yı hakikat

Her bir kese kadrince maîşet var efendi
Taksim ider ol nahn u kasemnâ-yı hakikat

Sabreyle ki sabrun sonı miftâh-ı ferecdir

Böyle buyurur hâce-yi dâne-yı hakikat

Bu 'âlem-i vahdetde senin gördüğün Emrâh

Kim gördi 'aceb böylece rü'yâ-yı hakikat (Akman: 2016: 487)

74)

Sûfi bu sefâhatle sen 'irfân olamazsın

Bu 'ucb u riyâ ile nümâyân olamazsın

Bir 'ârif-i billaha varub râhımı öğren

Yohsa bu tarîkatda müselmân olamazsın

Bu hulk ile kürsîye değil arş-ı 'azîme

Çıksan dahi vâ'iz yine insân olamazsın

Pendim tutub 'aklın var ise mûr-ı zaîf ol

Şâh-ı cihân olsan da Süleymân olamazsın

Emrâh gibi terk itmez isen nefis-i hevâyı

Dâreynde şâyeste-i gufrân olamazsın (Akman: 2016: 487- 488)

75)

Ey serv-i sehî kâmet-i reftârına yandım

Âyîne-i didârına, rûhsarına yandım

Gördükçe benim hâl-i perîşânımı ey yâr

Tahrîkine, etvârına dîdârına yandım

Gülmek yakışır zâtına ben eşk dökerken

Sûzişli halâvetli dürer-bârına yandım

Hûnriz ise de dâm-ı temâşâna tutuldum

Kanlar içici gamze-i gaddârına yandım

Emrâh göricek hâlîme rahm eyle didikce

Olmaz didin âh işte o nikârına yandım

Emrâh nola varım ki yok El-minnetülillâh

İncüye mübâdil dehenimde güherim var (Akman, 2016: 488- 489)

76)

Gel meclise sûfi hele bir dinle bu sâzı

Fehm it ki bu sâzın nedir Allâh’a niyâzı

Hak Hak çağırır telleri burdukda kulağın

‘Ârif olan anlar bu rumûzâtı bu râzı

Müftî anı fetvâ ile nehy eylemiş ammâ

Kâdîya danışdım bugün ol viridi cevâzı

Sal boynuna cürmin anı tabşır bir imâma

Bilmezse eğer kâ’ide-yi şart-ı namâzı

Emrâh bu tarîk ile iren irdi kemâle

Tahkîka irer gün-be-gün elbette mecâzî (Akman, 2016: 489)

77)

Dil milkini cânâ yine sahrâya yürüttüm

Mecnûn gibi aklım reh-i sevdâya yürüttüm

Düştüm yine sevdâsına bir serv nihâlin

Göz yaşımın ırmağını deryâya yürüttüm

İmlâya getirmek anı müşkül görünürdü

Kilk-i hünerim nüsha-i esmâya yürüttüm

Bildim ki bu iş zühd ile takva ile bitmez

Atıp kademim meclis-i sahbâya yürüttüm

Emrah ne çiçek olduğun âlem bilir elbet

Nâlemde olan nameyi dünyâya yürüttüm (Ural, 1976: 162)

78)

Cânâ beni söyletme bugün pek kederim var

Sermaye-i dükkân-ı sivâdan zararım var

Ağyâr ile mahfice varıp dün gece ey gül

Nettin ise ketm etme sakın hep haberim var

Lûtf eyle buyur bezm-i fakîrâneme bir şeb
Gel gör ki seninçün nelerim var nelerim var

Ger var ise ey yâr bana cevri ü itâbın
Billâhi benim de sana âh-ı şeririm var

Hor görme beni kim seni hor görmeye Tanrı
Fehm eyle ki bir pâk nazardan nazarım var

Emrah nola varım ki yok el-minnetü lillah
İnciye mukabil dehenimde hünerim var (Ural, 1976: 164)

79)

Ey gül-şen-i cennette biten verd-i tarâvet
Vey bûy-i letâfet

Cennette mi ser çektin eyâ servi-i kâmet
Bilmem ne alâmet

Sen pâdişeh-i kişver-i mahbûb-ı cihânsın
Sultân-ı zamânsın

Dil mülkü senin tahta cülûs eyle adâlet
Ey Şâh-ı velâyet

Benden sakınıp rûyini zülfüne bürünme
Agyâra görünme

Hüsünde ki var bunca nezâketle sabâhat
Allâh'a emânet

Cânâ bu nezâket bu letâfet bu ne zîbâ
Şol rev-arûs âsâ

Yoksa ki bezetmiş seni meşşâta-i kudret

Vermiş sana zînet

Emrah sana bülbül gibi ey rublan gül-gûn

Bin cân ile meftûn

Gel pâdişehim başın için eyle inâyet

Kıl nâil-i vuslat (Dilçin, 2005:360)

80)

Ya Rab beni o gözleri mestâne kavuştur

Bîmâr tenim lutf edip ol cânê kavuştur

Hasretle koma kûşe-i gurbette İlâhî

Bû hasta dili ol şeh-i hûbâne kavuştur

Ahvâlimi arz etmeye dildâre varınca

Dest-i emelim lutf ile dâmâne kavuştur

Âhım şereri yaktı gülistân-ı cihânı

Ben bülbülü ol gonce-i handâne kavuştur

Ağlatma beni firkat ile beyt-i hazende

Ya'kuub-sıfat Yûsuf-i Ken'ân'e kavuştur

Ol rûy-i habîbindeki nûr 'aşkıma yâ Rab

Emrah kulunu sevdiği cânâne kavuştur (Dizdaroğlu, 1969: 134-135)

5.3.8. Seyrânî

81)

Ey gözleri mestân seni alaya değişmem

Rûyını senin şol kızıl elmaya değişmem

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçın

Kiraz lebini ol gül-i handâna değişmem

Billurdan latifdir ol senin gerdânın ey cân

Sîm tenini semâda olan aya değişmem

Seyrânî seni çokdan diler ey cism-i servi

Vechinde hâlin anberi .mercâna değişmem (Yüksel, 1987: 173)

82)

Zülfün gibi ah akli perişânım efendim

Kurbân tenine bende olan cânım efendim

Dîvâneyim aşkınla değil elde irâdem

Uslanmağa yok elde bir imkânım efendim

Her derde devâ olmağa var sende liyâkat

Aşkın bilirim derdime dermânım efendim

Kalbimde karâr eyleyeli nakş-ı hayâlin

Gülşendeki güller gibi handânım efendim

Seyrânî'ye ver varımı var yok değil asla

Ey Vâcib-i Mevcûd-i kerem kanım efendim (İslamoğlu, 2002: 315- 316)

83)

Seyr eyler iken dilber ile bağ arasında

Ahvalimi arz ettim ana lağ arasında

Dedim ki ana ben seni bir kere kucaydım

Irmak kenarı seçer yaprağ arasında

İşit sözüm duydu gider öyle sanasın

Ahû kararsu gibi akar dağ arasında

Yettim ben anın tuttum eteğin dedim ey dost

Dağ urdu benim yüreğime dağ arasında

Çevirdi koydu önüme bir kubbe-i semin

Beslemiş anı böbrek gibi veş yağ arasında

Kalktım ben anın izzet ile ardına geçtim

Koydum bu kızıl tuhfeyi ol ağ arasında

Mestane kuşum çünkü muradına erişti

Kustu bu zalim çatalının çağ arasında

Seyrânî'm meğer düşüm imiş çünkü uyandım

Gördüm yatarım taş ile toprağ arasında (Çatak, 1992: 354)

84)

İzzetin kadri bilinmezdi rezalet olmasa

Minberin kadri bilinmezdi hitabet olmasa

Yapışup bir dala hakim beklemezdi mahkeme

Arz eder ahvalini ehl-i şikâyet olmasa

İp gerüp üstünde canbaz oynamazdı can için

O oyun canbaza esbâb-ı ticaret olmasa

Sıçrayup üstünde gâh altında ipin oynamaz

Eylemez arz-ı hüner ehl-i ferâset olmasa

Bir veli Seyrânî'ye gösterme idi keşfini

Anlayup kenz-i kanaatta keramet olmasa (Çatak, 1992: 355)

85)

Şuğlun hayâli dergâh-ı âlaya değıştik

Her bir varımızı aşk ile sevdaya değıştik

Gitti mecazi hâleti bizden ba'îd olduk

Bulduk ilâhi aşkını mânâyâ değıştik

Ziynet ne lâzım fakir ü şeydâlara zâhid

Atlası geçip köhne bir abaya değıştik

Mecnun oluben bir yüce sahralara çıktık
Leyla'yı geçip Hazret-i Mevlâ'ya değiştik

Seyrânî kamu zikrini tevhidine çekmiş
Dünyayı geçip behcet-i uhrâya değiştik (Çatak, 1992: 356)

86)

Bir dil-dâr için çarha temennâdan usandım

Hüsnüne âşık bende-i hicrandan usandım

Çektikçe güzel bendesini eyledi dâ'i

Ben çekmeden azlem kuru sevdadan usandım

Yâr ağyâr ile olmada işrete meşgul

Bu halkın içinde kuru kavgadan usandım

Seyrânî hâlim arz edeyim şah-ı cihâna

Yayan gezerek dağları sahradan usandım (Çatak, 1992: 357)

87)

Ey şûh bu gece manevî uhrâda bulundum

İsmin çekerek tevhidin esmâda bulundum

Ten hâbda iken mur-i dilim çıkdı kafesten

Beyt-i cemâlin semtine esmâda bulundum

Mülk-i Medine Taif-i Arafat'a vardım

Dil etti tavaf Kâbe-i ulyâda bulundum

Aşkın beni yâr her gece böyle uyudur mu

Bir dahi güzel Mescid-i Aksâ'da bulundum

Seyrânî kulun bu gece seyrana çıkardın

Gönlüm uyanup zikr ile Mevlâda bulundum (Çatak, 1992: 358)

88)

Âşıkları meftun eden ol canlar öğünsün

Zülfü dokunan ol sim gerdanlar öğünsün

Dünya dolusu mal değer peykerin bakışı

On hüsnüne mâil olan civanlar öğünsün

Her gün bir renge döner anın kameti vezni

Âşıkını muştâh eden ilvânlar öğünsün

Bir biz değiliz hûbların hayranı bilirsin

Anların vasfın eyleyen irfânlar öğünsün

Seyrânî der biz eylemedik yâr ile ülfet

Nâzenin olan sultana mihmânlar öğünsün (Çatak, 1992: 359)

89)

Dil kuşe-i firkatta visalin talep eyler

İzhâr-i talep etmeye amma acep neyler

Onmaz güzelim hasta gönlüm vaslını diler
Zira ki vefâ etmek için ar edep eyler

Uşşaka eder cevr ü cefâ gerçek güzeller
Müşkil bu ki gonca dehân bi-sebeb eyler

Her kanda ki kâmiller eder bahs-i maarif
Bu dil oturup davayı asıl neseb eyler

Hep aksinedir Seyrânî ol yârın işleri
Lutf eyle desem ol peri-peyker gazab eyler (Çatak, 1992: 360)

90)

Yâ Rab bana ol âfet-i devranımı göster
Yâ canımı al yâ da o cânanımı göster

Firğat ateşi eyledi bu canıma tesir
Alemde benim sevgili sultanımı göster

Pervan gibi yandı gönül ateş-i aşka
Lutf eyle Huda ol şah-ı hûbânımı göster

Eflake resid oldu benim âh ile zârım
Ağlatma beni gonca-i handânımı göster

Bu Seyrânî'yi sen vuslat-ı didâr ile şâd et

Dünyada benim lebleri mercanımı göster (Çatak, 1992: 361)

91)

Ey kaşları kalem lebi yâkut ne güzeldir

Bu ruhları al gerdanı beyaz ne güzeldir

Dilesem bana bûse ihsan edecek mi

Ol şaha günde eylediğim hem niyaz ne güzeldir

Dest etsem cihanı bulunmaz hiçbir naziri

Aşkıyla bana ettiği pervâz ne güzeldir

Düzülmüş gördüm rûyuna hem hal Hindûlar

Yâr üstüne gelen şirin elfâz ne güzeldir

Her haçan görsem şive eder bendesine yâr

Seyrânî'ye eylediği ikmâs ne güzeldir (Çatak, 1992: 362)

92)

Âşıklara hûblardan bir ihsan ola gelmiş

Ma'şûk derdiyle bu dilim yeksân ola gelmiş

Palizinden bir nar diledim vermemisin sen

Mahbûb olandan gedâya derman ola gelmiş

Mûr danesi gibi kokar ol cismi dildarın

Her şiveli de anberî reyhan ola gelmiş

Bimârın oldum ben senin ey lü'lü'i menşur

Nazik olana âlemler hayran ola gelmiş

Seyrânî der ol ruhların hak ister efendim

Her dilberde bir hüneri handân ola gelmiş (Çatak, 1992: 363)

93)

Ey sahib-i kudret hani insaf ü mürüvvet

Rindânımı bilirsin niçin olmaya şefkat

Hacetlerimiz kadir iken kılmağa hâsıl

Salmak kereminden bizi ferdâya ne hacet

Dersen ki bugün eylemeyin yâr ile bir zevk

Çok mu iki gün bendelerin eyleye işret

Kısmetlerini versen eğer cevr ü cefâ der

Cevr ola niçün zevk u safâ olmaya kısmet

Nâçar çeker halk bu mihnetleri yoksa

Adem karadağ olsa getirmez buna takat

Seyrânî kime açsan sana der hikmeti vardır

Alem derilse bilemez bu ilmi bu ne hikmet (Çatak, 1992: 364)

94)

Ey dil bu sözüm rütbede kimya ile bir tut

Hakkı bileni yoksul ise bay ile bir tut

Bir çeşme ki susamışa (etse) kifayet

Katre ise de sen anı derya ile bir tut

Bir ağniyâ ki kimseye bir menfâatı yok

Bir pula gücü yetmeyen ednâ ile bir tut

Bir göz ki bir eşyâ görür ibret ile bakmaz

Gereğinde sen anı bi-çeşm a'mâ ile bir tut

Bir derya ki yok bir fülk ü sefine

Bir âsiyâbı döndüremez çay ile bir tut

Bir ulemâ ki olmaya ilmi ile âmil

Koy bir kafese bülbülü karga ile bir tut

Seyrânî'nin hak sözün kim eder iptal

Şer'an dâvanı bâdehu fetvâ ile bir tut (Çatak, 1992: 365)

95)

Ey bâd-i sabâ söyle o canım niye gelmez

Verdim ben anın uğruna şanımla niye gelmez

Mânend-i hedef sinemi almış ok nişana

Ol kirpiği ok kaşı kemanım niye gelmez

Kasd eyliyeli katlime ol gamzesi cellâd

Ben la demedim içmeye kânım niye gelmez

Garet ederim deyu va'deler etmiş

Yağmaya gönül şehrini kânım niye gelmez

Hasretin çekerim çoktan beri o didârın

Seyrânî acep şah-ı cihânım niye gelmez (Çatak, 1992: 366)

96)

Derd ü gam aşk u sevdâ

Eyledi beni şeydâ

O güzelin yoluna

Eyledim cânım fedâ

O güzelin yoluna

Saçım başım yoluna

Taramış kâkülleri

Atmış sağ u soluna

Taramış kâkülleri

Gerdânda fülfülleri

Sanırsın yanağında

Açmış cennet gülleri

Sanırsın yanağında

Küpeler kulağında

Ayda ay yıl, ay yıldız

Mâh cemalin mâhitâp (Dizdaroğlu, 1969: 137)

SONUÇ

“Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî” adlı çalışmada “Kalenderî” konusu detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında tür ve şekil konusu ve kalenderî ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kalenderînin şekil özellikleri izah edilmiş ve kalenderîlerin hangi şekillerde yazıldıkları hakkında bilgiler verilmiş ve her şekil ayrı ayrı örneklerle tanıtılmıştır.

İkinci bölümde, kalenderîlerin muhteva özelliklerine yer verilmiştir. Akabinde kalenderîlerde hangi konulara yer verildiği ile ilgili bilgiler aktarılmış ve dil özellikleri izah edilmiştir.

Üçüncü bölümde, kalenderîleri diğer şiir türlerinden farklı kılan müziksel hususiyetlerine ve dördüncü bölümde ise kalenderîlerin icra bağlamlarına değinilerek nerede, nasıl ve ne zaman okunulduğu ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın son kısmında incelenen kalenderî metinleri kronolojik olarak verilmiştir. Bununla birlikte bu kısımda çalışmaya konu olan metinlerdeki Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını içeren küçük bir sözlüğe de yer verilmiştir.

İncelenen kaynaklardan hareketle kalenderî şiirlerde toplum nizamına karşı olan bir anlayışın vurgulandığı görülmektedir. Fakat “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî” adlı çalışmaya konu olan metinlerde genellikle “aşk” konusunun işlendiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda kalenderî şiirlerin genel olarak “toplum nizamına karşı” bir anlayış içerisinde olduğu düşüncesinin doğru olmadığı ve bu konu ile ilgili genelleme yapılamayacağı dile getirilebilir.

KAYNAKÇA

Alparslan, Cevat (1995), Aşık Dertli Aşık Figani ve Koroğlu, Ankara: Bolu Kalkınma ve Tanıtım Vakfı.

Alptekin, Ali Berat (2004), Palandöken'in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah, Ankara: Akçağ Yayınları.

Arat, Reşit Rahmeti (1991), Eski Türk Şiiri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Artun, Erman (2011), Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri, Adana: Karahan Kitabevi.

Artun, Erman (2001), Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Aslan, Ensar (2011), Türk Halk Edebiyatı, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.

Atlı, Sagıp (2017), Kastamonulu Âşık Kemâlî ve Dîvânçesi, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Balkaya Adem (2011), Âşık Tarzı Şiir Geleğinde Divani Türü Üzerine Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Birgören, Hamdi (2011), Âşık Dertli Divanı, Bolu: T. C. Bolu Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Boratav, Pertev Naili (1982), Folklor ve Edebiyat I, İstanbul: Adam Yayıncılık.

Boratav, Pertev Naili (1982), Folklor ve Edebiyat II, İstanbul: Adam Yayıncılık.

Boratav, Pertev Naili (2000), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çatak, Develili Aşık Ali (1992), Bütün Yönleriyle Seyrani.

Çavuşoğlu, Mehmet (2001), Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2007), Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul, İstanbul: 3F Yayınevi.

Çobanoğlu, Özkul (2000), Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Ankara: Akçağ Yayınları.

Dilçin, Cem (2005), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dizdaroğlu, Hikmet (1969), Halk Şiirinde Türler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Elçin, Şükrü (1987), *Gevherî*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1984), *Gevherî Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Erkal, Abdulkadir (2012), *Âşık Sümmânî Divanı*, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Ergun, Sadettin Nüzhet (1956), *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul: Semih Lütfi Matbaası ve Kitabevi.
- Kaya, Doğan (2007), *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (2001), *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal (2005), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2013), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Taş, Ayşe Işıl (2013), *Şeyh Galib Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ural, Orhan (1976), *Dost Elinden Gelen Turna Erzurumlu Emrah*, İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi (2009), *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, İstanbul: Bağımsız Yayıncılık.
- Kılıç, Mahmud Erol (2013), *Tasavvufa Giriş*, İstanbul: Sufi Kitap.
- İpekten, Haluk (1999), *Fuzuli Hayatı Sanatı Eserleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İz, Mahir (1990), *Tasavvuf*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- İsmailoğlu, Murat (2016), *İmam Gazali'de Nefsin Mertebeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Özarlan, Metin (2001), *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1985), *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Gölpınarlı, Abdölbaki (2004), Tasavvufıan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Karamustafa, Ahmet T. (2008), Tanrının Kuraltanılmaz Kulları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Haluk İpekten (1999), Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul: Dergah Yayınları.

SÖZLÜK

Âfet: Çok güzel kadın

Âgûş: Kucak

Ağyar: Yabancı

Ahsen: Çok güzel

A'lâ: En yüksek, pek iyi

‘Âlem: Dünya, cihan

Âsiyâb: Değirmen

Âşüfte: Oynak, açık saçık kadın

Bâb: Kapı

Bâd: Rüzgâr, yel

Bâde: Şarap

Bâm: Çatı, dam, kubbe

Bende: Kul, köle

Beyt: Ev

Bezm: İçki meclisi

Bezm-i elest: Elest meclisi

Bîgâne: Yabancı

Bûse: Öpücük

Câm: Kadeh

Cevâhir: Cevherler

Cevlân: Gezinme, dolaşma

Ceyş: Asker

Cûş: Coşmak

Çarh: Dünya, felek

Çeşm: Göz

Dâmen: Etek

Dest: El

Dehen: Ağız

Dirîğ: Esirgeme

Dil: Gönül

Dilber: Çok güzel kadın

Dîvâne: Deli, akli başında olmayan

Dü: İki (sayı)

Dürr: İnci, inci tanesi

Efgân: Ağlayıp inleme, feryat

El-minnetülillâh: “Allah’a minnet, minnet ancak Allah için” manasındadır.

Envâr: Nurlar

Erbâb: Ulu, reis, başkan

Esrâr: Sırlar

Ervâh: Ruhlar

Esmâ: Adlar, isimler

Eş’âr: Vezinli ve kafiyeli sözler

Evlâd ü ‘ıyal: Çoluk çocuk

Eyyâm: Günler

Ferdâ: Yarın

Ferec: Sıkıntıdan kurtulmak

Fettân: Fitneci, gönül ayartıcı, cilveli

Firâvân: Bol, çok, fazla

Füfûl: Karabiber

Gedâ: Dilenci

Gerdân: Omuzla baş arasında kalan kısım

Girîzân: Kaçan, kaçıcı
Gonca: Henüz açılmamış çiçek
Gonce-i handân: Gülen gonca
Gubâr: Toz
Gufrân: Bağışlama
Güher: Gevher, cevher
Gülzâr: Gül bahçesi
Hâce: Hoca
Halhal: Ayak bileklerine takılan bilezik
Hammâr: Meyhaneci
Hamrâ: Çok kırmızı, kızıl
Hâmûş: Suskun
Hançer-i bürrân: Keskin hançer
Hâr: Diken
Harâbât: Viraneler, meyhaneler
Hatt: Çizgi, yol, hat
Hazen: Gam, sıkıntı, keder
Hemtâ: Denk, eşit, benzer
Hengâm: Vakit, zaman
Hevâ: İstek, heves
Hicrân: Ayrılık
Hod-bîn: Bencil
Hoşbû: Güzel kokulu
Hûb: Güzel
Hûbân: Güzeller
Hûn: Kan

Hûnhâr: Kan içen, kan dökücü

Hûn-rîz: Kan dökücü

Hüsn: Güzellik

İyâl: Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, kadın eş

İcâzet: Diploma, izin, onay

İhsân: İyilik etme, bağışlanan şey

İkbâl: Baht açıklığı

İkrâr: Açıkça söyleme, bildirme

İ'lâm: Bildirme

İnâyet: İyilik

Kadd: Boy

Kadîm: Eski

Kamet: Boy, endam

Kâkül: Alnın üzerine düşen saç

Kasr: Köşk

Katre: Damla

Kenz: Zorluk, meşakkat

Kilk: Kalem

Kişver: Ülke, memleket

La'l: Kırmızı renkli değerli bir taş

Lâlâ: Şehzadelerin eğitim ve öğretimiyle görevli kimse

Leb: Dudak

Lerzân: Titreyen, titreşim

Liyâkat: Layık olma, uygunluk

Lutf: İyilik, güzellik

Lü'lü: İnci

Levh: Tabela

Mâh: Ay

Mâlik: Sahip

Medhûş: Dehşete uğramış, korkmuş

Meh-rû: Ay yüzlü güzel

Meftûn: Tutkun, gönül vermiş

Mengûş: Küpe

Me'kûl: Yiyecek

Melâmet: Kınanma, ayıplanma

Melekü'l-mevt: Azrail

Mestân: Sarhoşlar

Mevc: Dalga

Mevt: Ölüm

Mey: Şarap

Miftâh: Anahtar

Mihnet: Sıkıntı

Mir'ât: Ayna

Mîşe:

Miyân: Orta

Mûr: Karınca

Murg: Kuş

Mu'ayyen: Belli

Musaffâ: Temizlenmiş, arıtılmış

Musavver: Tasavvur olunan, zihinde tasarlanmış

Mübâdil: Başkasının yerine getirilmiş, mübadele edilmiş

Mücellâ: Cilalanmış

Mül: Şarap

Müneccim: Yıldızların durum ve hareketlerinden anlam çıkaran kimse, falcı

Mürüvvet: İnsanlık, iyilik, cömertlik

Müselmân: Müslüman

Nâdân: Cahil, bilgisiz

Nâlân: Acı çeken, inleyen

Nâzenîn: Nazlı, cilveli

Nigâr: Sevgili, put

Nigeh: Bakış, bakma

Nihân: Taze, düzgün fidan

Nikâr: İnat, kin

Nefs: Ruh, can, hayat

Nezzâre: Seyirci

Nümâyân: Görünen, aşikâr olan

Nüşa: Birbirinin tıpkısı olan yazılı şeylerin her biri, kopya

Pâre: Parça, kısım

Pend: Öğüt, nasihat

Peymân: Ant, yemin

Pinhân: Gizli, saklı

Pîr-i mugân: Meyhanedeki en yaşlı kişi

Pîşe: İş

Râh: Yol

Rahm: Acıma, esirgeme

Ra'nâ: Göze hoş görünen, güzel

Râz: Sır

Reftâr: Gidiş, yürüyüş, hareket

Remz: İşaret

Reyhân: Fesleğen, güzel kokulu süs bitkisi

Ricâl: Dilek

Rif'at: Yüksek ve büyük rütbe sahibi olmak

Riyâ: İkiyüzlülük

Rind: Kalender, dünya işini hoş gören

Rindân: Kalenderler, dünya işini hoş görenler

Rişte: İplik, tel

Rumûzât: Remizler, işaretler

Rûy: Yüz, sima

Sabâ: Sabah

Sad: Yüz (sayı)

Sâgar: Kadeh, içki bardağı

Sahbâ: Şarap

Sâkî: İçki meclislerinde içki dağıtan kimse

Sanemâ: Put, çok güzel kadın

Sehhâre: Çok güzel, büyüleyici kadın

Sahâvet: El açıklığı, cömertlik

Serencâm: Bir işin sonu, başa gelen, vak'a

Sergeşte: Avare

Sermest: Sarhoş

Serv-i revân: Yürüyen servi boylu güzel

Seyyâh: Gezgin

Sirişk: Gözyaşı

Sîm: Gümüş

Sûz: Yakan, yakıcı

Sûzân: Yakan, yakıcı
Sühandân: Güzel söz söyleyen
Şâdân: Sevinçli, neşeli
Şayeste: Yakışır, yaraşır, uygun
Şeb-i yeldâ: Yılın en uzun gecesi
Şeh-i hûbân: Güzellerin şahı
Şem': Mum
Şeydâ: Aşk çılgını
Şitâ: Kış
Tagyîr: Başkalaştırma, değiştirme
Tahkîk: Doğru olup olmadığını araştırma
Tahsîl: Öğrenim
Tahsîn: Beğenme
Ta'lîm: Öğretmek
Tarâvet: Tazelik
Tarîk: Yol
Tavâf: Kabe'nin çevresini yedi kez dolaşma işi
Tefâhür: Övünme
Telezzüz: Tat ve zevk almak
Temennâ: Temennide bulunmak, dilemek
Te'vil: Yorumlama, yorum
Tûl-i emel: Hırs, tamah, tükenmez arzu
Tûfî: Papağan
'Ucb: Kendini beğenmişlik
Uryân: Çıplak
Ülfet: Tanışma, görüşme, kaynaşma

Vahdet: Birlik, teklik

Vâlih: Şaşakalmış, şaşırılmış

Visâl: Kavuşma

Vuslat: Ulaşma, kavuşma, erişme

Zâğ-ı siyeh: Kara karga

Zâhid: Zühd sahibi, Allah korkusuyla günahattan kaçan kimse

Zer: Altın

Zillet: Hakirlik, aşağılık

Zulmet: Karanlık

Zülf: Saç

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Çağlar ATAÇ

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Yeri ve Tarihi: Mucur/ 25. 02. 1992

Tel: 553 632 45 90

E-posta: atac40@hotmail.com

Yazışma Adresi: atac40@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ahi Evran Üniversitesi	02. 06. 2016

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev

YABANCI DİL

İngilizce